

**Uchwała Nr XX/276/2013
Rady Powiatu w Olsztynie
z dnia 19 kwietnia 2013 r.**

**w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu
Olsztyńskiego na lata 2013 – 2016**

Na podstawie art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1592 z późn. zm.) po uzyskaniu opinii Warmińsko - Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie, **uchwała się**, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2013 – 2016 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu w Olsztynie.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko - Mazurskiego.

**Przewodniczący
Rady Powiatu w Olsztynie**

Grzegorz Piotr Drozdowski

Załącznik
do uchwały Nr XX/276/2013
Rady Powiatu w Olsztynie
z dnia 19 kwietnia 2013 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU OLSZTYŃSKIEGO NA LATA 2013 – 2016

OLSZTYN, 2013

Spis treści

1.	WSTĘP	4
2.	PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	5
2.1.	PRZEDMIOT I CELE PROGRAMU	6
3.	UREGULOWANIA PRAWNE DOTYCZĄCE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	7
4.	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OPIEKI NAD ZASOBAMI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	23
4.1.	KRAJOWA POLITYKA W DZIEDZINIE OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM.....	23
4.1.1.	NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 (2020)	23
4.1.2.	NARODOWY PROGRAM KULTURY „OCHRONA ZABYTKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2004-2013”	25
4.1.3.	NARODOWY PROGRAM ROZWOJU POLSKI NA LATA 2007 - 2013.....	26
4.2.	RELACJE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI OBOWIĄZUJĄCYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU	27
4.2.1.	STRATEGIA ROZWOJU SPOŁECZNO - GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO - MAZURSKIEGO.....	27
4.2.2.	STRATEGIA ROZWOJU KULTURY WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO - MAZURSKIEGO.....	27
4.2.3.	PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO - MAZURSKIEGO.....	29
4.2.4.	PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO - MAZURSKIEGO NA LATA 2012 - 2015.....	29
4.2.5.	STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO – MAZURSKIEGO	30
4.2.6.	PLAN OCHRONY ZABYTKÓW NA WYPADEK KONFLIKTU ZBROJNEGO I SYTUACJI KRYZYSOWYCH POWIATU OLSZTYŃSKIEGO	31
5.	ZADANIA I KOMPETENCJE ORGANÓW POWIATU OLSZTYŃSKIEGO W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W ŚWIELE OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW PRAWNYCH...	32
6.	ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OLSZTYŃSKIEGO	36
6.1.	HISTORIA WARMII I POWIATU OLSZTYŃSKIEGO.....	36
6.2.	CHARAKTERYSTYKA POWIATU OLSZTYŃSKIEGO	41
6.3.	CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH NA TERENIE POWIATU OLSZTYŃSKIEGO.....	45
6.3.1.	ZESPOŁY URBANISTYCZNE I RURALISTYCZNE.....	46
6.3.2.	OZDOBA KRAJOBRAZU WARMIŃSKIEGO I POWIATU OLSZTYŃSKIEGO „WARMIŃSKIE KAPLICZKI”	51
6.3.3.	DZIEŁA ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA.....	55
6.3.4.	KOŚCIOŁY I OBIEKTY SAKRALNE	57
	Sanktuarium w Gietrzwałdzie z lotu ptaka.....	67
6.3.5.	ARCHITEKTURA OBRONNA	70
6.3.6.	OBIEKTY TECHNIKI I PRZEMYSŁU	74
6.3.7.	PARKI, OGRODY I INNE FORMY ZAPROJEKTOWANEJ ZIELENI.....	77
6.4.	ZABYTKI NIERUCHOME BĘDĄCE W ZASOBACH POWIATU OLSZTYŃSKIEGO.....	93
6.4.1.	ZAMEK W OLSZTYNKU	93
6.4.2.	KAPLICA I KOSTNICA W JEZIORANACH.....	97
6.4.3.	PAŁAC W GRAZYMACH.....	97
6.4.4.	ZESPÓŁ PAŁACOWY W SMOLAJNACH.....	99
6.5.	ZABYTKI RUCHOME POWIATU OLSZTYŃSKIEGO	103
6.6.	ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE NA TERENIE POWIATU OLSZTYŃSKIEGO.....	104
6.6.1.	WYKAZ ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH	106
6.7.	FORMY OCHRONY ZABYTKÓW NA TERENIE POWIATU OLSZTYŃSKIEGO.....	108
6.7.1.	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW.....	108
6.7.2.	UZNANIE ZA POMNIK HISTORII.....	108
6.7.3.	UTWORZENIE PARKU KULTUROWEGO.....	109
6.7.4.	USTALENIA OCHRONY W MIEJSCOWYM PLANIE ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO ALBO W DECYZJI O USTALENIU LOKALIZACJI INWESTYCJI CELU PUBLICZNEGO, DECYZJI O WARUNKACH ZABUDOWY, DECYZJI O ZEZWOLENIU NA REALIZACJĘ INWESTYCJI DROGOWEJ,	

DECYZJI O USTALENIU LOKALIZACJI LINII KOLEJOWEJ LUB DECYZJI O ZEZWOLENIU NA REALIZACJĘ INWESTYCJI W ZAKRESIE LOTNISKA UŻYTKU PUBLICZNEGO	110
6.7.5. OCHRONA NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OLSZTYŃSKIEGO.....	114
7. PROMOCJA ZABYTEKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OLSZTYŃSKIEGO.....	122
7.1. PROMOCJA ZABYTEKÓW NA STRONIE INTERNETOWEJ.....	122
7.2 DOTOWANIE IMPREZ SŁUŻĄCYCH ZACHOWANIU DZIEDZICTWA WARMII.....	126
7.2.1. PRZEDSIĘWZIĘCIA NA RZECZ OCHRONY ZABYTEKÓW I ZACHOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO DOFINANSOWANE Z BUDŻETU POWIATU OLSZTYŃSKIEGO.....	126
7.2.2. PROJEKTY UNIJNE POWIATU NA RZECZ PROMOCJI HISTORII I TRADYCJI.....	128
8. SZLAKI TURYSTYCZNE WYKORZYSTUJĄCE ZABYTKI I ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OLSZTYŃSKIEGO	131
8.1. SZLAKI ROWEROWE.....	131
8.2. SZLAKI KAJAKOWE.....	136
8.3. SZLAKI SAMOCHODOWE.....	137
8.4. SZLAKI KONNE	142
8.5. SZLAKI PIESZE I NARCIARSKIE	142
8.5.1. LEŚNE ŚCIEŻKI PRZYRODNICZE NA TERENIE NADLEŚNICTW POWIATU OLSZTYŃSKIEGO.....	144
9. DIAGNOZA STANU ISTNIEJĄCEGO I POTENCJAŁU POWIATU OLSZTYŃSKIEGO W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY ZABYTEKÓW - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	146
10. CELE PRIORYTETOWE I ZADANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU OLSZTYŃSKIEGO NA LATA 2013 – 2016.....	148
11. LITERATURA I ŹRÓDŁA.....	152

1. WSTĘP

Oddajemy w Państwa ręce strategiczny dokument na temat zabytków, czyli najcenniejszych obiektów Powiatu Olsztyńskiego i Warmii. Niektóre z nich wciąż są „klejnotami”, przyciągają tłumy turystów, stan innych jest dramatyczny, wymagający pilnych działań naprawczych. Na szczęście w ostatnich latach, w dużej mierze dzięki środkom unijnym, udaje się przywracać blask kolejnym obiektom. Duża w tym zasługa inwestorów prywatnych, ale i samorządy, w tym nasz powiatowy, również mogą się pochwalić udanymi przedsięwzięciami w tym zakresie. Przykładem może być chociażby wzorcowo wykonany remont i rekonstrukcja XIV-wiecznego zamku w Olsztynku, czy działania Powiatu na rzecz renowacji kapliczek warmińskich.

„Program opieki nad zabytkami Powiatu Olsztyńskiego 2013-2016” opisuje stan faktyczny w dziedzinie opieki i ochrony zabytków, przedstawia najbardziej wartościowe zabytki powiatu, pokazuje w jaki sposób powiat promuje zabytki, ale i szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe. W ostatniej części dokumentu znajduje się diagnoza stanu istniejącego i potencjału Powiatu Olsztyńskiego w zakresie opieki nad zabytkami. Analiza szans i zagrożeń pokazuje słabe i silne strony w tej materii.

Program wyznacza też priorytetowe cele i zadania na rzecz ochrony zabytków w Powiecie na lata 2013-2016. A do zrobienia jest wciąż wiele, począwszy od celów strategicznych, kończąc na zadaniach szczegółowych i przedsięwzięciach niewielkich, ale istotnych. Dla ochrony bogatej spuścizny przeszłości Powiat Olsztyński jest gotowy wdrażać program z całą konsekwencją i determinacją. Mamy nadzieję, że dzięki temu stan wielu zabytków poprawi się. Będą one ratowane zgodnie z zasadami sztuki konserwatorskiej, a dzięki szeroko zakrojonym działaniom promocyjnym nasze zabytki będą ściągać na Warmię coraz szersze grono turystów i gości. Zamierzamy też edukować młodzież i mieszkańców powiatu tak, aby poznali całe bogactwo związane z zabytkami i dziedzictwem kulturowym Powiatu i Warmii. W myśl znanej zasady „poznasz i pokochasz”.

Niniejszy Program kierujemy do całej społeczności powiatu. Jego zapisy dotyczą nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale wszystkich mieszkańców powiatu, gdyż zachowane i należycie pielęgnowane dziedzictwo kulturowe nie tylko wyróżnia obszar powiatu, ale też przesądza o jego atrakcyjności.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2013-2016 został opracowany w celu realizacji zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), zwanej dalej” ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”.

Zgodnie z art. 21 przytoczonej wyżej ustawy podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków.

Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Zgodnie z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu lub rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Programy ogłaszane są w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu,

aktualizacji oraz realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2.1. PRZEDMIOT I CELE PROGRAMU

Powiat Olsztyński jako jednostka samorządu terytorialnego zobowiązana jest do realizacji zadań publicznych o charakterze ponadgminnym między innymi w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cele programu opieki nad zabytkami określono w art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Główne kierunki programowe to:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy Program określa sposób realizacji zadań ustawowych wyznaczonych Powiatowi względem zabytków, których Powiat jest właścicielem, ochrony i poprawy ich stanu, zagospodarowania przestrzeni wokół zabytków, a także edukację i promocję dziedzictwa kulturowego. Ma również na celu wskazanie roli władz samorządowych, dla których ochrona zabytków i krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa kultury stanowi jeden z priorytetów prowadzonej polityki, nie naruszając kompetencji gmin i praw właścicieli obiektów zabytkowych.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2013 – 2016 jest spójny z krajowymi, regionalnymi oraz lokalnymi aktami prawa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

3. UREGULOWANIA PRAWNE DOTYCZĄCE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

Ustawa zasadnicza z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

W myśl art. 5 Konstytucji Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Konstytucja zapewnia również w art. 6, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami /Dz.U. Nr 162, poz. 1586 z późn. zm./.

Podstawowe regulacje w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zostały zawarte w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która w sposób kompleksowy reguluje kwestie związane z prawną ochroną zabytków. Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Ustawa nakłada na organy administracji rządowej i samorządowej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.

W myśl zapisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, sprecyzowanych w art. 4, ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków

za granicę,

- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami sprawowana przez właściciela lub posiadacza zabytku polega przede wszystkim na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego przysługują prawa i ciążą na nim ustawowe obowiązki związane z zagospodarowaniem zabytku, prowadzeniem badań, prac i robót oraz podejmowaniem innych działań przy zabytkach.

Zgodnie z art. 25 zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

Na podstawie art. 26 w umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek

przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. Przepis ten stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomości wpisanej do rejestru.

Stosownie do art. 27, na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku. We wniosku należy określić zakres planowanych prac, ze wskazaniem planowanych do zastosowania materiałów budowlanych i rozwiązań technicznych.

Należy podkreślić, że podstawową zasadą konserwatorską podczas planowania remontu obiektu zabytkowego jest wykonanie go przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalnej w nią ingerencją. Oznacza to kontynuację tradycyjnych materiałów i technologii charakterystycznych dla okresu powstania obiektu. Dokonane wcześniej rozpoznanie, służące poprawnemu przygotowaniu do prac remontowych powinno wynikać na przykład z badań archiwalnych (źródła ikonograficznych, fotograficznych, pisanych itp.) lub ingerencyjnych badań konserwatorskich substancji zabytkowej obiektu. Badania konserwatorskie dotyczą głównie prac na elewacji, klatkach schodowych, w piwnicach, werandach, balkonach, schodach, balustradach, bramach przejazdowych oraz wszelkiej stolarki otworowej – okien i drzwi.

W zależności od konkretnego obiektu stosuje się: kamień, cegłę, drewno, szło, dachówkę ceramiczną w kolorze ceglasto - czerwonym, blachę miedzianą, cynkową lub tytanowo – cynkową, tynki, zaprawy i farby, które pozwalają na „oddychanie” muru. Niedopuszczalne jest stosowanie ahistorycznych materiałów budowlanych typu – okna i drzwi PCV, blacho - dachówka (gont bitumiczny), dachówka cementowa, styropian lub wełna do ocieplania zewnętrznego. W miarę możliwości należy stosować materiały budowlane pochodzące z rozbiórek obiektów zabytkowych. Najczęściej stosowane materiały budowlane podczas realizacji robót w obiektach zabytkowych przedstawiają poniższe zestawienia tabelaryczne.

<i>Materiał budowlany</i>	<i>Zastosowanie</i>	<i>Właściwości wykorzystywane w budownictwie</i>
kamień naturalny	<ul style="list-style-type: none"> - fundamenty budynków, - fundamenty i mury ogrodzeniowe, - nawierzchnie dróg, placów, - okładziny budynków, - posadzki, 	<ul style="list-style-type: none"> - duża wytrzymałość na ściskanie (obciążenia fundamentów) i ścieranie (nawierzchnie dróg, placów, posadzki, okładziny), - odporność na czynniki atmosferyczne (temperatura, opady, wiatr, wilgoć), - długotrwałość, ogólna dostępność,
drewno	<ul style="list-style-type: none"> - konstrukcja więźby dachowej, - konstrukcja ścian (mur pruski), - konstrukcja stropów, - stolarka okienna i drzwiowa, - elementy ozdobne, - okładziny ścian, - podłogi, 	<ul style="list-style-type: none"> - wytrzymałość na ściskanie i zginanie (elastyczność i wytrzymałość konstrukcji), - bardzo niska przewodność cieplna, - kurczliwość i pęcznienie (stolarka okienna), - odporność na ścieranie (okładziny, podłogi), - ogólna dostępność,
wapno	<ul style="list-style-type: none"> - główny składnik zapraw tynkarskich, 	<ul style="list-style-type: none"> - właściwości bakteriobójcze, antygrzybiczne, odstrasza robactwo, - regulator wilgotności muru,
gлина	<ul style="list-style-type: none"> - materiał do produkcji cegły, ceramiki budowlanej (pokrycia dachów - dachówki, gąsiorzy itp.; rury instalacyjne - kamionka, podłogi z cegły), - dodatek do wypełnień konstrukcji drewnianej, - polepa, 	<p><u>gлина surowa:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - regulator wilgotności powietrza w obiekcie, - konserwuje i wchłania wilgoć z drewna, słomy itp., które otacza, - magazynuje ciepło, - zatrzymuje promieniowanie o wysokiej częstotliwości, <p><u>gлина wypalona:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - wytrzymałość na ściskanie, ścieranie, - duża twardość, - odporność na czynniki atmosferyczne, - ognioodporność, - niska przewodność cieplna, - nieprzewodność elektryczna, - odporność kamionki na działanie kwasów, nieprzepuszczalność wody,
piasek, żwir	<ul style="list-style-type: none"> - materiał uzupełniający (kruszywo) (dodatek do zapraw, wypełnień konstrukcji ścian), 	<ul style="list-style-type: none"> - różne właściwości zależne od rodzaju i uziarnienia kruszywa (nasiąkliwość, mrozoodporność, wytrzymałość na ściskanie),
trzcina rzeczna	<ul style="list-style-type: none"> - pokrycie dachu (strzecha), - materiał izolujący cieplnie oraz podkładowy do wykonania tynków (maty trzcinowe), 	<ul style="list-style-type: none"> - bardzo niska przewodność cieplna (równa wełnie mineralnej), - nie absorbuje wody, - elastyczność i odporność na gryzienie, - ogólna dostępność,

<i>Materiał budowlany</i>	<i>Rodzaje materiałów budowlanych z rozbiórki obiektów zabytkowych, przykłady wzornictwa</i>
kamień	<p data-bbox="486 246 1077 280">- bloki kamienne, kamień polny, kamień cięty</p> <div data-bbox="510 324 885 645"> </div> <div data-bbox="957 331 1396 667"> </div> <p data-bbox="486 705 1125 739">- stara brukowana droga / mur ceglano-kamienny</p> <div data-bbox="513 779 865 1126"> </div> <div data-bbox="957 784 1385 1131"> </div>

glina

- cegła i kształtki wypalane z gliny, różnowymiarowe, różnokolorowe (standardowe, gotyckie, klasztorne, glazurowane);

- mur z cegły wypalanej w obiektach zabytkowych

- stara podłoga z cegły wypalanej

- dachówka, gąsiory, kształtki dachowe wypalane z gliny

- dach kryty dachówką esówką (holenderką)

- dach kryty dachówką karpiówką (w koronkę)

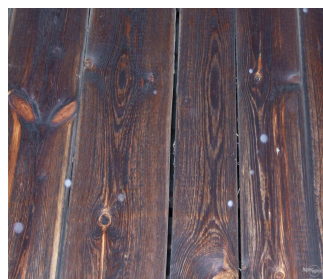

drewno

- belki konstrukcyjne/deski podłogowe

- strop drewniany/podłoga z desek

- mur pruski (drewniana konstrukcja ścian z wypełnieniem)

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;

- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Artykuł 36 określa katalog działań przy zabytku, których podjęcie wymaga uprzednio uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, niezależnie od dokonania zgłoszenia lub uzyskania pozwolenia na budowę przewidzianych w przepisach Prawa budowlanego. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Zgodnie z ustawą ochronie i opiece, bez względu na stan zachowania podlegają:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W polskim systemie prawa wyróżnia się następujące formy ochrony zabytków (art. 7):

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) uznanie za pomnik historii ,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację

inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawowymi organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Zgodnie z ustawą starosta, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia (art. 50 ust. 3).

W uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków starosta ma również prawo do umieszczania na zabytkach znaku zabytku chronionego prawem (art. 12 ustawy), którego formę określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 30, poz. 259).

Zgodnie z art. 18 ustawy ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się również przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Ustalenia te dotyczą w szczególności zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i parków kulturowych.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym /Dz.U. z 2012r., poz.259/.

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wskazuje, że ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej jest niezbędna do uwzględnienia w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Ustawa definiuje „dobra kultury współczesnej”, które określa jako niebędące zabytkami dobra

kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna.

Z ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wynika, że do zadań powiatu należy, prowadzenie w granicach swojej własności rzeczowej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego, odnoszących się do obszaru powiatu i zagadnień jego rozwoju.

W ustawie o planowaniu przestrzennym wielokrotnie wskazuje się na konieczność uwzględnienia stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej zarówno w studium, w planach jak i w decyzjach o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 roku Prawo budowlane /Dz.U. z 2010r.Nr 243, poz. 1632 z późn. zm./.

Ustawa w art. 39 określa warunki uzyskania pozwolenia na budowę w przypadku prowadzenia prac budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze objętym ochroną konserwatorską. Stanowi bowiem, że prowadzenie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę wymaga uzyskania pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 39 ust. 1).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ administracji architektoniczno – budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39 ust. 3). W tym przypadku wojewódzki konserwator zabytków zajmuje stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych (art. 39 ust. 4).

W przypadku robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia organ administracji architektoniczno – budowlanej może, w drodze decyzji administracyjnej, nałożyć na inwestora obowiązek uzyskania pozwolenia na budowę, gdy realizacja robót może spowodować pogorszenie stanu środowiska lub stany zachowania zabytków (art. 30 ust. 7 pkt 2). Jeżeli obiekty i urządzenia budowlane, na budowę których nie jest wymagane pozwolenie na budowę, podlegają ochronie jako zabytki, ich rozbiórka wymaga uzyskania pozwolenia na rozbiórkę (art. 31 ust. 1 pkt 2).

Szczegółowe zasady dotyczące między innymi wydawania pozwoleń na prowadzenie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru oraz dodatkowe wymagania dla osób wykonujących samodzielne funkcje techniczne w budownictwie przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru określone są w rozporządzeniu wydanym przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego na podstawie art. 37 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rozporządzenie to reguluje również kwestie związane z prowadzeniem robót budowlanych w otoczeniu zabytku.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku Prawo ochrony środowiska /Dz.U. z 2008r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm./.

Ustawa określa zachowanie wartości kulturowych z uwzględnieniem zabytków archeologicznych jako jeden z elementów ochrony powierzchni ziemi (art. 101).

W art. 400a ust. 1 wskazuje ponadto zakres finansowania ochrony środowiska i gospodarki wodnej określając w nim działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W art. 400b wskazuje, że celem działania Narodowego Funduszu jak i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska jest finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej między innymi w zakresie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów prawa.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody /Dz.U. z 2009r. Nr 151, poz. 1220 z późn. zm./.

Ustawa definiuje tereny zieleni jako tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, a także zieleń towarzyszącą ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom oraz obiektom kolejowym i przemysłowym.

Art. 83 ust. 2 ustawy wskazuje, że organem właściwym w postępowaniu administracyjnym o wydanie zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków jest wojewódzki konserwator zabytków, który na podstawie art. 84. ust. 2 nalicza opłaty za usunięcie drzew z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub

na podstawie art. 86 ust 3-13 odstępuje od pobrania opłaty i określa w wydanym pozwoleniu warunki , jakie należy spełnić, aby zachować prawo do zwolnienia z pobrania opłat za usunięcie drzew i krzewów na terenach objętych ochroną konserwatorską.

Ustawa o ochronie przyrody określa zamknięty katalog form, w których chroniona jest przyroda na terenie Polski. Są to:

- 1) parki narodowe,
- 2) rezerwy przyrody,
- 3) parki krajobrazowe,
- 4) obszary chronionego krajobrazu,
- 5) obszary Natura 2000,
- 6) pomniki przyrody,
- 7) stanowiska dokumentacyjne,
- 8) użytki ekologiczne,
- 9) zespoły przyrodniczo – krajobrazowe,
- 10) ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami /Dz.U. z 2010r. Nr 102, poz. 651 z późn. zm./.

Ustawa wskazuje, że celem publicznym w rozumieniu ustawy jest między innymi opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 6 pkt 5).

Art. 13 ust. 4 ustawy stanowi, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków

Zgodnie z ustawą, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust. 2).

Ustawa z dnia 25 października 1991 roku o organizowaniu i prowadzeniu działalności

kulturalnej /Dz.U. z 2012r., poz. 406/.

Ustawa w art. 1 ust 2 wskazuje Państwo jako mecenasa działalności kulturalnej, którego zadaniem jest wspieranie i promocja twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.

Zgodnie z ustawą minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, inni ministrowie i kierownicy urzędów centralnych w odniesieniu do podległych im ośrodków i instytucji kultury, a także jednostki samorządu terytorialnego, mogą przyznawać stypendia osobom zajmującym się twórczością artystyczną, upowszechnianiem kultury oraz opieką nad zabytkami. Stypendium polega na przyznaniu środków finansowych osobom realizującym określone przedsięwzięcia w zakresie twórczości artystycznej, opieki nad zabytkami lub upowszechniania kultury.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie /Dz.U. z 2010r. Nr 234, poz. 1536 z późn.zm./.

Ustawa reguluje między innymi zasady prowadzenia działalności pożytku publicznego przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych oraz współpracy organów administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi. Działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych obejmujących między innymi zadania w zakresie:

- a) podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej,
- b) kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach /Dz. U. z 2011 r. Nr 12, poz. 59 z późn. zm./.

Ustawa stanowi, że lasy mogą być uznawane za zabytek lub na ich obszarze może znajdować się zabytek wpisany do rejestru zabytków. W art. 7 ust. 2 i 3 ustawy o lasach uregulowano problematykę gospodarki leśnej w rezerwatach przyrody, parkach narodowych i w lasach wpisanych do rejestru zabytków oraz w lasach, na terenie których znajdują się zabytki archeologiczne, która powinna być prowadzona w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, a także uwzględniać przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach regulują ustawy:

- 1) ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach /Dz. U. z 2012 r., poz. 987 z późn. zm./,
- 2) ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach /Dz. U. z 2012 r., poz. 642 z późn. zm./.

Inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

- 1) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 roku w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych (Dz. U. Nr 165, poz. 987),
- 2) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 roku w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 112, poz. 940 z późn. zm),
- 3) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 roku w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153),
- 4) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 roku w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. Nr 89, poz. 510),
- 5) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661),
- 6) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 30, poz. 259),
- 7) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 roku w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. Nr 71, poz. 650).

Umowy międzynarodowe:

- 1) Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564),
- 2) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz.

U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190 zał.),

- 3) Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Stanów Zjednoczonych Ameryki o ochronie określonych dóbr kultury podpisana w Waszyngtonie dnia 11 maja 2004 roku (M.P. z 2010 r., Nr 71, poz. 902),
- 4) Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 roku (Dz. U. z 2012 r., poz. 210),
- 5) Porozumienie o współpracy i pomocy wzajemnej w sprawie zatrzymywania i zwrotu dóbr kultury nielegalnie przewożonych przez granice państw sporządzone w Płowdiw dnia 22 kwietnia 1986 roku (Dz. U. z 1988 r., Nr 38, poz. 296 zał.),
- 6) Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 roku (Dz. U. z 1974 r., Nr 20, poz. 106),
- 7) Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 roku (Dz. U. z 1957 r., Nr 46, poz. 212 zał.),
- 8) Drugi Protokół sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 roku (Dz. U. z 2012 r., poz. 248).
- 9) Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, Grenada 1985. 10. 03 (Dz. U. z 2012 r., poz. 210).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OPIEKI NAD ZASOBAMI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. KRAJOWA POLITYKA W DZIEDZINIE OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

4.1.1. NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 (2020)

W dniu 21 września 2004 r. Rada Ministrów przyjęła dokument pod nazwą: Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, który uzupełniono w 2005 r. i upubliczniono pod nazwą: Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Strategia jest rządowym dokumentem tworzącym ramy polityki kulturalnej, funkcjonującej w nowych warunkach gospodarki rynkowej, a także w kontekście wspólnoty Polski z Unią Europejską. Misją strategii jest zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej

ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów. Określając podstawowe pojęcia, podkreślono fundamentalną rolę kultury w życiu społecznym: „Kultura warunkuje rozwój społeczny i gospodarczy, kształtuje postawy obywateli i formy instytucjonalne państw”. Nie jest więc tylko elementem systemu, ani tym bardziej dziedziną życia społecznego, ale podstawą do wszelkich zmian instytucjonalno - ekonomicznych społeczeństw. Być może właśnie dlatego art. 6 ust. 1 Konstytucji stanowi: Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju” s. 6.

W rozdziale: Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury, stwierdzono, że samorzady terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach (s. 114).

Celem strategicznym Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, który osiągnąć można poprzez realizację celów częściowych:

- 1) wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
- 2) wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;
- 3) zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury;
- 4) wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury;
- 5) poprawę warunków działalności artystycznej;
- 6) efektywną promocję twórczości;
- 7) zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochrona zabytków;
- 8) zmniejszenie luki cywilizacyjnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

4.1.2. NARODOWY PROGRAM KULTURY „OCHRONA ZABYTKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2004-2013”

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury, Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego. Dokument ten wytycza strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków:

- 1) przygotowanie skutecznego systemu prawno – finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami;
- 2) podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa;
- 3) poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej;
- 4) ograniczenia uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie;
- 5) intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

W programie przyjęto, że realizowane działania mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów.

Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym. Wymieniono między innymi: Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.

Opracowanie krajowego programu ochrony jest ustawowym obowiązkiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Tezy do omawianego dokumentu zostały sporządzone na zlecenie Generalnego Konserwatora Zabytków z dnia 26 stycznia 2004 r. W cytowanym dokumencie najważniejsze pod względem merytorycznym są następujące zasady postępowania konserwatorskiego:

- 1) zasada „primum non nocere” (po pierwsze nie szkodzić);
- 2) zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
- 3) zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań
- 4) niekoniecznych);

- 5) zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
- 6) zasada czytelności i odróżnialności ingerencji;
- 7) zasada odwracalności metod i materiałów;
- 8) zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Zasady powyższe dotyczą i winny obowiązywać nie tylko konserwatorów zajmujących się technologiczną stroną restauracji dzieł sztuki, konserwatorów-architektów lub urbanistów, ale również pracowników urzędów konserwatorskich czy też pracowników samorządów, zwłaszcza w zakresie opiniowania i przyznawania środków na realizację programów i projektów związanych z ochroną zabytków.

4.1.3. NARODOWY PROGRAM ROZWOJU POLSKI NA LATA 2007 - 2013

Program przyjęty w 2005 r. przez Radę Ministrów zawiera elementy kierunkowe dla problematyki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W kierunku dotyczącym podnoszenia innowacyjności przedsiębiorstw zaproponowano promocję i wdrażanie nowoczesnych technologii w produkcji i dystrybucji dóbr kultury, zachowanie i ochronę dziedzictwa kulturowego, jako elementu aktywizacji przedsiębiorczości. W ramach realizacji programu horyzontalnego „Wzmocnienie potencjału rozwoju regionów i przekształcenia strukturalne obszarów wiejskich” wskazano szereg programów operacyjnych. Jednym z nich jest „Rozwój kultury i zachowanie dziedzictwa kulturowego.”

W Narodowym Programie Rozwoju określono rolę kultury w państwie, jako istotny czynnik rozwoju. Uznano jego znaczenie we wzroście atrakcyjności turystycznej, mieszkaniowej i inwestycyjnej regionu i kraju. Jednocześnie zdiagnozowano proces pogarszania się stanu infrastruktury kulturalnej, zabytków oraz niedostosowanie jakości infrastruktury kulturalnej do standardów europejskich. Wynikają one między innymi z niewystarczających wydatków publicznych na kulturę. Znacznie pogłębił się również problem nierównomiernego dostępu społeczeństwa do kultury w kontekście regionalnym i na linii miasto-wieś. Pozytywne zjawiska w sektorze kultury koncentrują się przy zwiększającej się aktywności organizacji pozarządowych.

Pierwszy priorytet operacyjny określony jako: „Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz rozwój infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym” koncentruje się na rozwoju inwestycji w sferze kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego w celu

podnoszenia konkurencyjności tej sfery i zrównoważenia rozwoju kultury w regionach. W ramach tego priorytetu, wskazano zadania, które przyczynią się do zachowania dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego, wzrostu spójności przestrzennej kraju i zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, a także do rozwoju markowych produktów turystyki kulturowej.

4.2. RELACJE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI OBOWIĄZUJĄCYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

4.2.1. STRATEGIA ROZWOJU SPOŁECZNO - GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO - MAZURSKIEGO

Strategia Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2020, opracowana w roku 2005 jako jeden z celów operacyjnych zakłada wzrost potencjału turystycznego. Działania, które mają zmierzać do osiągnięcia tego celu, a które jednocześnie uwzględniają w szerokim tego słowa znaczeniu zasoby kulturowe regionu to między innymi:

- ♣ badania możliwości rozwoju różnych form turystyki z uwzględnieniem oferty kulturalnej i sportowej;
- ♣ wyeksponowanie specyfiki i wypromowanie tradycji regionu;
- ♣ wybranie i wylansowanie najważniejszych produktów turystycznych regionu;
- ♣ opracowanie i realizacja programu wspierania i ochrony indywidualnych cech kultury regionalnej;
- ♣ promowanie mniej znanych turystycznie obszarów województwa;
- ♣ utrzymywanie sprawności i kompleksowego zagospodarowania osobliwości w skali europejskiej jaką jest Kanał Elbląski wraz z przyległymi terenami;
- ♣ współtworzenie i współuczestniczenie w międzynarodowych i krajowych imprezach i programach kulturalnych;
- ♣ regularna informacja o ofercie turystycznej i kulturalnej.

4.2.2. STRATEGIA ROZWOJU KULTURY WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO - MAZURSKIEGO

W roku 2000 powstał wojewódzki dokument dotyczący ochrony dorobku kulturowego

Regionu - Strategia Rozwoju Kultury Województwa Warmińsko-Mazurskiego do 2015 roku. Dokument ten stanowi rozwinięcie jednego ze strategicznych celów regionu, który brzmi: „Bogactwo dziedzictwa i kultury regionu istotnym czynnikiem rozwoju społeczno - gospodarczego”.

Głównymi założeniami, które stanęły u podstaw opracowania Strategii rozwoju kultury są między innymi:

- ▲ tworzenie odpowiednich warunków dla rozwoju muzealnictwa;
- ▲ ochrona i konserwacja zabytków;
- ▲ badania archeologiczne i kulturoznawcze;
- ▲ powołanie Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego;
- ▲ ochrona krajobrazu kulturowego i kształtowanie harmonijnego krajobrazu współczesnego;
- ▲ organizowanie i wspieranie przedsięwzięć kulturalnych o szczególnej randze służących do promocji naszego regionu;
- ▲ zachowanie kultury niematerialnej, w tym tradycji ludowych, mieszczańskich ze szczególnym uwzględnieniem tych, które decydują o regionalnej odrębności i indywidualności;
- ▲ dostosowanie sieci placówek i instytucji kultury do potrzeb społeczności lokalnych.

Tak sprecyzowane założenia pozwoliły wygenerować trzy podstawowe obszary działania, dla których opracowane zostały cele szczegółowe:

- Dla obszaru ochrona dziedzictwa kulturowego:
 1. Prawidłowe warunki ochrony dziedzictwa regionalnego;
 2. Odpowiednie warunki funkcjonowania muzeów;
 3. Ochrona krajobrazu kulturowego i kształtowanie harmonijnego krajobrazu współczesnego.

- Dla obszaru organizacja i prowadzenie działalności kulturalnej:
 1. Tworzenie warunków szerokiej oferty kulturalnej;
 2. Dostosowanie sieci placówek i instytucji kultury do potrzeb społeczności lokalnych;
 3. Powszechnie dostępna edukacja w dziedzinie kultury i dziedzictwa regionalnego;
 4. Stworzenie systemu profesjonalnej opieki nad kulturą ludową (w tym

mieszkańską);

5. Tworzenie warunków finansowych do realizacji zadań z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

➤ Dla obszaru komunikacja społeczna, środki masowego przekazu w kulturze:

1. Budowa społeczeństwa informacyjnego;
2. Promocja zewnętrzna i wewnętrzna dorobku kulturowego.

4.2.3. PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO - MAZURSKIEGO

W dokumencie Województwo warmińsko-mazurskie, Plan zagospodarowania przestrzennego z 2002 r., wypracowano szereg zasad jakimi należy się kierować kształtując współcześnie przestrzeń i krajobraz kulturowy regionu. Zasady te uwzględniają konieczność pielęgnowania spuścizny powstałej na przestrzeni wielu stuleci, która w sposób bezsporny wpływa na atrakcyjne postrzeganie naszego regionu i podkreśla jednocześnie jego odmienność i wielokulturowość stanowiące jeden z podstawowych produktów turystycznych.

Podstawowe z tych zasad to:

- ♣ ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego jako filaru turystyki;
- ♣ otoczenie szczególną troską obiektów zabytkowych o randze krajowej i międzynarodowej, a także obiektów o mniejszym znaczeniu, lecz decydujących o odrębności regionalnej;
- ♣ przywrócenie zespołom staromiejskim ich historycznego charakteru;
- ♣ zachowanie historycznej zabudowy wiejskiej z układem drożnym oraz zabytkowych założeń pałacowych, dworskich i parkowych;
- ♣ respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym bezkonfliktowego wkomponowywania współczesnej zabudowy w przestrzeń historyczną

4.2.4. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO - MAZURSKIEGO NA LATA 2012 - 2015

Dokument przyjęty Uchwałą Nr XIII/240/11 Sejmiku Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 28 grudnia 2011 roku.

Myślą przewodnią opracowania Programu Opieki nad Zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego jest uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego

dziedzictwa kulturowego za ważny czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej.

Zgodnie z wprowadzeniem realizacja Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko – Mazurskiego powinna w odczuwalny sposób wpłynąć na poprawę stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w sposób szczegółowy określa zasoby dziedzictwa kulturowego województwa, w tym również Powiatu Olsztyńskiego.

Program określa następujące zadania, jakie winny być realizowane w zakresie ochrony i opieki zabytków i dziedzictwa kulturowego województwa warmińsko – mazurskiego:

- 1) zespolenie i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego,
- 2) opieka nad zabytkami nieruchomymi ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa warmińsko-mazurskiego,
- 3) opieka nad zabytkami ruchomymi,
- 4) opieka nad zasobami muzeów
- 5) program ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego województwa warmińsko-mazurskiego,
- 6) ochrona dziedzictwa niematerialnego,
- 7) praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego – rozwój turystyki, działania edukacyjne, promocyjne itp.

4.2.5. STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO – MAZURSKIEGO

Strategia została przyjęta uchwałą Nr XLIII/831/10 Sejmiku Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 28 września 2010 r. (do 2020 r.).

W dokumencie wskazano na walory i atrakcje antropogeniczne opisujące architekturę obronną, sakralną, dwory i pałace oraz najważniejsze imprezy – jako atrakcje turystyczne. Wskazano, że Region warmińsko – mazurski bogaty jest w różnego rodzaju walory kulturalne. Obiekty zabytkowe wpisują się w niszę należącą do turystyki kulturowej, turystyki poznawczej, turystyki historycznej. Atrakcje kulturowe stanowią ważny przedmiot zainteresowania turystycznego. Atrakcje te i walory kulturowe obok walorów przyrodniczych są jednym z istotnych elementów i uwarunkowań, które mogą przyczynić się do rozwoju

gospodarki turystycznej.

4.2.6. PLAN OCHRONY ZABYTKÓW NA WYPADEK KONFLIKTU ZBROJNEGO I SYTUACJI KRYZYSOWYCH POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153) Starosta Olsztyński w czerwcu 2005 roku opracował przedmiotowy plan obowiązujący na terenie powiatu olsztyńskiego. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Powiatu Olsztyńskiego uzgodniony został z Warmińsko – Mazurskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz Wojewodą Warmińsko – Mazurskim, jako właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze województwa.

Zgodnie z rozporządzeniem Plan ochrony zabytków powinien zawierać, w szczególności:

- 1) informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania;
- 2) wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną;
- 3) wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania.

Rozporządzenie w §1 ust. 1 wskazuje, że ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Powiatu Olsztyńskiego, opracowany w oparciu o instrukcję przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych zawiera:

- 1) charakterystykę zasobów rozmieszczenia zabytków oraz stopnia ich spodziewanego zagrożenia,
- 2) wnioski i analizy rozmieszczenia i zagrożenia zabytków oraz sposoby ich ochrony,
- 3) wykaz zabytków nieruchomych, zawierający ważniejsze elementy podlegające zabezpieczeniu oraz dane dotyczące realizacji prac,
- 4) wykaz jednostek organizacyjnych chroniących zabytki,
- 5) dane dotyczące rodzajów i liczby zabytków ruchomych,
- 6) sposób współdziałania, powiadamiania i łączności,

- 7) sposób informowania o stratach,
- 8) wykaz jednostek, instytucji, organizacji i rzeczoznawców przewidzianych do udzielenia pomocy zabytkom w razie zagrożenia.

5. ZADANIA I KOMPETENCJE ORGANÓW POWIATU OLSZTYŃSKIEGO W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W ŚWIETLE OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW PRAWNYCH

Szczegółowy zakres zadań i kompetencji organów samorządu powiatowego w odniesieniu do problematyki ochrony dóbr kultury został uregulowany przede wszystkim w dwóch ustawach:

- 1) w ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym;
- 2) w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Artykuł 4 ust. 1 ustawy o samorządzie powiatowym zawiera generalną zasadę stwierdzającą, że powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym, wśród których wskazano również kulturę i ochronę dóbr kultury.

Na mocy art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Zgodnie z art. 50 ust. 3 ustawy w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia zajęcia go do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami. Ustawodawca w art. 81 dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;

- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Powiat może udzielać dotacji w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art.103 określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora starosta ustanawia społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

Spółeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach. Społeczny opiekun zabytków współdziała z wojewódzkim konserwatorem zabytków i starostą w sprawach ochrony zabytków i opieki nad tymi zabytkami. Społecznym opiekunem zabytków może być osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Zadania społecznego opiekuna zabytków może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nie posiadająca osobowości prawnej (art. 102).

Spółeczny opiekun zabytków jest uprawniony do pouczania osób naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 104).

Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, która zawiera jego zdjęcie, imię, nazwisko i miejsce zamieszkania, datę wydania legitymacji oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania legitymacji. Osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nie posiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna, nazwę i siedzibę tej osoby lub jednostki, datę wydania zaświadczenia oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania zaświadczenia (art. 105).

Lista Starosty Olsztyńskiego Społecznych Opiekunów Zabytków Powiatu Olsztyńskiego

L p	Nr zaświadczenia/legitymacji	Podstawa nadania uprawnień	Imię i nazwisko/nazwa jednostki i adres	Opis działań; obszar objęty opieką
1	Poz. 1/2005 – Zaświadczenie z dnia 13.05.2005 r.	Wniosek W-M Konserwatora Zabytków z dn. 10.03.2005 r. WUOZ(MP)- 422/9-9/05	Szkoła Podstawowa Nr 3 ul. Garnizonowa 20 11-040 Dobre Miasto	Ochrona i nadzór grodzisk wokół J. Limajno: zlokalizowanie grodzisk, systematyczne odwiedzanie i patrolowanie, udrożnienie dojazdu do grodzisk, oznakowanie tablicami informacyjnymi, zorganizowanie żywego skansenu „Jeden dzień z życia Bałdów”.

2	Poz. 2/2010 – Legitymacja Nr 1 wydana dnia 14.06.2010 r.	Wniosek W-M Konservatora Zabytków z dn. 04.03.2010 r. OZ(MS)418/11- 14/10 Zarządzenie Nr 19 Starosty Olsztyńskiego z dnia 15.04.2010 r.	Andrzej Drozdek	Opieka nad zabytkami w Gminie Jonkowo
---	---	--	-----------------	--

Działając zgodnie z art. 105 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zarządzeniem Nr 18 z dnia 15 kwietnia 2010 roku Starosta Olsztyński określił wzór legitymacji Społecznego Opiekuna Zabytków.

Wzór legitymacji Społecznego Opiekuna Zabytków

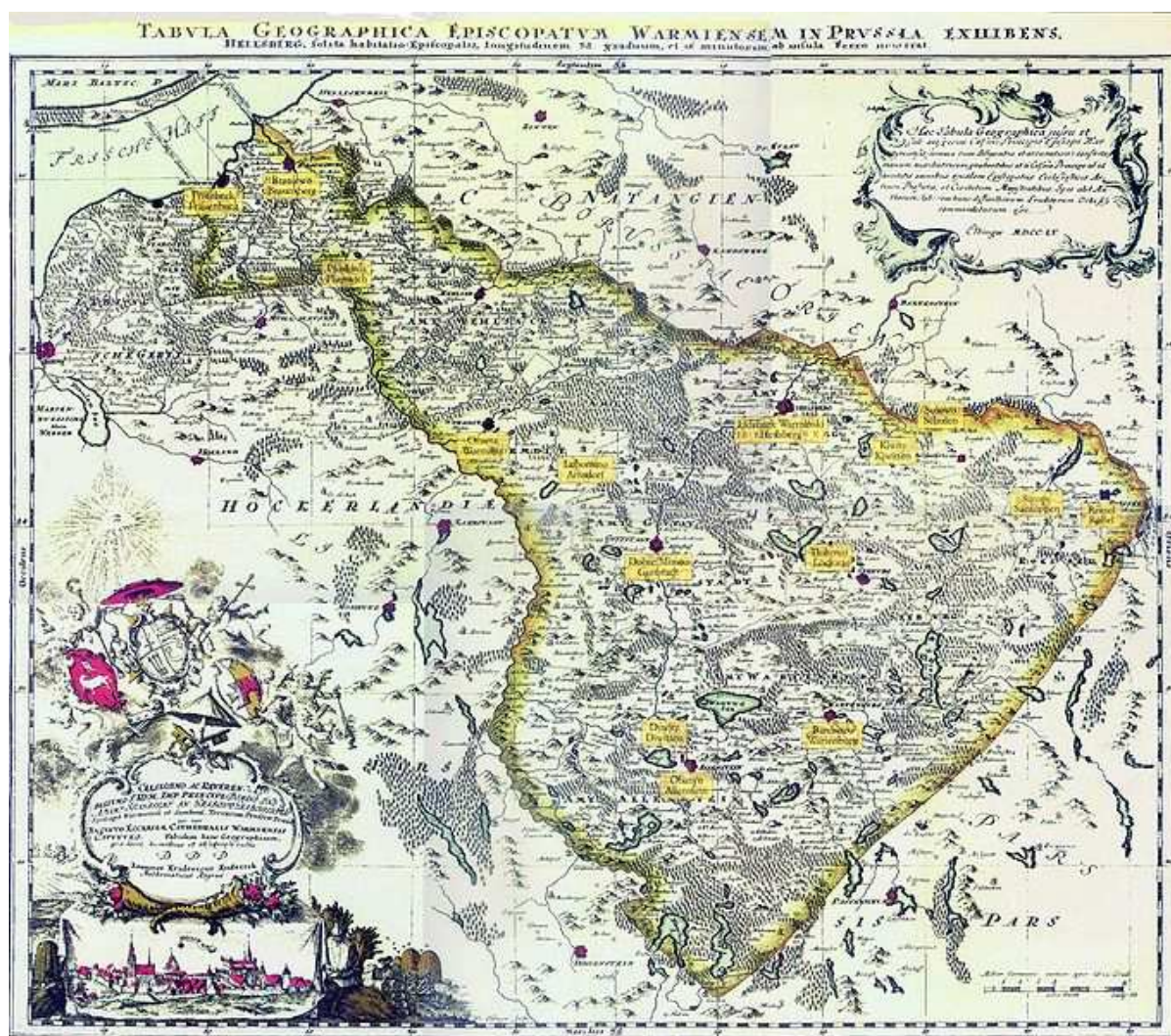
<p>LEGITYMACJA NR..... SPOŁECZNEGO OPIEKUNA ZABYTEKÓW</p> <div style="border: 1px dashed black; width: 150px; height: 100px; margin: 10px auto;"></div> <p>..... imię</p> <p>..... *nazwisko</p> <p>..... miejsce zamieszkania</p>	<p style="text-align: center;">❧</p> <p>Społeczny opiekun zabytków jest uprawniony do pouczenia osób naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 104 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).</p> <p style="text-align: center;">❧</p> <p>..... podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydawania legitymacji</p> <p>Data wydania:.....</p> <p>Data ważności: bezterminowo</p>
---	--

Wymiary dokumentu:
 ▲ Wysokość: 10,5 cm
 ▲ Szerokość: 7 cm

6. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

6.1. HISTORIA WARMII I POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Choć administracyjna historia Powiatu Olsztyńskiego sięga początków XIX wieku i reformy administracyjnej w Państwie Pruskim, to nie sposób jej rozpatrywać bez szerszych odniesień i kontekstów historycznych. A prowadzą one do XIII wieku i początków Warmii, krainy z którą powiat związany jest nierozdzielnie. Po pierwsze około 90 proc. terytorium powiatu olsztyńskiego leży w granicach historycznej Warmii, po drugie nie sposób rozpatrywać historii powiatu bez zakorzenienia w kulturze, historii i dziejach Warmii. A także bez odniesienia do tego, jak w czasach średniowiecznych wyglądała historia administracji cywilnej na terenie Warmii.

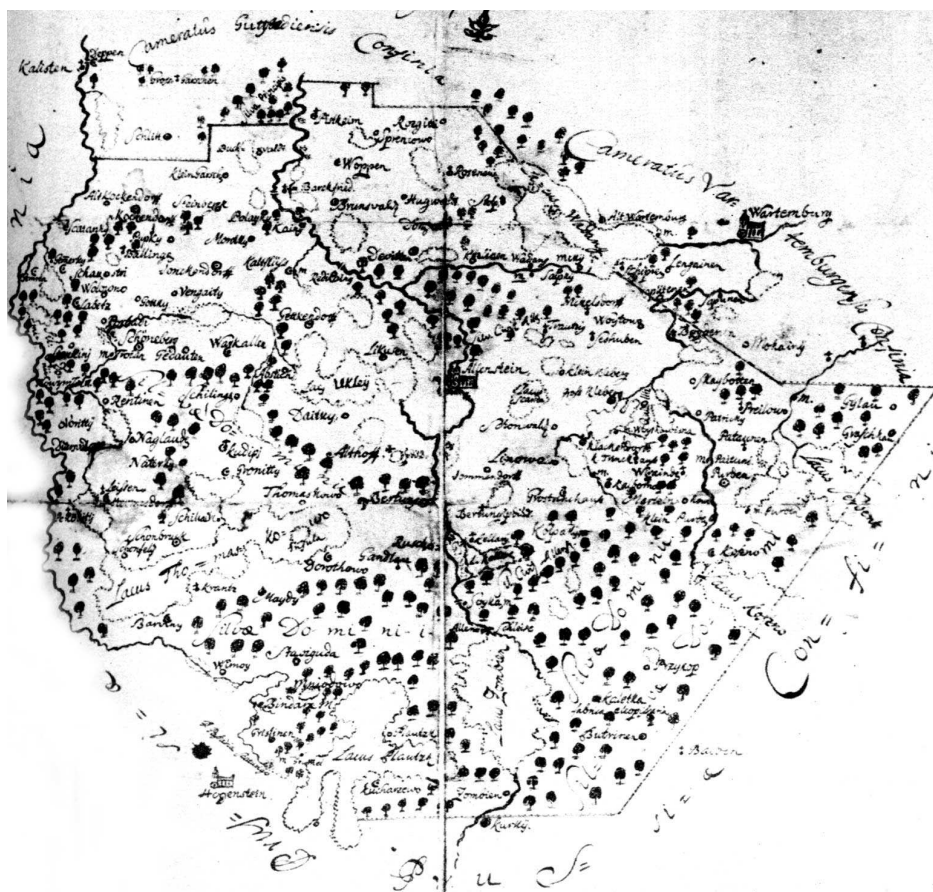
Warmia to najkrócej mówiąc kraina historyczna na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Do 1243 roku było to terytorium zamieszkiwane przez plemiona pruskie, w tym

Warmów, od których Warmia wzięła swą nazwę. Obszar zamieszkiwany przez Warmów znajdował się nad Zalewem Wiślanym (Równina Warmińska) i sięgał na południe od Braniewa do Lidzbarka Warmińskiego. Prawdopodobnie głównym grodem Warmów była Orneta – w miejscu starego grodziszcza pruskiego Krzyżacy założyli nowe miasto.

Na mocy decyzji papieża Innocentego IV z 1243 r. w kraju podbijanym przez Krzyżaków powstały cztery diecezje: chełmińska, pomezkańska, warmińska i sambijska. Diecezja warmińska była ok. trzykrotnie większa od dominium i obejmowała teren po wielkie jeziora mazurskie na wschodzie i Pregolę na północy. Terytorium dominium (państwka) warmińskiego przypominało kształtem trójkąt o nieregularnych bokach ze ściętym wierzchołkiem opierającym się o Zalew Wiślany (choć terytorium i kształt Warmii bywa nazywany często także tzw. workiem warmińskim). W dużym uproszczeniu granice Warmii wyznaczają nad Zalewem Wiślanym Frombork i Braniewo. Od Braniewa granica biegła nieco za Reszel, dalej za Biskupiec, obok Butryn, Gryżlin, Gietrzwałdu, Ornety do Fromborka. Wszystkie wymienione miejscowości znajdują się na terenie Warmii. Granice Warmii ustalono w 1375 r. i przetrwały – z niewielkimi modyfikacjami – do końca jej samodzielności, czyli do jej zaboru przez Prusy w 1772 roku.

Powstałe w 1243 roku biskupstwo warmińskie było początkowo niesamodzielne i podległe Zakonowi Krzyżackiemu, nie prowadziło odrębnej polityki i nie liczyło się jako podmiot polityczny. Z czasem jednak ambitni biskupi Warmii stopniowo wyemancypowali się spod kurateli Wielkiego Mistrza, uzyskując, już jako część Rzeczypospolitej, po II pokoju toruńskim (1466) autonomię i daleko posuniętą niezależność w ramach państwa polskiego i w wierności dla polskiego monarchy. II pokój toruński podpisano w roku 1466, po 13-letniej, morderczej i wyniszczającej walce Polski z Zakonem Krzyżackim. Na mocy tego pokoju Warmia stała się częścią państwa polskiego, choć zachowała pewną autonomię - władza na Warmii spoczywała bowiem w rękach biskupa warmińskiego, który nosił tytuł księcia, miał prawo m.in. do utrzymywania własnych sił zbrojnych, czy bicia monety. Administrację cywilną biskupi sprawowali za pośrednictwem burgrabiów, stojących na czele siedmiu komornictw biskupich i trzech będących w posiadaniu kapituły warmińskiej. Siedem ze wspomnianych komornictw należało do biskupa (barczewskie, braniewskie, dobromiejskie, jeziorańskie, lidzbarskie, orneckie i reszelskie), zaś pozostałymi trzema zarządzali kanonicy katedralni (fromborskie, pieniądzeńskie i olsztyńskie). Biskupi zwoływali sejmiki warmińskie do Lidzbarka Warmińskiego, do których kompetencji należało zatwierdzanie uchwał podatkowych zapadłych na generale pruskim. Ich obrady poprzedzały zwoływane przez burgrabiów zjazdy w komornictwach, na które przybywała warmińska szlachta i wolni chłopci.

Mapa komornictwa olsztyńskiego

Okres, gdy Warmia stała się częścią Polski (1466 – 1772), to lata najświetniejszej historii kulturalnej tych ziem. Wówczas to biskupi warmińscy, udzielnicy „książęta na Warmii”, do których należeli wybitni przedstawiciele kultury późnego średniowiecza, renesansu, baroku i wreszcie oświecenia, stworzyli w Lidzbarku Warmińskim ośrodek kultury, który promieniował nie tylko na najbliższe sobie dzielnice, ale na całą Europę. To przecież tutaj swą teorię heliocentryczną sformułował skromny kanonik kapituły warmińskiej – Mikołaj Kopernik, to tutaj wielki poeta Ignacy Krasicki pisał swą *Monachomachię*, Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki i inne.

W tamtych latach Warmia na tle Europy nie musiała się wstydić, stanowiąc region niewielki, ale ożywiony przez prawdziwie europejskiego ducha nauki, kultury i sztuki. Jeden z ówczesnych biskupów warmińskich (1457-1458) – Eneaszy Sylwiusz Piccolomini został wybrany papieżem jako Pius II. Inny wybitny biskup – Stanisław Hozjusz (1551 – 1579) był zaś kandydatem do papieskiego tronu. Na tym nie kończy się lista wielkich biskupów niewielkiej Warmii. Księciem warmińskim był i Jan Dantyszek i Marcin Kromer, Andrzej Batory, Jan Chryzostom Załuski, czy Jan Olbracht Waza. Już tych kilka nazwisk świadczy niewątpliwie, że na tle europejskim dorobek umysłowy Warmii, jej wkład w ogólnoeuropejskie dziedzictwo kulturalne jest o wiele znaczniejszy, niżby wskazywało na to jej niewielkie terytorium.

Powiat Olsztyński jako odrębna jednostka został powołany do życia reformą administracyjną, która zaczęła obowiązywać na terenie Prus na początku XIX wieku. Powiat olsztyński istniał w latach 1818–1945 w ramach państwa pruskiego w rejencji Królewiec, a później Olsztyn w prowincji Prusy, a jeszcze później Prusy Wschodnie. Był mniejszy od dzisiejszego powiatu i liczył 1.302,67 km² powierzchni oraz 57150 ludności (1939). Na terenie powiatu było tylko jedno miasto – Barczewo (Wartenburg).

Powiat Olsztyński. Mapa z 1906 r.(pochodzi ze zbiorów Muzeum Warmii i Mazur). Autor zdjęcia: Grzegorz Kumorowicz

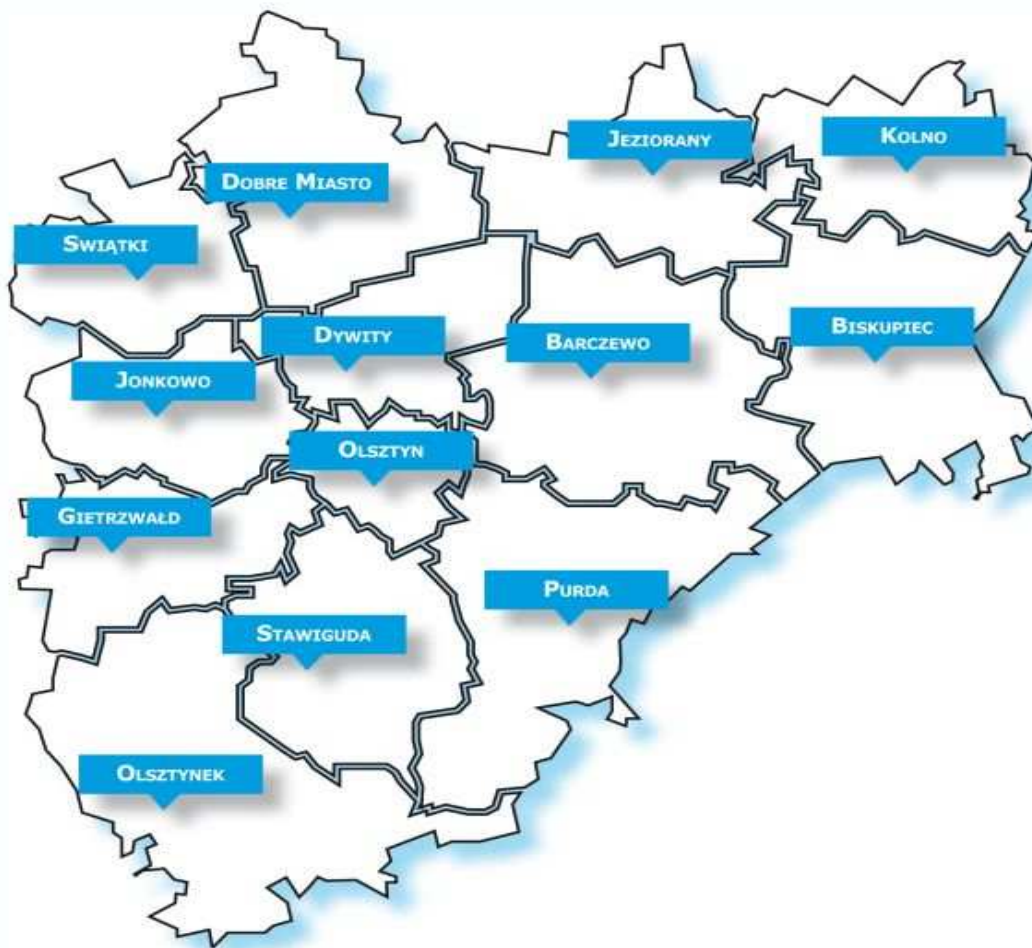
Po drugiej wojnie światowej nowy podział administracyjny zaczął obowiązywać w 1946 roku. Powiat Olsztyński w czasach PRL funkcjonował w latach 1946-1975, gdy powiaty zniknęły z mapy administracyjnej kraju. Zapleczem administracyjnym powiatu było Starostwo Powiatowe w Olsztynie, które rozpoczęło działalność wiosną 1945 roku, czyli obok Starostwa w Lidzbarku Warmińskim najwcześniej w całym Okręgu Mazurskim. Pierwszym powojennym starostą został Olgierd Donimirski, który 3 kwietnia 1945 roku odebrał z rąk Jakuba Prawina nominację na tymczasowego starostę olsztyńskiego. Donimirski został szybko zastąpiony przez inż. Michała Musiała (16.04.1946-17.10.1945), a kolejnymi starostami powiatu olsztyńskiego byli Julian Domini (1945-48) i Jan Jaskólski (1948-50). Siedziba starostwa mieściła się wówczas w Olsztynie w budynku przy ul. Kajki 3, czyli nie tak daleko obecnej siedziby przy Plac Bema 5. Powiatowa Rada Narodowa w Olsztynie ukonstytuowała się 25 lutego 1946 r. jako pierwsza spośród rad powiatowych w Okręgu Mazurskim. Początkowo liczyła 30 członków, a na jej czele stał przewodniczący Józef Tajchman.

6.2. CHARAKTERYSTYKA POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Powrót Powiatu Olsztyńskiego na mapę administracyjną kraju był możliwy dzięki reformie administracyjnej w 1999 roku. W skład powiatu wchodzi 12 gmin, w tym pięć gmin miejsko-wiejskich: Barczewo, Biskupiec, Dobre Miasto, Jeziorany, Olsztynek oraz siedem gmin wiejskich: Dywity, Gietrzwałd, Jonkowo, Kolno, Purda, Stawiguda, Świątki. Na terenie powiatu leżą miasta: Barczewo, Biskupiec, Dobre Miasto, Jeziorany, Olsztynek. Według danych z 1 stycznia 2011 roku powierzchnia powiatu wynosiła 2838,02 km². Siedzibą władz powiatu jest miasto Olsztyn. Organem uchwałodawczym samorządu jest Rada Powiatu w Olsztynie, w skład której wchodzi 23 radnych. Rada wybiera organ wykonawczy, którym jest Zarząd Powiatu w Olsztynie składający się z pięciu członków. Na czele Zarządu stoi Starosta Olsztyński. Starostowie Olsztyńscy w najnowszej historii Powiatu to Adam Antoni Sierzputowski (1998–2008) oraz obecny Starosta Mirosław Pampuch (od 2008 r.). Liczba ludności powiatu systematycznie rośnie. Jak podaje Główny Urząd Statystyczny liczba ludności na dzień 31 grudnia 2011 roku wyniosła 120 900 osób. Dalsze prognozy demografów są optymistyczne, bo w 2035 roku liczba mieszkańców powiatu olsztyńskiego ma wzrosnąć do ponad 131 tysięcy. Gęstość zaludnienia na terenie powiatu, to obecnie około 40 osób na kilometr kwadratowy. Na terenie powiatu funkcjonują 253 sołectwa.

Powiat olsztyński zajmuje środkową część województwa warmińsko-mazurskiego. Przez obszar powiatu przebiegają drogi krajowe o znaczeniu międzynarodowym i międzyregionalnym, których węzłem jest Olsztyn. Na korzystną sytuację wpływa:

- droga tranzytowa prowadząca z Europy zachodniej i zachodniej Polski na Wielkie Jeziora Mazurskie przez Gietrzwałd, Olsztyn, Barczewo, Biskupiec;
- droga tranzytowa prowadząca z południowej i centralnej Polski do Kaliningradu przez Olsztynek, Stawigudę, Olsztyn, Dywity, Dobre Miasto.

Mapa Powiatu Olsztyńskiego z podziałem na gminy.

Powiat położony jest w centralnej części Pojezierza Olsztyńskiego i cechuje się różnorodnością form terenu z dużą ilością jezior i lasów typowych dla krajobrazu młodoglacjalnego, związanego z postojem i recesją lądolodu ostatniego zlodowacenia Wisły. Różnice w wysokościach między wzniesieniami a obniżeniami sięgają do 30 m. W budowie geologicznej powiatu dominują utwory czwartorzędowe, będące wynikiem działań lodowca. Wyróżnić tu można osady morenowe powstałe w wyniku akumulacyjno -erozyjnej działalności lodowca oraz osady piaszczysto - żwirowe powstałe w wyniku działalności lodowca i wód polodowcowych.

Klimat, w stosunku do ogólnych warunków klimatycznych panujących w Polsce, cechuje się niższymi temperaturami, krótszym okresem wegetacyjnym (195-200 dni) i wyższymi opadami atmosferycznymi (600-700 mm).

Na terenie powiatu olsztyńskiego znajduje się 155 jezior powyżej 1 ha, zajmujących powierzchnię 11.730 ha i stanowi to ponad 4% ogólnej powierzchni. Największe jeziora to: J. Pluszne, J. Łańskie, J. Dadaj, J. Luterskie, J. Wulpińskie J. Wadąg, J. Maróz. Duże walory turystyczno-przyrodnicze niektórych jezior zdecydowały o objęciu ich strefą ciszy. Należą

do nich jeziora: Giłwa, Zyzdrój Wielki, Klimut, Łańskie, Pluszne, Serwent, Wulpińskie, Pisz, Sarong, Tumiańskie, Wadąg. Przez obszar powiatu przepływają największe rzeki województwa: Pasłęka, Łyna, Pisa. Główna rzeka Łyna, zwana często królową rzek naszego powiatu, jest lewym dopływem Pregoty, całkowita jej długość to 289 km, z czego 175 km w obrębie powiatu. Do granic Olsztyna płynie przez jary i wąwozy i ma charakter rzeki górskiej. W północnej części powiatu, płynąc przez łąki i pola uprawne, nabiera charakteru rzeki typowo nizinnej.

Niż warmińsko-mazurski jest jedynym w Europie miejscem, gdzie spotykają się dwa elementy flory północno-wschodniej-borealnej z zachodnio-atlantycką, znajdując kres swojego naturalnego zasięgu. Świat zwierzęcy pod względem gatunków jest równie bogaty jak roślinny, powstały więc także rezerваты fauny. W powiecie olsztyńskim znajduje się 12 rezerwatów przyrody, zajmujących 3300 ha oraz 14 użytków ekologicznych o powierzchni 673 ha. Liczne pomniki przyrody występują w postaci ciekawych głazów i drzew występujących w grupach i alejach. Cechą charakterystyczną jest duża lesistość powiatu - ponad 36% powierzchni powiatu, przy średniej krajowej 28%. Dominuje sosna, świerk, dąb, buk, brzoza i olcha. Na oczku wodnym między Ostrzeszewem, a Klebarkiem Małym zaobserwować można niezwykle rzadkość, tzw. „pływające wyspy”. W miejscowości Silice znajduje się unikatowe, piętrowe skrzyżowanie dwóch kanałów wodnych: Wiktorii i Elżbiety, z systemem zabytkowych urządzeń hydrotechnicznych. We wsi Pajtuny stoi Młyn pamiętający czasy krzyżackie. Myśliwi po udanym polowaniu mogą we wsi Purda złożyć wota u stóp jedyne na Warmii ołtarza myśliwskiego. To ledwie część niezliczonych atrakcji powiatu usianego 155 jeziorami.

Na terenie powiatu olsztyńskiego, znajduje się 155 jezior powyżej 1 ha, zajmujących powierzchnię 11730 ha. Stanowi to 4,17% ogólnej powierzchni powiatu. Malownicze jeziora, wstęgi rzek i rzeczek są obudowane nieprzebytymi kompleksami leśnymi, gdzie od czasu do czasu przebija się wśród zieleni toń błękitnych wód jeziornych otoczonych rozległymi łąkami. Duże walory turystyczno - przyrodnicze niektórych jezior zadecydowały o objęciu ich strefą ciszy. Należą do nich jeziora: Giłwa, Zyzdrój Wielki, Klimut, Łańskie, Pluszne, Serwent, Wulpińskie, Pisz, Sarong, Tumiańskie, Wadaq.

Powiat Olsztyński. Krajobraz. Autor zdjęcia: Ewa Konieczna

Alternatywą dla lasów, jezior i rzek jest architektura świecka i sakralna. Na szlakach napotkać można staropruskie grodziska (np. nad jeziorem Limajno), fragmenty średniowiecznych fortyfikacji miejskich (np. Baszta Bociania w Dobrym Mieście), zamek krzyżacki w Olsztynku, pałace biskupie (np. w Smolajnach), dworki i kościoły (np. monumentalna Kolegiata w Dobrym Mieście).

Powiat olsztyński leży w środkowej części Pojezierza Olsztyńskiego. Cechuje go bogata przyroda, której nie zdołała jeszcze zakłócić ludzka ingerencja różnorodna forma terenu z dużą liczbą jezior i lasów. Różnice w wysokościach między wzniesieniami, a obniżeniami sięgają do 30 m. W budowie geologicznej powiatu dominują utwory czwartorzędowe, będące wynikiem działań lodowca. Powiat Olsztyński. Krajobraz. Autor zdjęcia: Ewa Konieczna

6.3 CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH NA TERENIE POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Jedną z form ochrony zabytków jest wpis do rejestru zabytków. Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa warmińsko – mazurskiego, a tym samym na terenie powiatu olsztyńskiego prowadzi, zgodnie z art. 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Warmińsko-Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków, który kieruje Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Olsztynie oraz delegaturami w Elblągu i Ełku. Rejestr zabytków województwa warmińsko-mazurskiego prowadzony jest dla trzech kategorii zabytków: zabytków nieruchomych, zabytków ruchomych oraz zabytków archeologicznych.

W rejestrze zabytków nieruchomych województwa warmińsko-mazurskiego jest około 5 tys. decyzji, z czego 832 dotyczy powiatu olsztyńskiego. Należy zaznaczyć, że liczba wydanych decyzji nie jest tożsama z ilością obiektów objętych ochroną.

Bogata przeszłość historyczna powiatu pozostawiła po sobie wiele interesujących pomników kultury: zamki krzyżackie z XIV-XV wieku, fragmenty murów obronnych, cmentarze rzymsko-katolickie i ewangelickie, kościoły gotyckie, barokowe i neogotyckie.

W dalekiej przeszłości Warmię zamieszkiwały pogańskie plemiona pruskie.

Po schrytianizowaniu całych Prus historyczni Prusowie ustąpili miejsca nowym osadnikom. W początkach XVII w. po rdzennych mieszkańcach pozostała już tylko nazwa ich ziemi. Dzisiaj po dawnych mieszkańcach pozostały ślady w nazwach jezior, rzek i wsi oraz bogate znaleziska archeologiczne, zaświadczone o fascynującej kulturze Prusów. Zachowały się stare grodziska, wały obronne i strażnice.

W grodziskach rzadko toczyło się codzienne życie, pełniły one funkcję placówek wojskowych, podobnie jak współczesne koszary. Stacjonowały w nich na stałe uzbrojone garnizony wojów. W razie najazdu wroga czy innego zagrożenia, stawały się miejscem schronienia dla mieszkańców okolicznych osad.

Wiele historycznych grodzisk na Warmii zostało nieopatrznie zniwelowanych w wyniku prac rolniczych. Te, które się zachowały można zaobserwować jako charakterystyczny układ wałów lub jako wzniesienia różniące się od zwykłych pagórków. Wzniesienia po dawnych pruskich grodziskach są zwykle owalne, mają strome zbocza i spłaszczony wierzchołek. W sąsiedztwie występują często wały obronne i fosy. Prusowie wznosili je zwykle na terenach z natury odkrytych, zapewniających wczesne dostrzeżenie wroga i łatwych do obrony.

6.3.1. ZESPOŁY URBANISTYCZNE I RURALISTYCZNE

Na terenie powiatu olsztyńskiego znajduje się obecnie pięć miast. Mając na uwadze czas lokacji należy zaznaczyć, że wszystkie miasta powstały w średniowieczu, tj. w XIII – XV wieku: Barczewo 1364 r., Biskupiec Reszelski 1395 r., Dobre Miasto 1329 r., Jeziorany 1338 r., Olsztynek 1359 r.

Zgodnie z głównymi założeniami architektury układ urbanistyczny miast powiatu cechował prostokątny lub kwadratowy rynek z centralnie położonym ratuszem i kościołem. Wiek XIX to rozwój przestrzenny miast. Czynnikiem, które w istotny sposób stymulował ten proces stały się:

- 1) budowa i późniejszy rozwój linii kolejowej na terenie dawnych Prus Wschodnich
- 2) reforma agrarna, która spowodowała konieczność poprawy warunków sanitarnych oraz poziomu życia,
- 3) powstawanie na terenach tutejszych miast garnizonów wojskowych w XIX i XX w.

Razem z rozwojem miast zmianom ulegała również zabudowa mieszkaniowa. Do zabytków architektury mieszkalnej regionu zaliczyć możemy kamienice mieszczańskie.

Mimo zniszczeń spowodowanych pod koniec II wojny światowej, głównie przez wkraczającą na Warmię Armię Czerwoną, w części miast zachowały się XIX- wieczne kamienice wpisane w średniowieczny układ ulic. Są to, niestety nieliczne obiekty późnobarokowe, w większej ilości natomiast neoklasycystyczne, secesyjne, eklektyczne i inne. Warmińskie zabytki architektury mieszkalnej świadczą niewątpliwie o bogatej w tradycje i style przeszłości ziemi warmińskiej, stanowią także dużą atrakcję turystyczną.

Gietrzwałd, Gmina Gietrzwałd

*Dom zbudowany w II połowie XIX w..
Mieściła się tu pierwsza księgarnia polska na Warmii (otwarta w 1878 r.). W domu tym, w marcu 1886 r. wydano pierwszy numer „Gazety Olsztyńskiej”. Właścicielem domu i księgarni był Andrzej Samulowski (1840-1928) – poeta, działacz społeczny, oświatowy i polityczny na Warmii*

Jonkowo, Gmina Jonkowo

Dawny hotel z gospodą, zbudowany w poł. XIX. Murowany, otynkowany. Jednopiętrowy (piętro mansardowe), z gankiem wspartym na 4 kolumnach przechodzącym w dużą mansardę wysuniętą. Dach mansardowy, kryty dachówką.

Jeziorany, Gmina Jeziorany

Zespół kamieniczek przy ul. Kajki Nr 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 19, 27, 41 i 49 z końca XIX w.; wille nr 30, 52, 56, 58 i 66 z początku XX w., mieszkalne i mieszkalno-usługowe. Budynek murowane z cegły, dwu i trzykondygnacyjne, niektóre z mieszkalnym poddaszem. Dach dwuspadowe (nr 19 półmansardowy, nr 49 mansardowy), kryte dachówką – nr 11 płytkami eternitowymi. Wszystkie obiekty pochodzą z XIX lub początku XX w., zbudowane zostały w stylu neoklasycystycznym, pseudoklasycystycznym; wille nr 52, 56 i 66 secesyjne, nr 30 neogotycka z wieloboczną wieżą zamkniętą blankowaniem („zameczek”).

Wieś Warmińska

Wszystkie formy osadnictwa na Warmii są formami świadomych działań osadniczych ówczesnych gospodarzy tych ziem. Sporadycznie na granicy południowej można zauważyć ślady tzw. osadnictwa spontanicznego (osad leśnych) wynikającego z migracji na tereny Warmii ludności polskiej. Osady wiejskie zakładano wcześniej niż miasta. Zarówno Olsztyn jak i Dobry Miasto dostały prawa lokacyjne później, niż miejscowości wiejskie rozłożone promieniście wokół nich, połączone ze sobą siecią dróg, stanowiących niemal okrąg. Warmińskie wsie mają charakter zwarty. Zakładano je na prawie chełmińskim lub niemieckim. Są to najczęściej wsie związane z niwowym systemem rozłogu pól. Najczęściej spotykanym typem miejscowości jest krótka i zwarta ulicówka, która w naturalnym krajobrazie Warmii związana była zwykle z lokalizacją wzdłuż istniejącego cieku wodnego,

w dolinach i wąwozach.

Występuje też rodzaj miejscowości, który obecnie wygląda jak "łańcuszek" oparty na przekształceniach dawnej niwy siedliskowej o kształcie zbliżonym do prostokąta. Mniej popularne były wsie o kształcie owalnicowym. Zdarzały się przysiółki i wielorodroźnice jako wtórne formy osadnictwa. Osady samotnicze - tzw. zagrody warmińskie - występują dość często.

Drewno, aż po XX wiek, było najpopularniejszym materiałem budulcowym, zarówno ze względu na jego dostępność, jak i możliwości obróbki. Niestety, nie jest ono materiałem trwałym. Szybko ulega rozkładowi biologicznemu, nie jest odporne na wysokie temperatury. Dlatego zabytki drewniane stanowią niezwykle rzadkość pośród znalezisk archeologicznych. Do rzadkości należą również dawne przykłady architektury drewnianej – świeckiej i jeszcze rzadziej sakralnej. Domy, kościoły, budynki przemysłowe, ulegały bowiem wpływom zarówno niekorzystnych warunków atmosferycznych, przebudowywania prowadzącego do zatracenia ich zabytkowego charakteru, częściej jednak po prostu płonęły podczas licznych pożarów. Do ich likwidacji przyczyniły się na przełomie XIX/XX wieku także administracyjne nakazy zabraniające stawiania budynków drewnianych. Tym niemniej jednak na terenie dawnego księstwa warmińskiego zachowały się, dość rzadkie co prawda, przykłady dawnego budownictwa, niemal zupełnie opartego na drewnie. Są to przede wszystkim oryginalne chaty wiejskie, które spotkać możemy pośród nowszych domostw warmińskiej wsi. Pochodzą one głównie z XIX wieku, jednak ich styl architektoniczny jest dużo starszy, sięgający swymi korzeniami XVI/XVII stulecia. Dają nam one wyobrażenie o charakterystycznym i oryginalnym wyglądzie dawnej warmińskiej wsi – ubogiej, ale czystej, schludnej i jakże pięknej w swej prostocie. Ich cechą charakterystyczną było oddzielenie budynków mieszkalnych od gospodarczych. Wszystkie zagrody posiadały także dwa ogródki – warzywny z tyłu budynku mieszkalnego i kwiatowy od frontu. Budynki miały konstrukcję przeważnie szkieletową lub zrębową, dwuspadowy dach pokrywano strzechą.

Charakterystyczne dla warmińskiej zabudowy jest ustawienie zagrody względem drogi w ten sposób, że budynek mieszkalny ustawiony jest do drogi równolegle, z boku znajduje się wejście na podwórko w kształcie prostokąta, podwórko zamykają budynki gospodarcze. Charakterystyczna jest sama forma budynku mieszkalnego - najczęściej spotykamy budynek murowany z czerwonej cegły, czasami na podmurówce kamiennej, parterowy, czasami z użytkowym poddaszem. Dachy domów są kryte dachówką pod kątem 30-45 stopni, są proste, dwuspadowe, czasami na ścianie kolankowej. W XIX wieku domy ceglane wyparły drewnianą zabudowę, która wcześniej na Warmii dominowała.

Marcinkowo, Gmina Purda

Chałupa z drugiej połowy XIX w. Drewniana na podmurówce z kamieni polnych, węglowany na tzw. jaskółczy ogon, usytuowana kalenicowo do ulicy. Od frontu cztery otwory okienne i jeden otwór drzwiowy, w ścianie szczytowej dwa okna od wschodu, a od zachodu jedno okno normalne i drugie stanowiące połowę pierwszego. Dach dwuspadowy kryty dachówką, szczyty deskowane.

Budynki gospodarcze mają swoją charakterystyczną formę, budowane często z drewna w połączeniu z kamieniem lub cegłą, przykryte dachem dwuspadowym z dachówki, o nachyleniu 30-45 stopni. Zamiast drewnianych płotów często sadzone były żywopłoty, przedogródki kwiatowe oraz stare drzewa nieowocowe - lipy, dęby i klony jako tzw. opiekunowie domu, posadzone blisko budynków mieszkalnych. W krajobrazie warmińskim warto podkreślić zwartość panoramy miejscowości, z dominantą wieży kościoła, skąpaną w zieleni.

Lamkowo, Gmina Barczewo

Chałupa wiejska z XIX w. Drewniana z dwuspadowym dachem krytym dachówką, na podmurówce z kamienia i cegły. Od frontu pięcioosiowa – trzy otwory okienne i dwa drzwiowe, prawy otwór drzwiowy prowadzi do pomieszczenia gospodarczego stanowiącego część budynku.

6.3.2. OZDOBA KRAJOBRAZU WARMIŃSKIEGO I POWIATU OLSZTYŃSKIEGO „WARMIŃSKIE KAPLICZKI”

Istotnym elementem zespołów ruralistycznych są obiekty kultu, do których należą kapliczki. Kapliczki warmińskie stanowią jeden z najbardziej charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego Warmii. W 1920 roku ich ilość liczono na 1350 obiektów. Nigdzie indziej nie występują one w takiej liczbie. Najstarszą zachowaną kapliczką warmińską jest postawiona w 1601 roku kapliczka w Dobrażu oraz niewiele młodsza, bo pochodząca z 1607 roku kapliczka w Barczewie. Większość z nich jednak pochodzi z przełomu XIX i XX wieku, choć nie brak kapliczek barokowych i neoklasycystycznych. Kapliczki pełniły niezwykle ważną rolę w życiu społeczeństwa wiejskiego Warmii.

Niektóre z nich, tam, gdzie nie było kościołów, projektowane były ze specjalnym prześwitem w najwyższej kondygnacji. Umieszczano w nim miniaturowy dzwon, który nie tylko zwoływał ludność na nabożeństwa, ale informował o śmierci kogoś z mieszkańców wsi i alarmował o pożarach i innych, ważnych dla mieszkańców, wydarzeniach. Kapliczki budowano głównie z inicjatywy świeckiej, mógł to zrobić któryś z gospodarzy, mogła cała wieś - jako wota dziękczynne, pokutne, bądź intencyjne.

Wiele kapliczek zbudowano w miejscach, które dawniej stanowiły lokalne ośrodki pogańskiego kultu, prawdopodobnie, aby odstraszyć obecne w pobliżu tych miejsc "duchy" i "demony" pogańskich bóstw. Dowodzi to niezwyklej więzi mieszkańców Warmii z siłami przyrody, których działanie miejscowa ludność dobrze odczuwała, nawet jeśli nie do końca rozumiała ich znaczenie.

Warmia, nazywana często „Świątą Warmią”, to kraina kapliczek przydrożnych. Występują tu one powszechnie prezentując mnogość stylów, form i usytuowania. Kapliczki warmińskie wyróżniają się swoją niepowtarzalną architekturą będącą efektem pomysłowości artystów ludowych. Zazwyczaj były one inspirowane barokową i neogotycką architekturą sakralną. Nieodzownym elementem ich otoczenia były drzewa, które chroniły je przed wiatrem, słońcem i deszczem. Dwie lub rzadziej cztery lipy, jawory, dęby, graby, klony, jesiony, kasztanowce, sadzone w symetryczne układy często są tak stare jak kapliczki.

Kapliczki można odnaleźć w różnorodnych miejscach będących blisko człowieka i natury. Występują zarówno w pobliżu domów, przy kościółkach, na cmentarzach, jak i na rozdrożach, przy mostach, a także w miejscach prywatnych objawień maryjnych. Obiekty te akcentowały również miejsca pamiątkowe i wyznaczały granice poszczególnych wsi. Od zawsze wokół kapliczek skupiało się życie religijne, np. odprawiano przy nich nabożeństwa. Kapliczki spełniały ważną funkcję kulturową, zarówno w miejscach, w których

nie było kościołów, jak i tam, gdzie one istniały. Ważnym momentem spotkań religijnych przy kapliczkach były nabożeństwa majowe. Poza tym procesje z okazji Bożego Ciała zazwyczaj wędrowały szlakiem miejscowych kapliczek, zamienionych w tym dniu w uroczyście przystrojone ołtarze. Nierzadko kapliczki były też zwiastunami smutnych wydarzeń w życiu warmińskiej wsi. Głos dzwonka z kapliczki oznajmiał na przykład moment śmierci kogoś ze wspólnoty.

„Kapliczki przydrożne są wyrazem czyjegoes podziękowania, dziękczynienia, zadość uczynienia, czyjjes misji, prośby, nadziei. Są świadectwem spójności człowieka z miejscem zamieszkania wpisanej na trwałe w krajobraz. Są wreszcie dowodem trwania i przemijania” (Stanisław Stefanowicz Multimedialny Przewodnik Warmiński cz. II).

Powiat Olsztyński od 2003 roku w ramach programu „Ratujemy kapliczki warmińskie” pozyskuje fundusze, by realizować działania zmierzające do przywrócenia im utraconej świetności i umożliwienia przyszłym pokoleniom podziwiania tych pomników kultury. Celem pierwszego etapu projektu była renowacja kapliczek z terenu powiatu olsztyńskiego we współpracy z gminami i przy aktywnym udziale mieszkańców. Powiat sfinansował m.in. opracowanie programów prac konserwatorskich. Przekazał też gminom środki na renowację wytypowanych obiektów. Fundusze na remont pochodziły z budżetu Powiatu Olsztyńskiego i od Wspólnoty Byłych Mieszkańców Powiatu Olsztyńskiego w Niemczech. Gminy wspólnie z mieszkańcami organizowały prace konserwatorskie przy kapliczkach.

W 2011 roku, podczas drugiego etapu programu, Powiat zakończył renowację kolejnych trzech kapliczek w ramach projektu pn.: *„Przykładowa rewitalizacja charakterystycznych dla krajobrazu obiektów małej architektury przy uwzględnieniu ich typologicznej różnorodności oraz charakterystycznych uszkodzeń środowiskowych”*. 40 proc. środków przeznaczonych na realizację projektu pochodziło z Niemieckiej Fundacji Federalnej Ochrony Środowiska (*Deutsche Bundesstiftung Umwelt Osnabrück*), w pozyskaniu których znaczącą rolę odegrało niemieckie Stowarzyszenie na Rzecz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego, które w imieniu Powiatu złożyło do DBU wnioski o dofinansowanie projektu. Pozostałe 60 proc. sfinansował Powiat ze środków własnych. Zgodnie z kryteriami ustalonymi przez DBU renowacji poddano kapliczki wykazujące uszkodzenia wynikające z przyczyn środowiskowych.

Podczas realizacji projektu położono nacisk na wieloaspektowe podejście do zagadnienia renowacji kapliczek, z czego wyniknęła interdyscyplinarna współpraca historyków, konserwatorów zabytków, architektów krajobrazu oraz specjalistów nadzoru

konserwatorskiego. Powiat zaprosił do udziału w projekcie między innymi pracowników Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie (obecnie olsztyński oddział Narodowego Instytutu Dziedzictwa), Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, który opracował studium historyczne kapliczek, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu – autora badań i programów prac konserwatorskich oraz architekta krajobrazu, któremu, zlecono przeprowadzenie badań otoczenia kapliczek i przygotowanie programu zagospodarowania terenu wokół nich. Prace remontowo – konserwatorskie, trwające od lipca do października 2011 r. wykonała firma Architraw s.c. Piotr Gałęcki Krzysztof Olszowski. W efekcie projektu swoją dawną świetność odzyskały trzy kapliczki zlokalizowane w gminach Barczewo, Jeziorany i Świątki.

KAPLICZKA W PUPKACH (GMINA JONKOWO)

XIX-wieczna kapliczka w Pupkach zlokalizowana przy drodze powiatowej nr 1203N. Kapliczka została wybudowana z czerwonej cegły, a następnie otynkowana. Posiada wielospadowy, zdobiony sterczynkami i zwieńczony krzyżem daszek. Podparta jest narożnymi przyporami. Po bokach kapliczki widoczne są płyciny. Obiekt składa się z 2 kondygnacji, w dolnej znajduje się przeszklona wnęka, a w niej figura Matki Boskiej z dzieciątkiem. Kapliczka do dziś pełni funkcje religijne.

KAPLICZKA W KLONACH (GMINA ŚWIĄTKI)

XIX- kapliczka w Klonach, zlokalizowana przy drodze powiatowej nr 1405N. Kapliczka została wybudowana w stylu neogotyckim, w technice murowanej, z cegły, na rzucie ośmioboku. Przykryta jest czterospadowym dachem, na szczycie którego znajduje się sterczyna zwieńczona metalowym krzyżem. Do narożników korpusu dostawione są ukośne przypory. Zarówno przypory, jak i sterczynę nakryto czterospadowymi daszkami. Obiekt posiada również ostrołukowe okna o konstrukcji szkieletowej. W graniastostłupowej niszy znajduje się figurka Matki Boskiej z dzieciątkiem. Kapliczka do dziś pełni funkcje religijne.

KAPLICZKA NA DRODZE REJCZUCHY - ZALESIE (GMINA BARCZEWO)

Kapliczka zlokalizowana przy drodze powiatowej nr 1430N, zbudowana z cegły, a następnie otynkowana (z wyjątkiem szczytu). Kapliczka posiada formę słupową, kryta jest dwuspadowym daszkiem i dachówką karpiówką. Od frontu znajduje się oszklona, zakończona łukiem wnęka. W trójkątnym szczytcie umieszczono dwie płytki ceramiczne. Górna tablica zawiera napis: *Renovavit; J:C: ;Die 1 Juni; Anno 1866*, natomiast na dolnej widnieje informacja: *A.L.K.; C.V.; Ad 1746; Die 7 Mai*. W niszy kapliczki znajdują się dwie figurki Matki Boskiej.

W ramach realizacji niniejszego Programu Opieki nad Zabytkami Powiat Olsztyński zamierza opracować wykaz, wraz z opisem geodezyjnym budowlanym, inwestycyjnym i dokumentacją zdjęciową, kapliczek będących w zasobach Powiatu Olsztyńskiego.

6.3.3. DZIEŁA ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

Pałace i dworki

Warmia, w przeciwieństwie do innych terenów obecnej Polski, była regionem niebogatym. Przejawiało się w dość niskim statusie miejscowej szlachty. Szlachta warmińska była jednakże elitą tej ziemi, toteż starała się wznosić siedziby wyróżniające się spośród domów prostego chłopstwa.

Dawne pałace i dworki są na Warmii dość gęsto rozsiane, stanowią ważne dziedzictwo kulturowe, klasyczny ślad dobrej przeszłości ziemi warmińskiej. Wiele tych zabytków znajduje się obecnie w stanie niemal zupełnej ruiny. Wiele bezmyślnych, często celowych zniszczeń spowodowała Armia Czerwona po zajęciu Prus w 1945 roku, reszty dokonali szabrownicy w latach powojennych i późniejsza, rabunkowa eksploatacja w latach Polski Ludowej.

Bęsia, Gmina Kolno

Pałac barokowy z XVIII w., modernizacja wewnątrz w końcu lat 70-tych XX w. Murowany z cegły, boniowany, piętrowy z parterowymi dobudówkami po bokach. Część główna budynku 9-cio osiowa z ryzalitem od strony północnej. Od strony środkowej otwór drzwiowy, do którego prowadzą betonowe schody. Od strony południowej weranda. Dach uskokowy.

Park Krajobrazowy z XVIII w. o powierzchni ok. 5,7 ha. Główną oś widokową parku stanowi aleja biegnąca od pałacu w kierunku pd-zach. Pozostałością dawnego drzewostanu są okazałe dęby wokół pałacu.

W ostatnich latach część z dawnych dworków, będąca wcześniej w posiadaniu PGR-ów, przeszła w ręce prywatne lub dostała się w posiadanie organizacji i stowarzyszeń. Na terenach biskupiej Warmii wyróżniano barokowe pałace (Smolajny, Bęsia), które były budowlami o oszczędniejszej formie i skali, charakteryzujące się jednak wysokim poziomem artystycznym odzwierciedlającym upodobania i gust mecenasa.

Tejstymy, Gmina Kolno

Dwór neoklasycystyczny z początku XIX w., rozbudowany w 1898 r.

Park Podworski o charakterze krajobrazowym, z zachowanymi niektórymi elementami założenia z końca XIX w. (wyraźnie zniszczona tylko jedna aleja). Drzewostan różnowiekowy i różnogatunkowy: lipa drobnolistna 30 %, buk zwyczajny – 30 %, grab zwyczajny – 10 %, dąb szypułkowy – 20 %, klon zwyczajny – 10 %. Wiek drzewostanu do 140 lat.

Powszechnym typem wiejskiej siedziby, który wykształcił się w Prusach w XVIII wieku był jednak niewielki, parterowy, jednokondygnacyjny dwór, przykryty dachem czterospadowym lub naczółkowym, często wzbogacony o ryzalit, ganek bądź werandę. Był to najbardziej popularny wzorzec miejscowej architektury rezydencjonalnej.

Gąławki, Gmina Stawiguda

Dwór parterowy pochodzący z przełomu XVIII i XIX stulecia. Majątek należący do kapituły warmińskiej często zmieniał właścicieli - w XVII w. dzierżawiony był przez polski ród szlachecki Gadlowskich, następnie wykupiony na własność przez ród Kalnassych, w końcu XVIII stulecia był w posiadaniu von Carnevallich, potem Grzymałów, von Bercken, von Wendtke. Ostatnimi właścicielami (1926-1945) było rodzeństwo Graw.

6.3.4. KOŚCIOŁY I OBIEKTY SAKRALNE

Kościóły na Warmii zaczęto wznosić po zakończeniu misji chrystianizacyjnej. Datą graniczną jest utworzenie biskupstwa warmińskiego w 1243 roku. Pierwsze kościoły wznoszono w stylu gotyckim. Oprócz funkcji kultowej, pełniły one ważną funkcję psychologiczną. Miejscowej ludności, wciąż jeszcze odprawiającej po lasach pogańskie obrzędy - dawały odczuć potęgę nowej, zinstytucjonalizowanej religii. Gotyckie kościoły z początków chrześcijaństwa na Warmii imponują, ale i przytłaczają ogromem rozwiązań architektonicznych, w czym przoduje Kolegiata Dobromiejska.

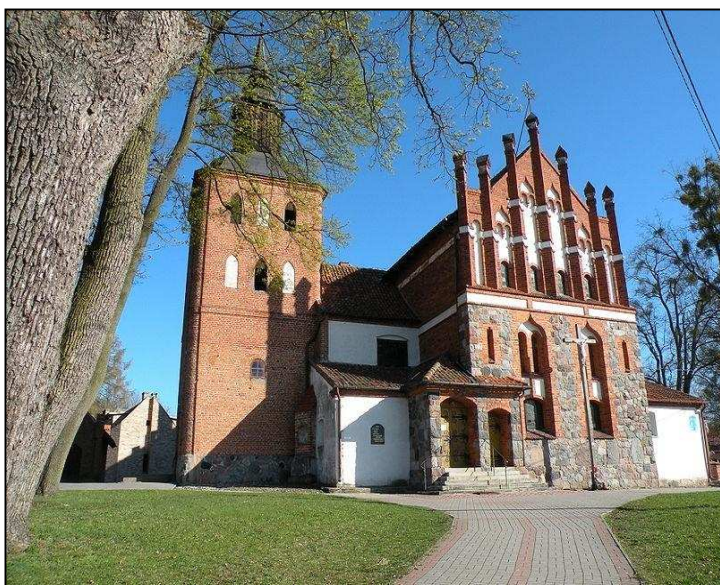
Kwiecewo, Gmina Świątki

Zespół kościoła parafialnego, położonego w centrum wsi. Centralnym obiektem zespołu jest kościół parafialny p.w. Św. Jakuba Apostoła, barokowy, orientalny, salowy na rzucie prostokąta z zakrystią od pn. i kruchtą od pd. Wzniesiony w 1692 – 1699 w miejsce starego z XIV. Wieża dobudowana w 1862. W nawie strop drewniany. W kruchcie i zakrystii sklepienie krzyżowe. Od wsch. szczyt wolutowy o falistej linii spływów, podzielony na trzy kondygnacje, ożywiony pilastrami. W najwyższej, zamkniętej półkolistym frontem arkada na sygnaturkę. W dwóch półkolistych hemisferycznych niszach figury M. Boskiej i św. Jana Bolesciwych. Otwory okienne i wejściowe zamknięte łukami odcinkowymi. Portal z nawy do zakrystii z dwoma pilastrami i trójkątnym frontem, w którym kartusz z napisem dot. konsekracji kościoła i ołtarza głównego w 1699. Obecny ołtarz główny pochodzi z poł. XVIII. Obok kościoła- cmentarz czynny do dzisiaj oraz cztery kapliczki klasycystyczne z XIX, na rzucie prostokąta, murowane z czerwonej cegły z półkolistymi niszami. Całość otoczona ogrodzeniem z bramką z czerwonej cegły, wzniesione w XIX / XX. Obok d. organistówka, ob. Dom mieszkalny, klasycystyczna, z pocz. XIX, przebudowany w XX w.. Całość zespołu – zabytek.

Z biegiem lat gotyk zaczął być wypierany przez barok i neoklasycyzm, co znalazło swój wyraz także w budownictwie sakralnym na Warmii. Na początku XX wieku część dawnych kościołów przebudowano lub wzniesiono w stylu neogotyckim. Nawiązując do gotyckiego wzorca neogotyckie świątynie podobnie jak ich średniowieczne poprzedniczki, zachwycają strzelistością swych wież i wysublimowaną surowością architektury.

Jonkowo, Gmina Jonkowo

Zabytkowy kościół parafialny p.w. św Rocha i Jana Chrzciciela

Kościół był wielokrotnie przebudowywany i poddawany gruntownej konserwacji. W 1789 r. konsekrowany przez bp. Ignacego Krasickiego. Ostatniej przebudowy i dekoracji kościoła dokonano w 1914 r. Obecny wygląd nie jest jednolity stylowo. Posiada elementy późnogotyckie, renesansowe, barokowe i neogotyckie. Wieżę kościoła wybudowano pod koniec XVIII w., drewniane sklepienie z barokową polichromią oraz rzeźbiony w drewnie ołtarz główny, z rzeźbą św. Rocha, z początku XIX w., z tego samego okresu pochodzą klasycystyczne ołtarze boczne. Na uwagę zasługuje również neoklasycystyczna plebania zbudowana w poł. XIX w.

Architektura Warmii rozpoczyna się od późnośredniowiecznego gotyku niemieckiego. Adaptowany na warmińską wieś w stylu surowym, prostym, jakby "ociężały", nazywany bywa gotykiem wiejskim. Pierwsze kościoły z XIV wieku w tym typie, zwane też "kościółkami salowymi", budowano według jednego wzoru: bryła kościoła niezbyt wielka, z jednolitą przestrzenią wnętrza - prostokątną salą bez podziałów. Ściana prezbiterialna zawsze zwrócona jest na wschód. Nie budowano kościołów od razu z wieżami. Przystawiano je do bryły później (tak jak w Olsztynie - ukończono ją dopiero w 1596 roku). Wiele wiejskich kościołów do dziś zadowala się wieżą drewnianą (np. Nowe Kawkowo).

Nowe Kawkowo, Gmina Jonkowo

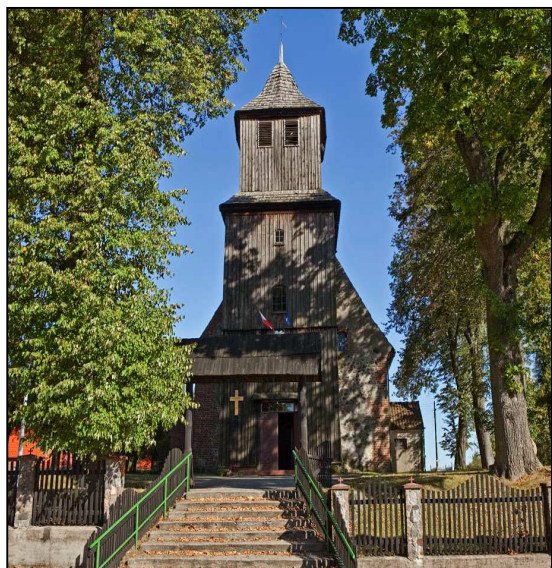

Kościół parafialny, prawdopodobnie pierwszy został zbudowany przed 1380, kiedy odbyła się konsekracja przez bpa Henryka Sorboma ku czci św. Jana Ewangelisty. Później wielokrotnie przebudowywany. Późnogotyckim reliktem są dziś dolne fragmenty muru z polnych kamieni z datami 1380 i 1625. Wieża drewniana, prawdopodobnie dobudowana w 1664. Gruntowy remont wieży i kościoła w XVIII, XIX i na początku XX. Na sygnaturce wieńczącej szczyt wschodni chorągiewka z datą 1857, na wieży chorągiewka z datą 1870. Korpus kościoła wzniesiony z kamieni polnych łączonych z cegłą, z dachem dwuspadowym krytym dachówką. Strop drewniany, beczkowy, z malowanymi kasetonami. Gotycka kaplica chrzcielna, jej ściany zdobione późnogotycką terakotą, a okno o gotyckim kształcie. Wewnątrz kaplicy kamienna, gotycka chrzcielnica. Kruchta i zakrystia dobudowane na początku XX. Wystrój wnętrza w stylu klasycyzującego baroku. Ołtarz główny z 188 z obrazem Nawiedzenia NMP oraz figurkami św. Piotra i Pawła. Ołtarz boczny lewy z XVIII, z klasycystycznymi obrazami św. Jana Ewangelisty i św. Walentego. Ołtarz boczny późnobarokowy krucyfiks. Ambona barokowa z ok. 1700, chrzcielnica z XVII, dziesięć obrazów apostołów z pocz. XIX. Reszta wyposażenia barokowa, zarówno w kościele jak i zakrystii. Zabytek.

Kolonizacja południowej Warmii przypada na połowę XIV wieku. W latach 1343 - 1353 powstawał kościół Św. Jakuba w Olsztynie. W komornictwie olsztyńskim Kapituła wyznaczała uposażenie kościołów i proboszczów w aktach lokacyjnych wsi. Niektóre

kościół już istniały, inne były w trakcie budowy, inne zaplanowano. I tak zaplanowane powstawały w 1345 r. w Jonkowie (Jonkendorf), w 1352 r. w Klewkach i w Gietrzwałdzie, w 1358 r. Gryżlinach, w 1363 r. w Bartągu (pierwsza wzmianka w 1348 r.), w Sząbruku i w Brąswaldzie, w 1366 r. w Dywitach (Diwitten), w 1380 r. w Nowym Kawkowie (Neu Kockendorf).

Gryżliny, Gmina Stawiguda

Kościół parafialny Pierwotnie drewniany. Powstał w 1358 r. Obecny kościół p. w. św. Wawrzyńca i Nawiedzenia N. M. P. Zbudowany ok. 1573, a konsekrowany przez bpa Marcina Kromera w 1580. Wzniesiony z łamanych kamieni polnych, łączonych z cegłą w narożnikach, szczytach i fasadzie wsch. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. Prezbiterium dobudowane na pocz. XX w. Od str. Zach. drewniana wieża z XVIII szalowana deskami, pokryta gontem. W ścianach wmurowane dwa młyńskie kamienie. Od str. Płn. Dobudowana w 1930 zakrycia, w miejsce poprzedniej, gotyckiej. Strop kościoła drewniany, kolebkowy. Wystrój wnętrza – barokowy. Ołtarz główny rzeźbiony w drewnie, 3-kondygnacyjny z ok. 1740 r. Z pierwotnego ołtarza pozostała wieńcząca rzeźba Michała Archanioła oraz św. Jana Nepomucena i bpa. Ołtarz boczny lewy z XVIII z obrazem olejnym św. Józefa z Dzieciątkiem i rzeźbą św. Andrzeja. Ołtarz boczny prawy z XVIII z obrazem św. Wawrzyńca. Ambona i obudowa organów – barokowe. Na balustradzie chóru muzycznego malowane płyciny o cechach ludowych z XVII, przedstawiające świętych: Franciszka, Rocha, Mikołaja, Kazimierza, Dawida, Cecylię, Rozalię, Apolonie, Marię Magdalenę i Barbarę. Zabytek II kl.

Przyjęto, iż jeden kościół służyć będzie mieszkańcom dwóch wsi (wówczas zakładano średnią liczbę mieszkańców wsi na 300 osób). Kapituła nie planowała początkowo w aktach lokacyjnych budowy kościołów w innych wsiach komornictwa. Jednakże jeszcze w XV wieku konieczna była budowa kościołów w Purdzie Wielkiej, Klebarku Wielkim, Wrzesinie, Butrynach. Kościół w Gutkowie, powstały w końcu wieku XV założony został jako filia olsztyńskiej parafii Św. Jakuba.

Brąswałd, Gmina Dywity

Kościół parafialny, p.w. Św Katarzyny Neogotycki (zabytek kl. IV), wzniesiony w latach 1894 – 1896 na miejscu późnogotyckiego. Konsekrowany w 1897 r. przez bpa A. Thiela z dodaniem tytułu Narodzenia Najświętszej Marii Panny. We wnętrzu polichromia ze scenami dotyczącymi dziejów Polski i Warmii, którą wykonali H. Zepter i Brandt w 1912 r.

Kościóły Warmii są utrwalonymi od wieków znakami jej przestrzeni duchowej. Odnajdując tożsamość Warmii i zbiorową pamięć pokoleń jej mieszkańców zawsze dotkniemy katolicyzmu jako symbolu historycznej i religijnej, duchowej odrębności tego kraju i ludzi. Odróżniał on przybyszów z chrześcijańskiej Europy od "pogańskich" Prusów w średniowieczu, trwał w Księstwie Biskupim otoczony protestanckim sąsiedztwem od czasów reformacji. Był podstawą autonomii Warmiaków, także polskiego sprzeciwu wobec germanizacji w XIX wieku, i przeszkodą w bezdyskusyjnym włączeniu Warmii w nacjonalistyczną ideę wschodniopruskości w XX wieku. Dziś wiele z kościołów i kapliczek wymaga troski konserwatorskiej, właśnie jako warunku zachowania dziedzictwa kulturowego i krajobrazu naturalnego Warmii.

Kurki, Gmina Olsztynek

Kościół ewangelicko – augsburski Wzniesiony w XVIII w stylu barokowym. Spalony wewnątrz pod koniec XIX, przebudowany na początku XX. Murowany, otynkowany, z dachem dwuspadowym, krytym dachówką. Wieża kwadratowa, murowana zakończona hełmem kopulastym. Wystrój wnętrza, skromny, współczesny. Zabytek

W chwili obecnej na terenie historycznej Warmii znajdują się następujące dekanaty Archidiecezji Warmińskiej: Braniewo, Frombork, Pieniężno, Orneta, Lidzbark Warmiński, Świątki, Dobrze Miasto, Jeziorany, Reszel, Biskupiec, Barczewo, Olsztyn.

W tak zakreślonym podziale kościelnym przy odpowiednich miastach znajdują się parafie do których przynależą wszystkie kościoły (tak jako tytularne, jak ewentualne filie).

Sieć parafialna w dekanatach na terenie powiatu olsztyńskiego przedstawia się w sposób następujący:

- 1) Świątki – Rogiedle, Ełdyty Wielkie
- 2) Dobre Miasto – Głotowo, Orzechowo, Różynka, Cerkiewnik, Frączki
- 3) Jeziorany – Radostowo, Żegoty, Franknowo, Lutry
- 4) Biskupiec – Kolno, Węgój, Biesowo, Stanclewo.
- 5) Barczewo – Lamkowo, Wipsowo, Ramsowo, Bartoły, Łęgajny, Barczewko
- 6) Olsztyn – Skolity, Nowe Kawkowo, Wrzesina, Jonkowo, Gutkowo, Gietrzwałd, Sząbruk, Bartąg, Stawiguda, Gryźliny, Orzechowo, Butryny, Purda, Klewki, Klebark, Słupy, Kieźliny, Dywity, Brąswałd, Sętal.

Ważne i rozpoznawalne miejsca kultu religijnego na terenie powiatu olsztyńskiego zasługujące na szczególną uwagę:

Sanktuarium Najświętszego Sakramentu w Głotowie

Około czterech kilometrów na zachód od Dobrego Miasta leży mała wieś Głotowo (spotyka się też nazwę Głotowo). Miejscowość ta wzmiankowana jest już w 1290r. Słynie ona z Sanktuarium Najświętszego Sakramentu oraz Kalwarii Warmińskiej. Od XIV w. przybywały tu rzesze pielgrzymów oddających cześć Chrystusowi Eucharystycznemu. Kościół bowiem zbudowany został na miejscu cudownego znalezienia Przenajświętszej Hostii, którą ukryto w ziemi przed najazdem pogańskich Litwinów i Prusów. Nasilający się w ciągu wieków ruch pielgrzymkowy spowodował, że w 1726 r. wzniesiono większą, barokową świątynię istniejącą po dzień dzisiejszy. Całe jej bogate wnętrze ukazuje teologię Eucharystii.

Kościół usytuowany jest w centrum wsi, po północnej stronie głównej drogi wiejskiej o orientacji (w przybliżeniu) północno -południowej. Sąsiaduje od północy i wschodu z Kalwarią , od zachodu - z niewielkim placem, od południa - z drogą. W obejściu kościoła znajdują się cztery murowane, otynkowane kapliczki, wzniesione na planie kwadratu i nakryte baniastymi dachami z latarniami. Wnętrza nakryte są kopułami. W każdej z kaplic zachowana jest pierwotna mensa. Pomiedzy kapliczkami znajduje się mur zamykający dziedziniec, w którym odnajdujemy trzy bramki: na południowy wschód od kościoła wejście do Kalwarii, na zachód i południe - wejścia do kościoła. Na wschód od kościoła usytuowana jest murowana kapliczka, w której widnieje krucyfiks.

Kościół w Głotowie

Kościół wzniesiono w stylu barokowym, na planie prostokąta (bryła zwarta, prosta). Jest on budowlą jednonawową o obszernej czteroprzęsłowej nawie i nieznacznie węższym prezbiterium, którego część wschodnią wypełniają pomieszczenia w dwóch kondygnacjach: w przyziemiu zakrystia, na piętrze skarbczyk. Na zewnątrz ściany są nietynkowane i przez to sprawiają dość surowe wrażenie, pomimo że naroża prezbiterium oraz wieżę opinają pilastry, a wschodnią część wieńczy falisty szczyt. W sylwetce dominuje wieża czterokondygnacyjna, nakryta hełmem, który pomimo że powstał w 1854 roku posiada barokowy, baniasty kształt i podwójną, przezroczystą latarnię, a zakończony jest chorągiewką z datą 1724. Również wieżyczka posiada formę barokową, a jej chorągiewka nosi datę 1723. Na ścianach korpusu od wschodu i południa zachowały się aż trzy zegary słoneczne. Korpus główny i prezbiterium nakryte są odrębnymi dachami dwuspadowymi.

Bardzo efektywnie przedstawia się wnętrze o typowym w architekturze baroku rozwiązaniu ściennie - filarowym, w którym do środka budowli wciągnięte filary przyścienne, konieczne dla udźwignięcia sklepień, tworzące równocześnie wzdłuż bocznych ścian rząd głębokich wnęk, a zarazem jakby płytkich kaplic mieszczących boczne ołtarze i okna. W połowie wysokości owych wnęk przebiega empora z obejściem całego wnętrza. Wnętrze nakrywa sklepienie kolebkowe z lunetami na gurtach. Wewnętrzne ściany świątyni są marmuryzowane - pokryte stiukową okładziną.

Kościół jest murowany z cegły na zaprawie wapiennej, na niskiej kamienno - ceglanej

podmurówce. Od strony elewacji północnej znajdują się kamienne przypory. Obramienia okien i drzwi oraz fryzy są tynkowane. Dach kryty jest blachą miedzianą. W nawie i prezbiterium znajdują się sklepienia kolebkowe z lunetami na gurtach, polichromowane, a w pozostałych pomieszczeniach - sklepienia krzyżowe. Wewnątrz większość ścian wykonana jest ze sztucznego marmuru, natomiast ściany w kruchcie, zakrystii i przestrzeni pod chórem są tynkowane. Kościół wyłożony jest posadzką kamienną, w kruchcie i zakrystii wykonano ją z dwubarwnych płytek. Na chórze znajdują się neobarokowe organy. Empora organowa jest drewniana, wsparta na dwóch masywnych, ceglanych filarach; schody na chór są drewniane, policzkowe, zabiegowe. Wszystkie otwory okienne i drzwiowe są zwieńczone łukiem odcinkowym, a okna o drobnych podziałach szczelinami ołowianymi. W większości okien znajdują się witraże. Drzwi zewnętrzne są dwuskrzydłowe, płycinowe z przeszklonymi nadświetlami.

Frontowa (zach.) ściana budynku jest symetryczna względem osi głównej, poprzedzona masywną, czterokondygnacyjną wieżą, w przyziemiu której znajduje się główne wejście do kościoła. Nad nim umieszczony jest zegar słoneczny i niewielkie okienko. Podziały na kondygnacje podkreślają gzymsy działowe. Naroża wieży opinają proste pilastry. Elewacja wschodnia jest również symetryczna, dwuosiowa, opięta analogicznymi pilastrami. Duże otwory okienne umieszczone są w dwóch kondygnacjach, na poddaszu - okulusy. Całość wieńczy falisty szczyt, w którym znajdują się cztery tynkowane blendy, usytuowane w dwóch rzędach. Elewacje boczne (pn. i pd.) zostały opracowane analogicznie: korpus główny trój - , prezbiterium - dwuosiowe. Otwory okienne rozmieszczone są rytmicznie w dwóch kondygnacjach. Od strony południowej, na osi korpusu głównego znajduje się niewielka kruchta, zwieńczona trójkątnym szczytem; elewacja północna jest oszkarpowana. Cały kościół obiegają dookoła profilowane gzymsy: działowy i wieńczący. Naroża podkreślone są pilastrami. Na każdej z elewacji znajduje się zegar słoneczny, a na kalenicy prezbiterium - wieżyczka na sygnaturę, zwieńczona chorągiewką.

Okna kościoła to secesyjne figuralne witraże, które w 1877 roku wykonał Christoph Rings z Koeln. Przedstawiają one następujące sceny biblijne: Narodzenie Jezusa, Jan Chrzciciel, Eliasz i Anioł, Józef Namiestnikiem Egiptu, Ofiara Abrahama, Mojżesz. Witraże te należą do najpiękniejszych na Warmii. Wykonane są ze szkła barwionego, żelaza i ołowiu o wymiarach 320 x 160 cm w formie wysokiego prostokąta, górą zamkniętego łukiem odcinkowym. Na tle architektonicznym (na każdym z okien portal o zróżnicowanych formach i detalu architektonicznym) znajduje się przedstawienie figuralne. U dołu umieszczono tablicę z ornamentem zwijanym po bokach, na niej zaś cytaty z Biblii. Jeden z witraży wypełniony

jest motywami ornamentalnymi.

W kościele znajdują się również cztery witraże przedstawiające ewangelistów : Św. Marka, Św. Łukasza, Św. Mateusza i Św. Jana. Wykonane są ze szkła barwionego, żelaza i ołowiu o wymiarach 110 x 95 cm w formie niskiego prostokąta, górą zamkniętego łukiem odcinkowym, podzielonego żelaznymi sztabami na kwatery. Wzdłuż krawędzi znajduje się szeroka bordiura, a w polu postaci ewangelistów, ukazane w obramieniu złożonym z trójliścia i trójkąta równobocznego. Obok ewangelistów znajdują się zwierzęta jako symboliczne przedstawienia tych czterech ewangelistów.

Kalwaria Warmińska w Głotowie

Zbudowano ją w latach 1878-1894. W murowanych z kamienia i cegły kaplicach znajdują się artystycznie wykonane rzeźby, ukazujące naturalistycznie mękę Chrystusa. Co do długości i ukształtowania terenu, Kalwaria Warmińska wiernie naśladuje jerozolimską Drogę Krzyżową.

W drugiej połowie XIX wieku zamożny mieszkaniec Głotowa Jan Merten udał się z pielgrzymką do Ziemi Świętej. Stamtąd przywiózł pomysł wybudowania w swojej wsi kalwarii wzorowanej na jerozolimskiej. Małe kamyczki, które znalazł na Drodze Krzyżowej w Jerozolimie zabrał ze sobą jako relikwie zamierzając umieścić je w mających powstać kaplicach - stacjach.

Kapliczka XII Stacji Kalwarii Warmińskiej

Budowę Głotowskiej Kalwarii rozpoczęto 29 lipca 1878 roku. Jak podają kroniki ludność katolicka diecezji warmińskiej tłumnie zgłaszała się do pracy, a także składano przy tym hojne ofiary pieniężne. Wąwóz pod Kalwarię wykonano ręcznie wykorzystując przy tym niewielki jar ze strumykiem.

Oblicza się, że w ciągu 16 lat budowy w pracach uczestniczyło około 70 tysięcy ludzi. Troszczono się, aby wiernie naśladować długość i nachylenie Drogi Krzyżowej z Jerozolimy, po której w Wielki Piątek szedł na Golgotę Chrystus. Po kilkunastu latach mozolnej pracy nastąpił finał.

W piątek 18 maja 1894 roku ówczesny biskup warmiński Andrzej Thiel dokonał poświęcenia Kalwarii. Pomiędzy wysokimi drzewami wznoszą się murowane z kamienia i cegły neoromańskie i neogotyckie kaplice. W ich wnętrzach znajdują się artystycznie wykonane rzeźby ukazujące naturalistycznie mękę Chrystusa. W każdej stacji umieszczono w drewnianych krzyżach przykrytych kłoszami małe jerozolimskie kamyki-relikwie. Do dziś zachowały się one już tylko w niektórych kaplicach.

Oprócz 14 stacji Drogi Krzyżowej umieszczono tu także grotę Matki Bożej z Luordes ze źródłem oraz kaplicę modlitwy Pana Jezusa w Ogrójcu. Licząc sobie ponad sto lat Kalwaria Warmińska w Głotowie zwana też Warmińską Jerozolimą należy do najznakomitszych w Polsce, zachwyca bowiem nie tylko pięknem zabytków ale i malowniczym położeniem.

Sanktuarium można odwiedzać przez cały rok, choć najpiękniej jest tu od kwietnia do listopada.

Sanktuarium Maryjne w Gietrzwałdzie

Na początku na górze, łagodnie spadającej ku rzece, postawiono drewnianą kaplicę. Prawdopodobnie w tym samym czasie powstała parafia. Pierwszym znanym proboszczem był Jan Sternchen (1405-1409). W czasie wojny polsko-krzyżackiej 1410-1414 wieś i kaplica zostały zniszczone. W XV wieku postawiono jednonawowy kościół gotycki na podmurówce z kamienia. Konsekrował go 31 marca 1500 roku pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Panny Marii biskup Jan Wilde, sufragan warmiński. Kościół był wiele razy przebudowywany. Pierwszy raz kapitalnego remontu i dostosowania kościoła do stylu renesansowego dokonano pod koniec XVI wieku. Potem, w okresie baroku, świątynię wyposażono w nowe ołtarze. 11 czerwca 1790 roku biskup Ignacy Krasicki nadał świątyni dwa nowe tytuły: świętego Jana Ewangelisty i świętych Apostołów Piotra i Pawła. W XIX wieku ks. proboszcz Józef Jordan (1863-1869) doprowadził do rozbudowy kościoła, wzmocnił fundamenty i ściany.

Sanktuarium w Gietrzwałdzie z lotu ptaka

Gietrzwałd stał się sławny dzięki objawieniom Matki Bożej, które trwały od 27 czerwca do 16 września 1877 roku. Głównymi wizjonerkami były: trzynastoletnia Justyna Szafryńska i dwunastoletnia Barbara Samulowska. Obie pochodziły z niezamożnych polskich rodzin.

Obecny kształt przybrała świątynia bezpośrednio po objawieniach, kiedy proboszczem był ks. Augustyn Weichsel (1869-1909). W latach 1878-1884, pod kierunkiem architekta Arnolda Güldenpfenniga, powiększono kościół tak, by nie naruszając części gotyckiej związać ją z nową, neogotycką i stworzyć harmonijną całość. Dobudowano nawę poprzeczną z emporami oraz prezbiterium z kryptą, nadając kościołowi kształt krzyża rzymskiego. Rozebrano górną, drewnianą część wieży i wzniesiono murowaną z cegły ze zwieńczeniem neogotyckim. Dach kościoła pokryto dachówką, a wieżę blachą.

13 sierpnia 1945 roku opiekę nad Sanktuarium Gietrzwałdzkim powierzono Zakonowi Kanoników Regularnych Laterańskich. W latach 1966-1968 rozebrano dawne, zniszczone ogrodzenie i zbudowano nowy kamienny mur z kutymi w metalu przesłami, granitowe schody i kamiennie-cementowe obejście wokół kościoła. Przed uroczystościami 100-lecia objawień Matki Bożej dokonano renowacji architektury i wnętrza kościoła, założono nową posadzkę marmurową i odnowiono polichromię. Przy prowadzącej do źródła grabowej alejce postawiono piętnaście nowych kapliczek różańcowych, które wykonał rzeźbiarz Julian Kasprzycki z Myślenic według projektu architekta Sylwestra Kwiatkowskiego z Białegostoku. Na mocy bulli papieża Pawła VI z dnia 2 lutego 1970 roku kościół w Gietrzwałdzie otrzymał tytuł bazyliki mniejszej. Uroczystość jubileuszowa 100-lecia objawień w 1977 roku ukazała potrzebę stworzenia w Gietrzwałdzie domu pielgrzyma. Do

realizacji tego przedsięwzięcia przystąpił ówczesny przeor domu zakonnego w Gietrzwałdzie ks. Franciszek Martuszewski CRL. W trudnych czasach, przy napotykanym przeszkodach w uzyskaniu pozwolenia na budowę i zakupieniu materiałów budowlanych, ciężkiej sytuacji finansowej Sanktuarium, budowa trwała przeszło 10 lat. W 1989 roku pierwsi pielgrzymi skorzystali z usług nowego domu pielgrzyma.

Bazylika – widok na prezbiterium

2 lutego 2005 roku w bazylice gietrzwałdzkiej, Ks. Arcybiskup Edmund Piszcz, metropolita warmiński, otworzył proces beatyfikacyjny wizjonerki siostry Stanisławy Barbary Samulowskiej (1865-1950) ze Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo.

27 czerwca 2007 roku Ks. Arcybiskup Wojciech Ziemia poświęcił gietrzwałdzką Drogę Krzyżową, której kaplice postawione na błoniach gietrzwałdzkich, zaprojektował Marcin Dutko z Warszawy, a rzeźby wykonał Jan Stępkowski ze Strzegowa.

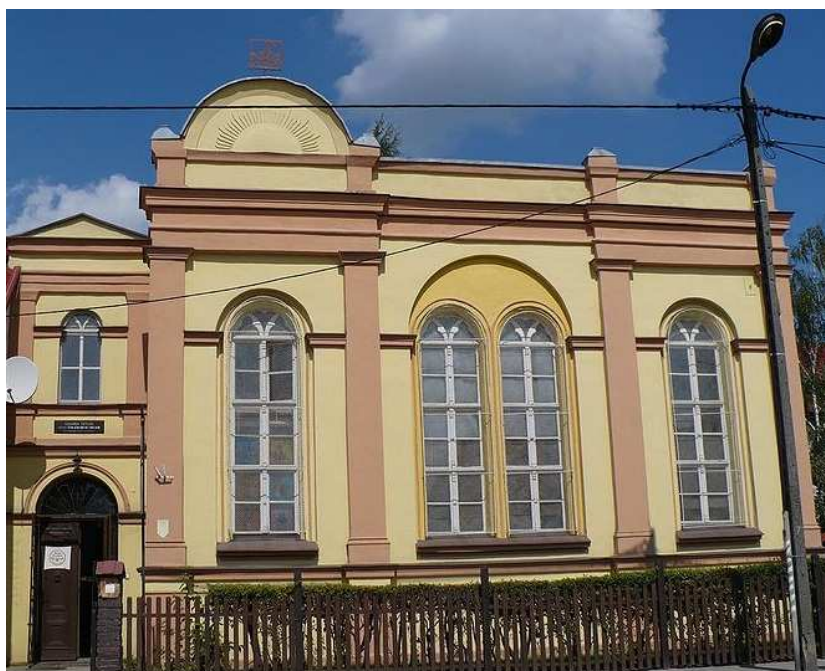
Synagoga w Barczewie

Jednym z najciekawszych i najbardziej charakterystycznych obiektów zabytkowych na terenie powiatu jest synagoga w Barczewie (wpisana do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 11 maja 1987 roku). Jest ona obecnie jedyną zachowaną synagogą powiatu olsztyńskiego, mieści się przy ul. Kościuszki 7/9 w Barczewie. Synagogę wzniesiono przy ówczesnej ul. Pasymskiej (Passenheimer Strasse), nad rzeką Pisą, w stylu klasycystycznym najprawdopodobniej w 1894 r., w miejscu domu modlitwy, który działał zapewne od 1847 r.

Budynek synagogi zlokalizowany został w zwartej zabudowie parterowej ulicy, cofnięty nieco od linii istniejących domów mieszkalnych. Synagoga o kubaturze 1080 m³ i

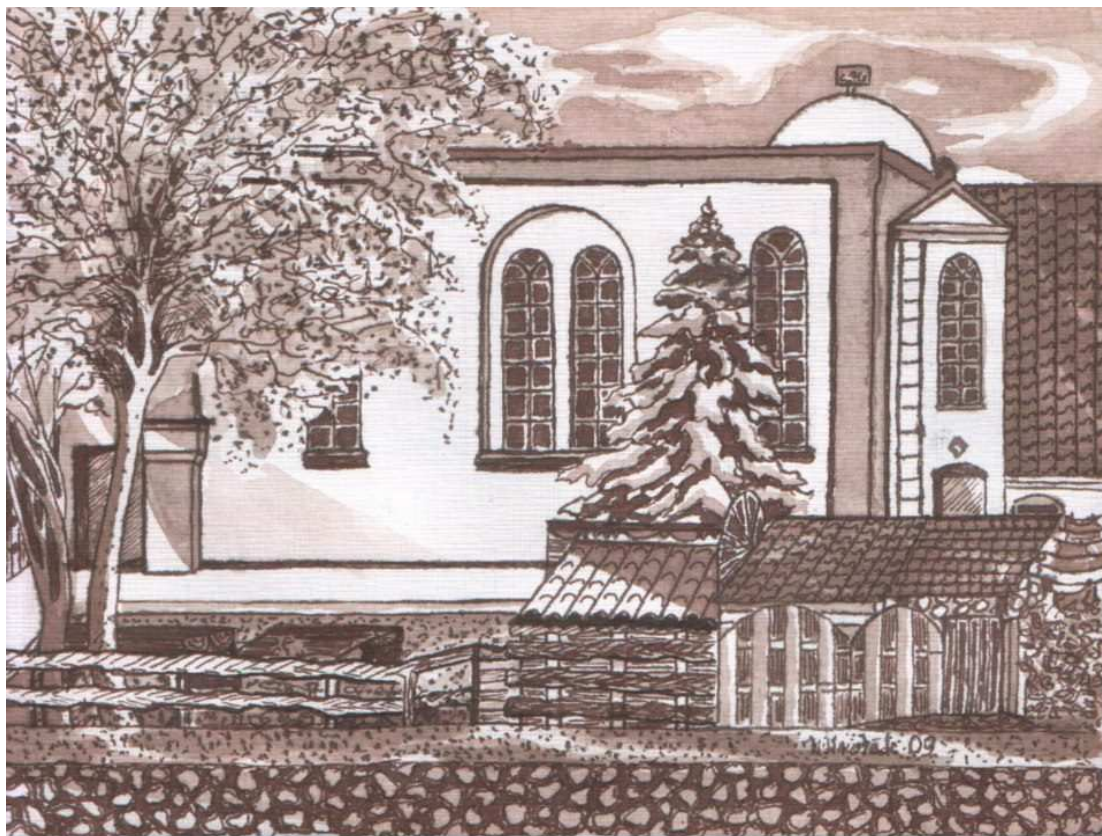
140 m² powierzchni zbudowana została na rzucie zbliżonym do kwadratu, orientowana, murowana z cegły ceramicznej, na fundamentach z kamienia polnego, otynkowana, częściowo dwukondygnacyjna. Od wschodu z wydzielonym, murowanym aron (ha-)kodeszem. Strop drewniany ze ślepym pułapem. Dach jednospadowy o konstrukcji krokwiowej, pokryty blachą ocynkowaną. Sala modlitwy z posadzką z płytek ceramicznych, kryta płaskim stropem. Przy ścianie zachodniej chór wsparty na dwóch słupach z drewnianą balustradą. Z wyposażenia wnętrza nie zachowało się nic do naszych czasów.

W 1937 roku barczewska gmina żydowska sprzedała synagogę osobom prywatnym. Dzięki tej sprzedaży i zmianie funkcji nie została zniszczona podczas nocy kryształowej. Pod koniec 1938 roku, w budynku synagogi odbywały się zajęcia modelarsko-warsztatowe. Podczas II wojny światowej hitlerowcy urządzili w budynku więzienie, które istniało w latach 1941-1945. Po zakończeniu wojny synagoga została przekształcona w mieszkanie przeznaczone dla pracowników barczewskiego więzienia. W kolejnych latach budynek synagogi stał opuszczony i niszczał. W 1975 r. budynek przekazano Muzeum Mazurskiemu (dzisiaj Muzeum Warmii i Mazur) w Olsztynie. W latach 1976-1978 przeprowadzono remont kapitalny, szczęśliwie zachowując relikty sakralnego wystroju tak zewnętrznego, jak i wewnętrznego (m.in. nie zlikwidowano babińca). Co więcej, we wnętrzu umieszczono menorę wykonaną w 1976 r. przez F. Borkowskiego. Kolejnym użytkownikiem budynku było Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Pojezierze”, a następnie w latach 1980-1996 Centrum Tkactwa Warmii i Mazur, kierowane przez Barbarę Hulanicką, autorkę gobelinów zdobiących Watykan i Biały Dom w Waszyngtonie. W latach następnych chylący się ku upadkowi budynek gruntownie wyremontowano. Obecnie w synagodze znajduje się Galeria Sztuki „Synagoga”, prowadzone przez członków Stowarzyszenia „Pojezierze”.

Synagoga w Barczewie

Murowany, dwukondygnacyjny i orientowany budynek synagogi wzniesiono na planie zbliżonym do prostokąta, w stylu neoklasycyżnym. Zachowała się ozdobna fasada, rozczłonkowana pilastrami z dużymi otworami okiennymi zamkniętymi półkoliście oraz pięcioboczna apsyda. Wewnątrz, główna sala modlitwenna posiada płaski sufit oraz podłogę wyłożoną płytkami ceramicznymi. Zachował się również babiniec z drewnianą balustradą, podpierany przez dwa słupy oraz praktycznie cały sprzęt liturgiczny i księgi.

Synagoga - praca namalowana techniką labowanie tuszem. Autor: Władysława Wrotek

6.3.5. ARCHITEKTURA OBRONNA

Po opanowaniu ziem pruskich przez Krzyżaków i po powstaniu biskupstwa warmińskiego, na Warmii wyrastać zaczęły potężne zamki gotyckie, a lokowane przez biskupa i kapitułę miasta otaczano pierścieniem murów obronnych wraz z bramami i basztami. Przykłady takich murów do dziś oglądać możemy w większości warmińskich miast, podobnie, jak i zamków, choć te ostatnie zazwyczaj są dziś już tylko malowniczymi ruinami.

Jeziorany, Gmina Jeziorany

Zamek gotycki. Pozostałości gotyckiego zamku należącego do biskupów warmińskich, wzniesionego w II poł. XIV wieku. Zamek uległ spaleni w roku 1783 i nie został odbudowany; popadał w coraz większą ruinę, w związku z czym został rozebrany w I poł. XIX wieku. Jedyne jego ocalałe resztki wkomponowane są w budynek na Placu Zamkowym. Budynek pełni obecnie funkcję urzędu miasta.

Zamki wznoszone przez biskupów poszczególnych diecezji miały nieco inny charakter niż zamki krzyżackie. Powtarzały rozplanowanie zamków konwentualnych, jednak w większym stopniu stosowano element dekoracyjny. Rezygnowano też z drewnianych krużganków mających na celu zwiększenie możliwości obronnych budowli na rzecz krużganków murowanych. Funkcję militarną będącą podstawową cechą zamków krzyżackich zdominowała funkcja mieszkalna.

Barczewo, Gmina Barczewo

Dawny zamek biskupów warmińskich przy ul. Nowowiejskiego 9, gotycki z I poł. XIV w. W czasie wojny w 1414 r. poważnie zniszczony, a po pożarze w 1789 r. częściowo rozebrany. Odbudowany w 1832 r. w stylu klasycystycznym z zachowaniem i adaptowaniem fragmentów gotyckich murów i piwnic na szkołę przez budowniczego Leopolda Schimmelpheninga. W latach 60-tych XX w. odremontowany i przystosowany dla potrzeb zakładu produkcyjnego. Obecnie budynek w bardzo złym stanie, choć została rozpoczęta jego renowacja. Z gotyckich elementów pozostały jedynie fundamenty, gotyckie piwnice, oraz fragment muru, wkomponowany w resztę budowli, widoczny od strony rzeki.

Odrębny element o średniowiecznej proweniencji wpisany w krajobraz współczesnych miast stanowią pozostałości obwarowań i murów obronnych. Średniowieczne fortyfikacje otaczały nie tylko zamki, ale również miasta funkcjonujące jako ich zaplecze, tworząc nierzadko dość

skomplikowane systemy obronne. Pod koniec XVIII w. mury obronne utraciły swoje militarne znaczenie, a miasta zaczęły intensywnie powiększać swoją przestrzeń, m.in. wykorzystując dawne fortyfikacje jako źródło cennego budulca. W ten sposób znaczna część obwarowań przestała istnieć.

Dobre Miasto, Gmina Dobre Miasto

Fortyfikacje i mury obronne. Pierścień fortyfikacji średniowiecznych miasta składał się z murów obronnych i systemu baszt zbudowany na rzucie nieregularnego prostokąta. Do dnia dzisiejszego zachowały się odcinki murów obronnych z XIV w. od strony północnej nad Łyną i od strony wschodniej. Odcinek wschodni jest flankowany od strony północnej i południowej przez dwie cylindryczne baszty: północna zachowana do połowy swej pierwotnej wysokości, natomiast południowa zachowana w pierwotnym stanie zwana basztą „bociana” od gnieźdzących się na jej dachu od niepamiętnych czasów bocianów. Jest zlokalizowana na południowo-wschodnim narożniku fortyfikacji nad kanałem wodnym. Wzniesiona w XIV-XV w. na rzucie koła posiada pięć kondygnacji strzelniczych i loch więzienny. Przykryta dachem stożkowym krytym dachówką rzymską. Mury baszty bardzo grube, wzniesione z czerwonej cegły, tylko w części dolnej z granitu polodowcowego. Jedyne wejście do wnętrza – ostrołukowe o uskokowych ościeżnicach. Wnętrze posiada stropy drewniane belkowe. Zachowane wejścia w grubości muru ze stopniami ceglanyymi z parteru na pierwsze piętro. W dolnej części liczne otwory strzelnicze mocno rozglifowane do wnętrza. Kondygnacja najwyższą przesklepiona jest czaszą a w grubości muru tej kondygnacji zachowane są ganki strzelnicze z otworami strzelniczymi i wejściem do wewnątrz. Zabytek.

Do dziś w większości miast średniowieczne mury obronne przetrwały jedynie w fragmentach tworząc jedynie malownicze ruiny w obrębie kompleksów zieleni. Na terenie powiatu olsztyńskiego znaleźć można tylko pojedyncze przykłady całych, dobrze zachowanych kompleksów bądź zrekonstruowanych obwarowań

Olsztynek, Gmina Olsztynek

Fortyfikacje miejskie. Miasto zamknięte było w XIV w. w obrębie murów obronnych z kamieni, z trzynastoma wysuniętymi, prostokątnymi bastionami. Wjazd przez dwie bramy ze zwodzonymi mostami: jedna zwana Górną lub Niemiecką Bramą (w drodze na Mierki), druga zwana Nidzicą lub Polską Bramą. Obecnie zachowane zostały fragmenty murów obronnych w kilku miejscach miasta oraz baszt obronnych przy zamku krzyżackim. Zabytek.

Ważnym elementem krajobrazu architektury obronnej i militarnej powiatu olsztyńskiego są również nowożytny fortyfikacje zakładane na przestrzeni XIX i XX wieku wśród których wyróżnić można:

- 1) umocnienia mostów kolejowych z XIX/XX w. w miejscowości Tomaryny gm. Gietrzwałd,
- 2) pozycje umocnień związane z I wojną światową – jest to grupa obiektów wznoszonych bezpośrednio przed rozpoczęciem działań militarnych (1938-1939r.) oraz w pod koniec wojny (w 1944 r.) - Pozycja Olsztynecka.

Tomaryny, Gmina Gietrzwałd

Pruskie umocnienia, wybudowane pod koniec XIX w., jako ochrona mostu kolejowego na rzece Pasłęce. Składają się z dwóch bliźniaczych wież po obu stronach mostu, z licznymi otworami strzelniczymi. Wieże połączone są korytarzem zwanym poterną. Na szczycie każdej z nich są kopuły pancerne, w których niegdyś osadzone były potężne działa kal. 53mm.

6.3.6. OBIEKTY TECHNIKI I PRZEMYSŁU

Człowiek od najdawniejszych czasów przejawiał działalność gospodarczą, w wyraźny sposób zmieniając środowisko przyrodnicze wokół siebie. Jego działalność przede wszystkim skupiała się na aktywności mającej na celu zaspokojenie ludzkich potrzeb niezbędnych do życia. Dlatego zabytki techniki są tak istotne dla współczesnych ludzi, stanowią bowiem dowód pomysłowości i mocy twórczej tworzących je ludzi – naszych przodków. Zabytków takich nie brakuje w powiecie olsztyńskim – są to tak narzędzia rolnicze, dawne sprzęty domowe, jak i budowle przemysłowe, czy inne twory architektoniczne. Do najważniejszych tego typu obiektów zaliczyć niewątpliwie należy zespół zabytkowy – Skansen w Olsztynku. Znajdują się tam nagromadzone celowo, w celu udostępniania turystom budynki przemysłowe (np. wiatrak), maszyny rolnicze, oraz bogata kolekcja artykułów gospodarstwa domowego i sztuki ludowej.

Olsztynek, Gmina Olsztynek

Olsztyński skansen Należy do najstarszych w Polsce. Jego początki sięgają 1909 roku, kiedy to władze Królewca podjęły decyzję o stworzeniu muzeum na wolnym powietrzu. Wiosną 1937 roku zarząd administracyjny prowincji wschodniopruskiej zdecydował przenieść muzealne obiekty z Królewca pod Olsztynek.

Na zbiory składają się:- budownictwo ludowe (wraz z matką architekturą) - ponad 50 obiektów- muzealia prezentujące kulturę materialną - ponad 8000 obiektów,- prace twórców ludowych i rękodzieło - ponad 2000 obiektów,- zbiory biblioteczne - ponad 6000 woluminów.

Na przełomie XIX i XX wieku w większości znajdujących się w dziś granicach województwa warmińsko - mazurskiego miast wznoszono budowle związane z funkcjonowaniem przemysłu komunalnego, tj. gazownie, rzeźnie oraz zabudowania wodociągów i kanalizacji (gazownia i rzeźnia w Dobrym Mieście).

Biskupiec, Gmina Biskupiec

Zabytkowa wieża ciśnień, zbudowana w latach 1912-1913 w stylu neogotyckim.

Zachowało się też wiele zabytków związanych z przemysłem, pochodzących przede wszystkim z okresu jego dynamicznego rozwoju w XIX i XX w. W powiecie olsztyńskim możemy natrafić między innymi na:

- na zabytkowe młyny – w Klimkowie, Kajnach, Pajtunach, Rusi, Barkwedzie, Biesowie

Klimkowo, Gmina Barczewo

Zabytkowy młyn „Młynarzówka”. Młyn wodny pochodzi z 1909 roku i znajduje się na szlaku kajakowym wiodącym z jeziora Dadaj, przez jezioro Tumiańskie do jeziora Pisz. Obecnie w młynie funkcjonuje elektrownia wodna. Do rejestru zabytków wpisany jest dom młynarza.

Biesowo, Gmina Biskupiec

Zabytkowy młyn w Biesowie

Pajtuny, Gmina Purda

Młyn wodny Murowano-drewniany z XV w. Klasyczna " Młynarzówka " z XVIII-XIX w.

- wiatraki – m.in. w Silicach i najpiękniejszy warmiński wiatrak – w Bęsi,

Bęsia, Gmina Kolno

Wiatrak holenderski Wiatrak holenderski z początku XIX w. W dolnej części murowany, wyżej drewniany, czterokondygnacyjny. Odnowiony i adaptowany w latach 1973 – 1974. Obecnie nieużytkowany popada w błyskawiczną ruinę. W obecnej chwili nie ma już nawet ani jednego całego ramienia. Jedno z jego ramion wraz z metalowym osprzętem i okuciami butwieje w krzakach obok wiatraka.

- elektrownie wodne – w Brąswaldzie,
- inne zabytki techniki, w tym unikalne, piętrowe skrzyżowanie dwóch kanałów wodnych – Klebarskiego i Elżbiety w Silicach, browary w Biskupcu, spichlerze w Dobrym Mieście, Biskupcu, Jezioranach.

Dobre Miasto, Gmina Dobre Miasto

Spichlerz przy ul. Łużyckiej 37 Pseudogotycki wzniesiony na początku XX w.. Zbudowany z czerwonej cegły na podmurówce z kamienia polnego. Dwupiętrowy z urządzeniem wyciągowym na wysokości 3 piętra. Kondygnacje rozdzielone gzymsem pośrednim z cegły. Dach dwuspadowy kryty dachówką ceramiczną. Zabytek.

Spichlerz przy ul. Warszawskiej 5 Pseudogotycki wzniesiony na przełomie XIX i XX w.. Murowany z czerwonej cegły, nieotynkowany. Dwupiętrowy z czteropiętrowym szybem wyciągowym. Zabytek.

6.3.7. PARKI, OGRODY I INNE FORMY ZAPROJEKTOWANEJ ZIELENI

W powiecie olsztyńskim, w porównaniu do innych powiatów województwa warmińsko-mazurskiego, jak np.: kętrzyńskiego, lidzbarskiego czy ostródzkiego nie ma zbyt wielu dawnych zespołów pałacowo – parkowych czy majątków ziemskich. Stosunkowo ubogie gleby nieszczególnie zachęcały szlachtę do zajmowania się na tym terenie działalnością rolniczą. Jednak szlachta, jako elita tej ziemi, starała się wznosić dworki wyróżniające się spośród domów prostego chłopstwa. Najpopularniejszy typ wiejskiej siedziby wykształcił się w Prusach w XVIII w. Większość założeń parkowych została

zaprojektowana w ciągu XIX wieku zgodnie z panującymi ówczesnie tendencjami, czyli w formie krajobrazowych, swobodnych kompozycji. W założeniach parkowych wykorzystywano wówczas naturalne wzniesienia, pochyłości terenu, malownicze widoki na jeziora lub wręcz sytuowano majątki ziemskie bezpośrednio nad jeziorami lub rzekami, wykorzystując wodę np. w młynach. Dawne parki krajobrazowe, na terenie obecnego powiatu olsztyńskiego zazwyczaj miały powierzchnię kilkuhektarową. Dominowały w nich gatunki drzew rodzimych takich jak: lipy, dęby, buki, czy graby. Wykorzystywano również naturalną kompozycję drzew, w tym drzew iglastych takich jak modrzewie, czy świerki. Modne były również obce gatunki drzew i krzewów. Często kształtowanie przestrzeni wychodziło poza granice parku i wtapiało się w otaczający krajobraz.

Niestety wiele założeń dworsko-parkowych nie przetrwało do dzisiaj, część z nich znajduje się w stanie niemal zupełnej ruiny, w niektórych przypadkach ocalały tylko parki. Wiele zniszczeń dokonała Armia Czerwona w 1945 roku, resztę dokonali szabrownicy w latach powojennych i późniejsza, rabunkowa eksploatacja w latach Polski Ludowej. Często dworki z przynależnymi do nich obiektami gospodarczymi stanowiły do lat 90. XX wieku siedziby państwowych gospodarstw rolnych, tzw. PGR-ów. W dworkach urządzano biura, lokowano rodziny pracowników tych gospodarstw, a niekiedy wręcz pełniły one funkcje magazynów. Rzadko kiedy w owym czasie dworki te były remontowane. Obecnie, niektóre obiekty, w tym gospodarcze są konserwowane i remontowane na bieżąco, zwłaszcza te, które mają uregulowany stan własności. Część z nich niestety, mimo, że posiada właścicieli, z braku środków finansowych - ulega dewastacji.

Obecna struktura własnościowo-funkcjonalna prowadzi do rozdrobnienia założeń dworsko-parkowych, które wcześniej stanowiły integralną całość architektoniczno-krajobrazową. Dawniej rezydencje, obiekty folwarczne i parki dworskie znajdowały się w rękach jednego właściciela. Dzisiaj, bardzo często funkcjonują jako odrębne, pojedyncze jednostki: dworki wraz z otoczeniem lub bez otoczenia i część „folwarczna” wraz z ziemią, którą władają inni użytkownicy. W ten sposób niszczone są walory założenia dworsko-parkowego i pozostaje ochrona pojedynczych obiektów architektury.

Parki dworskie, w naturalny sposób zatraciły swój pierwotny wygląd na skutek zarastania oraz wycinania starodrzewu, nieliczne tylko są rewaloryzowane i przywracane do dawnej świetności. Zdewastowane zostały także rodowe cmentarze, które wchodziły w obręb kompozycji parkowej.

Założenia dworsko – parkowe, położone na terenie powiatu olsztyńskiego, wpisane do rejestru zabytków.

1. Gmina Barczewo:

- 1) Kierzbuń - dawny majątek ziemski, usytuowany 12 km na południowy wschód od Barczewa, pierwotnie własność biskupów warmińskich. Stare założenie dopasowane było do otaczającego krajobrazu. Zachował się skromny dwór, z 2. połowy XIX w., fragmenty parku i staw, podwórze gospodarcze. Do dworu prowadzi długa aleja ponad stuletnich klonów. Niedaleko dworku pozostały ruiny kaplicy rodowej i cmentarza dawnych właścicieli. Obecnie majątek jest własnością prywatną. Prowadzona jest tu stadnina koni.
- 2) Dadaj - dawny majątek ziemski, usytuowany na półwyspie nad jeziorem Dadaj, 36 km na wschód od Olsztyna. Zachowała się dwukondygnacyjna część dworku wybudowanego w 2. połowie XIX w., park krajobrazowy na półwyspie z zachowanym starodrzewem, w tym kilkusetletnią lipą.
- 3) Łęgajny – przy dwukondygnacyjnym dworze z końca XIX wieku, wymurowanego z czerwonej cegły pozostał park ze starodrzewem. Wyznaczona jest również strefa ochrony ekspozycji „E” walorów krajobrazowych układów ruralistycznych i dominat, ze względu na ich znaczenie dla zachowania tożsamości kulturowej obszaru.
- 4) Szynowo- park wpisany do rejestru zabytków
- 5) Nikielkowo- park wpisany do rejestru zabytków
- 6) Maruny – park wpisany do rejestru zabytków

2. Gmina Biskupiec:

- 1) Parleza Wielka – wyznaczona jest strefa konserwatorska, w celu ochrony krajobrazu kulturowego układu ruralistycznego wraz z zespołem budynków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków. Strefa obejmuje centrum wsi Parleza Wielka.
- 2) Nasy – dawny majątek ziemski, usytuowany 7 km na zachód od Biskupca. Do dzisiaj zachował się dworek z 2. połowy XIX w., mocno przekształcony, pozostałości parku i zabudowań gospodarczych.
- 3) Droszewo - dawny majątek ziemski, usytuowany 11 km na północ od Biskupca. Zachowało się częściowo dawne założenie, dwór wzniesiony w końcu XVIII w.

otoczony pozostałością parku i stosunkowo duże podwórze gospodarcze. Małowniczy park obejmował m.in. jar rzeczki Czerwonki i kiedyś porośnięty był starodrzewem dębowym, niestety obecnie wycięty.

- 4) Dąbrówka Kobałcka- dawny, niewielki majątek położony 7 km na wschód od Biskupca. Zachowało się dawne założenie: klasycystyczny dwór z 1. połowy XIX w., pozostałość parku i podwórza gospodarczego.
- 5) Borki Wielkie – park wpisany do rejestru zabytków
- 6) Kojtryny – ustalona została strefa ochrony konserwatorskiej dla starodrzewu, stanowiącego pozostałość po założeniu dworsko-parkowym – drzewa oraz ich układ przestrzenny podlegają bezwzględnemu zachowaniu.
- 7) Zabrodzie- park wpisany do rejestru zabytków
- 8) Sadowo – park wpisany do rejestru zabytków
- 9) Rasząg – park wpisany do rejestru zabytków

3. Gmina Dobre Miasto:

- 1) Smolajny – dawna rezydencja biskupów warmińskich położona 17 km na południe od Lidzbarka Warmińskiego. Założenie pałacowo-parkowe powstało dzięki biskupowi Adamowi Stanisławowi Grabowskiemu, chociaż pierwsze wzmianki o dobrach w tym miejscu pochodzą z 1303 roku. Od XV wieku były one własnością biskupów warmińskich. Budowę pałacu ukończono w 1761r. Od 1626 roku biskupi mieli tu również folwark. Do dawnego zespołu wjeżdża się przez wieżę bramną wybudowaną w 1765 r. Założenie parkowe o powierzchni 8 ha, z czego 5,3 ha posiada cechy kompozycji parkowej i parku krajobrazowego, takie jak skarpy, stawy czy aleje, zaprojektowane było w latach 1765-1795 za czasów biskupa Ignacego Krasickiego. W parku ze starodrzewu licznie występuje lipa, grab, brzoza, klon, sosna, świerk, wiąz, sosna amerykańska oraz stary parkowy mur ogrodzeniowy. Folwark w Smolajnach oddzielony jest od zespołu pałacowo-parkowego. W pałacu obecnie ma siedzibę technikum rolnicze, które dba również o park i stawy oraz budynki inwentarskie, w których wznowiono hodowlę koni wierzchowych.

4. Gmina Dywity:

- 1) Bukwałd – wyznaczona jest ochrona krajobrazu kulturowego wsi Bukwałd
- 2) Na terenie gminy Dywity wyznaczone są następujące strefy konserwatorskie:

- Strefa „A” (pełna ochrona konserwatorska) – obejmuje teren byłego parku dworskiego. Sąsiaduje ze strefą ochrony konserwatorskiej „B” w rozwidleniu dróg powiatowych: Różnowo-Rozgity, Różnowo-Dywity
- Strefa „B” (pośrednia ochrona konserwatorska) – obejmuje teren byłej zabudowy folwarcznej. Strefa znajduje się w rozwidleniu dróg powiatowych: Różnowo-Rozgity, Różnowo-Dywity,

5. Gmina Gietrzwałd:

- 1) Grazymy - dawne założenie dworsko-parkowe z dużym kompleksem gospodarczym, położone 25 km na wschód od Olsztyna. Zachował się pałac wybudowany w 1921 r., zabudowania gospodarczo-inwentarskie i dawny park o charakterze krajobrazowym, a nim zabytkowa aleja lipowa o długości ok. 700 metrów ze starodrzewem. Aleja została wpisana do rejestru pomników przyrody. Obecnie w pałacu działa Dom Pomocy Społecznej dla umysłowo chorych.
- 2) Łąjsy - dawny majątek ziemski, położony 14 km na południowy zachód od Olsztyna. Zachował się dwór wzniesiony w latach 1881-1882 z elementami stylu neorenesansowego oraz dość dobrze – park, zabudowania gospodarcze i inwentarskie podwórza.
- 3) Barwiny – park krajobrazowy wpisany do rejestru zabytków nieruchomości pod numerem A-1746 – zlokalizowany na dz. 6/18 w m. Barwiny
- 4) Unieszewo - na terenie miejscowości Unieszewo znajduje się park krajobrazowy objęty strefą ochrony konserwatorskiej

6. Gmina Jeziorany:

- 1) Potryty - dawny majątek ziemski, położony 8 km na północny zachód od Jezioran. Zachowane zostały: dwór wzniesiony w obecnym kształcie w XVIII wieku, stara brama i niewielkie pozostałości parku, który miał układ regularny a rozciągał się między dworem a rzeką Symsarną. Z zabudowań gospodarczych zachował się młyn z urządzeniami technicznymi z początku XIX wieku.
- 2) Ustnik - dawny majątek ziemski, usytuowany 3 km na północ od Jezioran. Z dawnego założenia pozostały dwa, położone do siebie równoległe dwory, w tym jeden z 2. połowy XIX w., a drugi z początku XX w., pozostałości dawnego parku, budynki inwentarskie i gospodarcze. Obecnie na jeziorze Ustnik ustanowiony jest rezerwat ptactwa wodno-błotnego.

- 3) Wójtówko - dawne założenie dworsko-parkowe usytuowane 2 km na zachód od Jezioran. Do dzisiaj zachowany jest w dobrym stanie dwór z początków XX w., park wprawdzie zadbane, ale w dużej mierze z wyciętym drzewostanem, zabudowania podwórza gospodarczego i duże wielorodzinne domy mieszkalne pracowników majątku z budynkami gospodarczymi.

7. Gmina Kolno:

- 1) Górowo - dawny zespół dworsko-parkowy z dużym podwórzem gospodarczym, usytuowany 15 km na północ od Biskupca. Przy dworze, którego początki sięgają XV wieku, a zasadnicza bryła pochodzi z XVIII w. znajduje się park krajobrazowy zaprojektowany przez Johanna Larassa w 1966r. Układ przestrzenny parku tworzą aleje, szpalery, grupy drzew dostosowanych do naturalnego ukształtowania terenu. Mimo, iż zostało wyciętych dużo drzew, zachował się zróżnicowany gatunkowo starodrzew, głównie lipy, buki, dęby, świerki, modrzewie i tuje. Zachowała się pierwotna kompozycja parku z altaną, którą tworzą ponad stuletnie lipy. Zachodnia część parku miała charakter gaju, w którym wybudowano kaplicę grobową i kościółek. Park od strony drogi dojazdowej do zespołu jest ogrodzony niskim murem kamiennym.
- 2) Oterki - dawny, niewielki zespół dworsko-parkowy, położony 9 km na południowy wschód. Dwór, który pochodzi z pierwszej połowy XIX wieku otoczony jest parkiem, a za zespołem dworsko-parkowym usytuowane podwórze gospodarcze, domy pracowników majątku. W niedużym parku z zachowanym dawnym układem, pozostały: aleja grabowa, szpalery graniczne i dąb rosnący na sztucznie usypanym kopcu.
- 3) Tejstymy - dawny majątek ziemski, usytuowany 25 km na północ od Biskupca. Zespół dworsko-parkowy, zaprojektowany typowo, między podwórzem a parkiem. Niewielki park, został zachowany dość dobrze z aleją obwodową i zróżnicowanym gatunkowo starodrzewem. Obecnie nadal trwa rewaloryzacja parku. Zachował się także rodowy cmentarz dawnych właścicieli, usytuowany na wzgórzu, niedaleko podwórza gospodarczego. Na cmentarz wiedzie aleja lipowa. Sam cmentarz jest także obrośnięty starodrzewem, a groby mocno zniszczone.
- 4) Bęsia - dawny zespół pałacowo-parkowy z dużym podwórzem gospodarczym, położony 11 km na północ od Biskupca, nad jeziorem Bęskim. Pałac wybudowany w latach 1720-1730 został rozbudowany w XIX w. Pałac otacza park krajobrazowy,

o powierzchni ponad 7 ha, zaprojektowany przez Johanna Larassa w 1868r. Zachował się zabytkowy starodrzew, kilkusetletnie dęby, buki, graby i modrzewie. Przed elewacją ogrodową rosną dwa pomnikowe dęby. Na skraju wsi Bęsia stoi stary, ceglany, kryty gontem wiatrak holenderski z 1810 r., obecnie mocno zniszczony.

8. Gmina Olsztynek:

- 1) Jadamowo - dawny majątek ziemski, położony 10 km na południe od Olsztyńska. Dwór usytuowany między parkiem a podwórzem gospodarczym pochodzi z przełomu XIX i XX wieku. Park typowo krajobrazowy z zachowanym drzewostanem jest obecnie rewaloryzowany. Odtwarzany jest także historyczny układ przestrzenny.
- 2) Platyny - dawny majątek ziemski, usytuowany 8 km na zachód od Olsztyńska. Dwór wzniesiony w 2. połowie XIX w., zabudowania gospodarcze i inwentarskie podwórza są stosunkowo dobrze zachowane. Park natomiast w stanie szczątkowym został mocno przekształcony. Pierwotnie rozciągał się między dworem a jeziorem Platyny. Park projektował Johann Larass w 1876 roku.
- 3) Warlity Małe - dawny majątek ziemski, usytuowany 9 km na północny zachód od Olsztyńska, na wzniesieniu, nad jeziorem Platyny. Z dawnego założenia dworsko-parkowego z częścią gospodarczą pozostały ruiny dworu z 2. połowy XIX w. wybudowanego w stylu klasycystycznym, pozostałości parku zaprojektowanego przez Johanna Larassa w 1894 roku. Pozostały także fragmenty grupowych zadrzewień wokół dawnej polany parkowej i kilka okazów drzew pomnikowych.
- 4) Nadrowo - park krajobrazowy wpisany do rejestru zabytków
- 5) Sitno- park podworski wpisany do rejestru zabytków
- 6) Witramowo - park krajobrazowy wpisany do rejestru zabytków

9. Gmina Purda:

- 1) Klewki - oddalony o 8 km dawny zespół pałacowo – parkowy z rozległą częścią gospodarczą. Zachowało się dość dobrze dawne założenie, pałac wybudowany w 1801 r. w stylu italianizującym otoczony parkiem i zabudowania podwórza gospodarczego. Park wokół pałacu zachował charakter założenia krajobrazowego z różnorodnym i cennym starodrzewem.
- 2) Bałdy - dawny majątek ziemski, położony ok. 29 km od Olsztyna. Zachował się

dość dobrze dawny układ, dwór z przełomu XIX i XX w., otoczony pozostałością parku i podwórze gospodarcze.

- 3) Stary Olsztyn - dawny majątek ziemski, położony 3 km na południe od Olsztyna. Zachowało się dość dobrze dawne założenie dworsko-parkowe z częścią gospodarczą. Dwór wybudowany na przełomie XIX i XX w. w stylu eklektycznym, usytuowany między podwórzem gospodarczym a parkiem krajobrazowym ze stawem i bogatym starodrzewem, w tym pomnikową lipą.
- 4) Trękusek - dawny majątek ziemski, usytuowany 6 km na południowy wschód od Olsztyna. Z dawnego, dużego założenia zachowały się jedynie fragmenty, głównie podwórza gospodarczego. Park w przeważającej części został wycięty, pozostała tylko obwodowa aleja grabowa i staw.
- 5) Patryki – park wpisany do rejestru zabytków

10. Gmina Stawiguda:

- 1) Gałątki - z dawnego założenia zachował się dwór rozbudowany na przełomie XVIII i XIX w., park i zabudowania podwórza gospodarczo-inwentarskiego.
- 2) Bartązek- park wpisany do rejestru zabytków

11. Gmina Świątki:

- 1) Komalwy - dawny majątek ziemski, wybudowany w 2. połowie XIX w. w stylu klasycystycznym, oddalony o ok. 3 km od Świątek, nieopodal drogi, na wzniesieniu, otoczony niewielkim parkiem z zachowanym starodrzewem.
- 2) Żardeniki – dawny, nieduży majątek ziemski, wybudowany na początku XX w. oddalony o ok. 7 km od Świątek. Zachowały się poszczególne elementy założenia, zabudowań gospodarczych, dwór i niewielki park o układzie regularnym.
- 3) Łumpia - park krajobrazowy wpisany do rejestru zabytków

Największą rolę w ochronie zabytkowych zespołów dworsko- pałacowych odgrywają właściciele tych nieruchomości, którzy wykorzystując ten zasób, jako charakterystyczny element krajobrazu warmińskiego mogą mieć istotny wkład w rozwój tutejszej gospodarki i turystyki. Bezwzględnie istnieje konieczność rewaloryzacji zespołów dworsko-pałacowych z zachowaniem ich walorów historycznych. Pożądane jest zachowanie ich właściwych funkcji w niezmienionej formie.

Wycinanie drzew, czy krzewów w wieku powyżej 10 lat z terenów parków,

cmentarzy, terenów zieleni wpisanych do rejestru zabytków lub objętych strefą konserwatorską jest możliwe jedynie po uzyskaniu przez posiadacza nieruchomości (za zgodą właściciela) stosownego zezwolenia, wydanego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na podstawie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody. Wydanie przedmiotowego zezwolenia może być uzależnione od przesadzenia drzew lub krzewów w miejsce wskazane przez wydającego zezwolenie, albo zastąpienia ich innymi drzewami lub krzewami w liczbie nie mniejszej niż liczba usuwanych drzew lub krzewów.

Zdecydowana większość skwerów miejskich na terenie powiatu olsztyńskiego objęta jest strefą konserwatorską. Są to tereny należące do samorządów gminnych. Od nich jako właścicieli w szczególności zależy sposób ochrony. Gminy miejsko-wiejskie: Barczewo, Jeziorany, Biskupiec, Dobrze Miasto i Olsztynek systematycznie przywracają miejskim terenom zieleni estetyczny wygląd, korzystając przy tym z projektów architektów zieleni. Na nowo zostały zagospodarowane skwery miejskie, usytuowane w centralnych częściach miast, przed siedzibami urzędów miast i gmin w Biskupcu i w Olsztyнку.

Biskupiec, Plac Wolności

Biskupiec, Plac Wolności (z lotu ptaka)

Coraz częściej również na terenach wiejskich gmin powiatu olsztyńskiego obserwuje się zmiany z zagospodarowaniu terenów zieleni, które są estetyczne i spójne z otaczającą architekturą. Wiele jednak terenów wymaga fachowej analizy i rozpoznania historycznych założeń, odtworzenia kompozycji i odpowiednich nakładów finansowych z tym związanych. W projektowaniu zieleni na obszarach wiejskich, w szczególności terenów wcześniej nieużytkowanych i zarośniętych samorządy gminne angażują praktykantów i absolwentów m.in. architektury krajobrazu Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, którzy swoją wiedzę w tym zakresie wspomagają społeczności lokalne: sołtysów, organizacje pozarządowe, aktywnych mieszkańców itp. Przy udziale środków pochodzących z programu rozwoju obszarów wiejskich będących w dyspozycji Marszałka Województwa Warmińsko-Mazurskiego, czy różnego rodzaju fundacji tworzone są place zabaw, miejsca rekreacji, parki, czy nowe otoczenie stawów, pełniących również funkcję przeciwpożarowych i in. Dodatkową motywacją dla mieszkańców wsi są okolicznościowe imprezy, festyny czy konkursy, w których nagrodami są nierzadko środki finansowe na zagospodarowanie terenów zieleni.

Jednym z najbardziej charakterystycznych elementów krajobrazu powiatu olsztyńskiego są aleje przydrożne. Stanowią świadectwo świadomego kształtowania i

komponowania przestrzeni, która jest jednocześnie fragmentowana i scalana. Aleje cechuje regularność nasadzeń, przemyślany dobór lub zróżnicowanie gatunków, np. cenne i długowieczne gatunki rosną przy głównych traktach komunikacyjnych. Alejami obsadzano wjazdy i wyjazdy z miejscowości, a także dojazdy do miejsc użyteczności publicznej. Jako cenny i znaczący wyróżnik regionu mogą pełnić ważną funkcję promocyjną powiatu i stanowić dodatkową szansę rozwoju lokalnej turystyki. Według opracowania pn. *Waloryzacja i ochrona alei przydrożnych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego* Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie stan zachowania alei przydrożnych w powiecie olsztyńskim przedstawia poniższa tabela:

Stan zachowania alei na terenie powiatu olsztyńskiego (wg ROBIDZ)

Powiat	Drogi z zachowanym i alejami (%)	Stan zachowania drzew (%)				Stan zachowania alei (%)		
		Dobry	Dostateczny	Zły	Zróżnicowany	Zwarta	Przerzedzona	Zróżnicowane
Olsztyński	78%	30%	62%	5%	3%	44%	53%	3%

W celu ochrony alei przydrożnych wskazuje się na zastosowanie następujących instrumentów:

1. Instrumenty planowania przestrzennego.

Określenie przeznaczenia odpowiednich terenów i form dla realizacji funkcji bytowych człowieka i funkcji ochronnych wobec środowiska przyrodniczego i kulturowego sprzyja zachowaniu zasobów przyrody i dóbr kultury oraz pozwala na racjonalną wieloletnią gospodarkę tymi zasobami. Dokumenty planistyczne tworzone w polskim systemie planowania przestrzennego określa ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. Zgodnie z ustawą w celu określenia polityki przestrzennej gminy, w tym lokalnych zasad zagospodarowania przestrzennego, sporządza się studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W studium określa się w szczególności: kierunki zmian w strukturze przestrzennej gminy oraz w przeznaczeniu terenów; obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, ochrony przyrody, krajobrazu kulturowego, ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustalenia studium są wiążące dla organów gminy przy sporządzaniu planów miejscowych. W planie miejscowym określa się obowiązkowo m.in. przeznaczenie terenów, zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr

kultury współczesnej. Podjęcie opracowania planu dla określonego obszaru jest ustalane uchwałą rady gminy. Ochronę zabytków, w tym typowanie alei i szpalerów drzew o wysokich wartościach przyrodniczych i krajobrazowych powinno uwzględnić się przy sporządzaniu i aktualizacji dokumentów planistycznych na poziomie gminy. Planowanie inwestycji celu publicznego powinno być poprzedzone właściwie wykonaną inwentaryzacją przyrodniczą oraz zaleceniami ekspertów.

2. Ochrona zabytków.

Zabytki nieruchome, które wymienia ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w tym krajobrazy kulturowe, układy ruralistyczne, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni mogą być chronione poprzez wpisanie do rejestru wojewódzkiego konserwatora zabytków, a także w drodze uchwały rady gminy powołującej do życia park kulturowy.

Aleje w powiecie olsztyńskim typowane do ochrony przez wpis do rejestru zabytków (wg ROBiDZ).

Lp.	Numer drogi	Przebieg drogi	Droga/odcinek typowany do ochrony
1	1203N	Wilnowo – Głędy – Mostkowo – Gamerki Wielkie – Gamerki Małe – Stare Kawkowo – Nowe Kawkowo – Pupki - Jonkowo – droga nr 527 (Gutkowo)	Odcinki wjazdowe do wsi: 1. Stare Kawkowo 2. Gamerki Wielkie
2	1368N	droga woj. nr 527 – Wołowno – Godki – Wegajty - Jonkowo – Mątki - Kajny– Barkweda	Aleja kasztanowcowa na odcinku wjazdowym z Jonkowa
3	1370N	Gietrzwałd – Łajsy – Cegłowo – Unieszewo - Sząbruk – Tomaszkowo – droga kraj. nr 51	1. Odcinek dojazdowy z Unieszewa do stacji kolejowej Unieszewo 2. Odcinek dojazdowy z majątku ziemskiego Łajsy do przejazdu kolejowego Łajsy .
4	1372N	Unieszewo – Kręsk – Majdy - Dorotowo – Gałąłki - Ruś – Bartąg – Olsztyn Jaroty	Odcinki wjazdowe do wsi Ruś
5	1374N	Droga krajowa nr 51(Olsztyn) – Bartąg – Bartązek –skrzyż z drogą 598 - Stary Olsztyn – Szczęsne(droga nr 53)	Aleja kasztanowcowa na odcinku wjazdowym do wsi Bartązek
6	1431N	Płatyń – Warlity Małe - droga kraj. nr 7	Odcinek Płatyń – Warlity Małe
7	1433N	Pawłowo – Gąsiorowo	Na całej długości
8	1434N	Derc – Krokowo - Jeziorany – Miejska Wola - Zerbuń	1. Odcinki wjazdowe przed i za wsią Krokowa 2. Aleja lipowa przed Jezioranami
9	1442N	Spręcowo – Sętał – Nowe Włóki - Tuławki – Tęguty – Szynowo -	Odcinki wjazdowe wsi: 1. stal

		Maruny – Dąbrówka Mała (droga nr 1430N)	2.Nowe Włóki
i10	1449N	Dobre Miasto – Podleśna – Jesionowo – Gradki - Tuławki – Gady – Słupy – Wadag – Kieźliny - Olsztyn	Odcinki wjazdowe do wsi: 1. Podleśna 2. Jesionowo
11	1467N	Barczewo – Mokiny – Skajboty – Silice	Odcinki wjazdowe do: 1. Barczewa od strony południowej 2. Skajbot od strony zachodniej i północnej
12	1495N	Sątopy Samulewo – Ryn Reszelski – Kolno – Górowo – Bęsia	Dębowy odcinek na wysokości Górowa
13	1497N	Wysoka Dąbrowa – Kolno – Kabiny	Wjazd do wsi Kolno
14	1531N	Suryty – Gajlity – Radostowo	Dojazdowa aleja lipowo – jesionowa do majątku w Gajlitach.
15	593N (droga wojewódzka)	Miłakowo – Dobre Miasto - Jeziorany –Lutry-Reszel	<ul style="list-style-type: none"> • Radostowo- odcinki wjazdowe alei lipowej, dł. po ok. 0,5 km); • Kominki (wjazd od strony wschodniej-aleja dębowa dł. ok. 0,5 km); • Ryn Reszelski (wjazd, aleja dębowa dł. ok. 1,5 km)

Aleje w powiecie olsztyńskim typowane do ochrony jako element krajobrazu kulturowego (wg ROBiDZ).

* w ramach ochrony kursywą wskazano odcinki o wybitnych walorach kulturowych, przyrodniczych lub krajobrazowych

Lp.	Numer drogi	Przebieg drogi	Droga/odcinek typowany do ochrony
1	1201N	Miłakowo – Mysłaki Małe – Bieniasze – Niegładki – Włodowo – (Kalisty) droga woj. nr 530 – Brzydowo – Boguchwały	<i>Aleja o wybitnych walorach na całej długości.</i>
2	1203N	Wilnowo – Głędy – Mostkowo – Gamerki Wielkie – Gamerki Małe – Stare Kawkowo – Nowe Kawkowo – Pupki – Jonkowo – droga nr 527 (Gutkowo)	na całej długości
3	1232N	Wirwajdy – Smykowo – Szyldak – Wigwałd – Gaj – Elgnówko – Tolejny – Wilkowo – Olsztynek	na całej długości
4	1260N	droga pow. nr 1253N – Pacóltowo – Drwęck – Lichtajny – Królikowo – Olsztynek	na całej długości
5	1368N	droga woj. nr 527 – Wołowno – Godki – Wegajty – Jonkowo – Mątki – Kajny – Barkweda	odcinki droga nr 527 – Wołowno oraz Jonkowo - Matki
6	1370N	Gietrzwałd – Łajsy – Cegłowo – Unieszewo – Sząbruk – Tomaszkowo – droga kraj. nr 51	na całej długości

7	1374N	Droga krajowa nr 51(Olsztyn) – Bartąg – Bartążek –skrzyż. z drogą 598 – Stary Olsztyn – Szczęsne(droga nr 53)	na całej długości
8	1407N	Zagony (droga nr 507) – skrzyż. z drogą nr 593 – Żardeniki – Komalwy – Świątki – Garzewo – Gołogóra – Łomy – Jonkowo – droga woj. nr 527 Giedajty	<i>Aleja o wybitnych walorach na całej długości</i>
9	1411N	Gołogóra – Nowe Kawkowo – Szałstry – Wołowno – Stętkiny	odcinek Szałstry - Stętkiny
10	1415N	droga nr 1356N – Mawry – Piotraszewo – Prasłity (droga nr 507)	na całej długości
11	1419N	Kwieciewo – Różynka – Garzewko – Łomy	na całej długości
12	1422N	Bisztynek – Prosiły – Franknowo – Tłokowo – Jeziorany	na całej długości
13	1423N	Gietrzwałd (droga kraj. nr 16) – Woryty – Rentyny – droga woj. nr 527	odcinek Gietrzwałd – Woryty (obecnie jest parkiem kulturowym)
14	1424N	Tłokowo – Kramarzewo – Pierwagi – Wągsty – Lutry – Wysoka Dąbrowa – Sątopy Samulewo	odcinek Pierwagi – granica powiatu
15	1425N	Podlejki – Olsztynek	na całej długości
16	1426N	Studnica – Ustnik	odcinek Studnica – Poryty
17	1429N	Tomaszyn (droga nr 1230N) – Elgnówko – Zawady – Płatyny – droga kraj. nr 7	<i>odcinek Płatyny – droga nr 7 o wybitnych walorach</i>
18	1430N	Dywity (droga kraj. nr 51) – Różnowo –droga nr 1449N – Barczewko – Biedowo – Dąbrówka Mała – Barczewo – (droga kraj. nr 16)	odcinek Barczewko – Barczewo
19	1432N	Grądko – Frączki – Derc – Lekity – Jeziorany	na całej długości
20	1434N	Derc – Krokowo – Jeziorany – Miejska Wola – Zerbuń	odcinek Derc – Krokowo – Jeziorany – Zerbuń
21	1435N	Olsztynek – Jemiołowo – Kunki – Pawłowo	na całej długości
22	1436N	Tejstymy – Kruzy – Górowo	na całej długości
23	1437N	Olsztynek – Łutynowo – Łutynówko – Nadrowo – droga nr 1526N (Waplewo)	<i>Aleja o wybitnych walorach na całej długości</i>
24	1438N	Tuławki – Lamkowo	odcinek Radosty – Lamkowo
25	1442N	Spręcowo – Sętał – Nowe Włóki – Tuławki – Tęguty – Szynowo – Maruny – Dąbrówka Mała (droga nr 1430N)	<i>Aleja o wybitnych walorach na całej długości</i>
26	1448N	Olsztyn – Łęgajny	odcinek Olsztyn – Nikielkowo
27	1449N	Dobre Miasto – Podleśna – Jesionowo – Gradki – Tuławki	<i>odcinek o wybitnych walorach droga nr 51(Dobre Miasto) – Słupy</i>

		– Gady – Słupy – Wadąg – Kieźliny – Olsztyn	
28	1452N	Ramsowo – Dadaż	na całej długości
29	1454N	Czerwonka – Łabuchy – Węgój – Stryjewe – Bredynki – Stanclewo – Choszczewo – Stary Gieląd – droga nr 1755N (Sorkwity)	odcinek Bredynki – gr. powiatu
30	1455N	Gady – Barczewko – Łęgajny	na całej długości
31	1457N	droga kraj. nr 16 (Kudypy) – Sząbruk	na całej długości
32	1458N	Rzek – Rasząg – Leszno (droga nr 1462N)	na całej długości
33	1459N	Szczęsne – Linowo – Trękus – Wygoda	odcinek skrzyż. z drogą nr 1374N – Linowo
34	1460N	Stanclewo – Lipowo	na całej długości
35	1462N	droga nr 1471N – Kierzliny – Studzianek – Bartoły Wielkie – Leszno – Romy – Rusek Wlk. (droga nr 1464N)	na całej długości
36	1464N	Olsztyn – Klebark Mały – Klebark Wielki – Prejłowo – Giławy – Gąsiorowo – Grzegrzółki – Grom – Dzierzki (droga kraj. nr 58)	na całej długości
37	1467N	Barczewo – Mokiny – Skajboty – Silice	na całej długości
38	1468N	Butryny – Purda – Prejłowo	odcinek Butryny – droga kraj. nr 53 i Marcinkowo – Pajtuny; <i>odcinek Przykop – skrzyż. na Nowy Przykop o wybitnych walorach</i>
39	1471N	Barczewo – Prejłowo	na całej długości
40	1473N	droga nr 1471N – Klucznik – Jedzbark – droga nr 1471N	na całej długości
41	1483N	Jeziorany – Kiersztanowo – Wipsowo – Ramsowo – droga nr 16 - Bartoły Wlk. (droga nr 1462N) część alei grabowej w Wipsowie dł. do 0, 5 km	na całej długości
42	1485N	Ksieźno – Pierwagi – Piszewo – Żardeniki	na całej długości
43	1486N	Rasząg – Botowo – Dymier	odcinek Rasząg – Botowo
44	1495N	Sątopy Samulewo- Ryn Reszelski – Kolno – Górowo – Bęsia	na całej długości
45	1497N	Wysoka Dąbrowa – Kolno – Kabiny	odcinek droga nr 593 – Kolno
46	1499N	Troksy – Kominki – Samławki – granica powiatu – droga woj. nr 590 poza fragmentami leśnymi	odcinek granica powiatu – Kominki, poza fragmentami leśnymi
47	1503N	droga kraj. nr 57 (Zabrodzie) – Dworzec – Botowo	na całej długości
48	1505N	droga woj. nr 590 – Lipowo – Sadowo - droga kraj. nr 16 (Borki)	odcinek droga nr 590 – Lipowo
49	1526N	Waplewo – Ruda Waplewska – Maróz – Żelazno – Frąknowo	odcinek Waplewo – Maróz.
50	1528N	Witramowo – Malinowo	na całej długości

		– Żelazno – Łyna – droga woj. nr 545 (Nidzica)	
51	1535N	Lidzbark Warmiński – Żegoty – Modliny – Ustnik – Wójtówko / Jeziorany	odcinek Ustnik – Wójtówko
52	1624N	Samławki – Leginy	cały przebieg, poza odcinkiem w lesie

3. Ochrona przyrody.

Ustawa o ochronie przyrody między innymi określa cele, zasady i formy ochrony krajobrazu. W myśl tej ustawy ochrona krajobrazu, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień polega na zachowaniu i zrównoważonym rozwoju. Jedną z form ochrony przyrody są pomniki przyrody, czyli twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów w tym m.in. okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych. Za pomnik przyrody uznawane są najczęściej pojedyncze egzemplarze lub grupy drzew, bardzo rzadko nasadzenia alejowe wzdłuż tras komunikacyjnych. Na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie aż do ich samoistnego, całkowitego rozpadu.

Aleje w powiecie olsztyńskim typowane do ochrony przez ustanowienie pomnika przyrody (wg ROBiDZ).

Lp .	Numer drogi	Przebieg drogi	Droga/odcinek typowany do ochrony
1	1368N	droga woj. nr 527 – Wołowno – Godki – Węgajty – Jonkowo – Mątki – Kajny – Barkweda	Aleja brzoźowa na odcinku Jonkowo – Węgajty (dł. ok. 1, 5 km)
2	1483N	Jeziorany – Kiersztanowo – Wipsowo – Ramsowo – droga nr 16 – Bartoły Wlk. (droga nr 1462N)	Część alei grabowej w Wipsowie (dł. do 0, 5 km)

4. Inne sposoby ochrony alei przydrożnych:

- a) stosowanie barier energochłonnych, odblaskowych oznakowań drzew lub znaków ostrzegawczych zwłaszcza gdy odległość drzew od krawędzi jezdni jest bardzo mała,
- b) stosowanie luster drogowych,
- c) stosowanie niezbędnych zabiegów pielęgnacyjnych, cięć technicznych ściśle dostosowanych do wymagań gatunku drzewa (w przypadku drzew ograniczających widoczność na drodze)

- d) stosowanie rozwiązań minimalizujących lub kompensujących negatywne skutki usuwania zadrzewień przydrożnych poprzez nasadzenie zastępcze rodzimych gatunków drzew, odpowiednich dla danego siedliska.

6.4. ZABYTKI NIERUCHOME BĘDĄCE W ZASOBACH POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Wykaz zabytków o szczególnym znaczeniu dla Powiatu

LP.	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	NR REJ	DATA WPISU
1.	DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY			PAŁAC	A-512	4 maja 1959
2.	DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY			DOM /PRZY BRAMIE WJAZDOWEJ PAŁACU/	A-1118	23 sierpnia 1968
3.	DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY			BRAMA WJAZDOWA PRZY PAŁACU	A-1119	23 sierpnia 1968
4.	DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY	ZESPÓŁ PAŁACOWY		PAŁACYK MYŚLIWSKI	A-3807	7 marca 1995
5.	DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY			PARK	A-1545	25 kwietnia 1984
6.	DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY			ZESPÓŁ MŁYNA WODNEGO	A-3999	26 czerwca 1997
7.	GIETRZWAŁD	GRAZYMY			PAŁAC	A-767	21 lutego 1968
8.	GIETRZWAŁD	GRAZYMY			PARK KRAJOBRAZOWY	A-1754	30 grudnia 1986
9.	JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	49	KOSTNICA	A-2066	1 czerwca 1987
10.	JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	49	KAPLICA	A-2065	1 czerwca 1987
11.	OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK			ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE WRAZ Z ZABUDOWĄ	A-537	20 lutego 1961
12.	OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	ZAMKOWA	6	ZAMEK ZAKONNY WRAZ Z NAJBLIŻSZYM OTOCZENIEM W PROMIENIU 50 - 100M.	A-550	27 czerwca 1961
13.	OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK			NAWARSTWIENIA KULTUROWE STAREGO MIASTA WRAZ Z ZAMKIEM	C-163	1 września 1992

6.4.1. ZAMEK W OLSZTYNKU

W miejscu, w którym dzisiaj wznosi się zamek przed wiekami znajdował się pruski gród obronny. Zamek wzniesiono na polecenie komtura ostródzkiego Günthera von Hohenstein w latach 1350-1366. Ten niezbyt duży gród miał być jednym z punktów systemu obronnego oraz siedzibą władz krzyżackich.

Krzyżacka forteca zbudowana została na planie kwadratu. Najokazalsze było skrzydło północne o wymiarach w planie 28,7×10,6 m, w którym rezydowali urzędnicy zakonni. Do

nego przylegały jeszcze dwa skrzydła z krużgankami komunikacyjnymi od strony dziedzińca. Budynki były wykonane z cegły na kamiennej podmurówce. Dziedziniec od strony południowej zamykał mur obronny z bramą wjazdową i wysoką wieżą. Dalej na południe mieściło się niewielkie przedzamcze. Zamek otoczony był dodatkowym drugim ciągiem murów obwodowych z narożnymi basztami. Wokół zamku biegła głęboka fosa i po stronie wewnętrznej murów obronnych - od strony wschodniej - odkryte koryto rzeki. W 1359 roku zostało lokowane miasto na południe od przedzamcza, które otoczono palisadą i fosą.

Po bitwie pod Grunwaldem zamek w Olsztynku został poddany 18 lipca 1410 roku królowi Jagielle, kiedy ten ruszał na Malbork. Na początku XVII wieku zamek w Olsztynku stał się ważną bazą podczas pierwszej wojny polsko – szwedzkiej. Jako pierwszy wizerunek zamku znana jest rycina Hartknocha z 1684 roku. Budynki zamkowe były kiedyś wyższe od obecnych przynajmniej o jedną kondygnację. Na miedziorycie Hartknocha widać okrągłą wieżę przy zachodnim skrzydle w miejscu stykającym się z głównym budynkiem. Wówczas już zlikwidowane zostały częściowo umocnienia. Rozebrano mur otaczający zamek, a zabudowania przedzamcza połączono z miastem. Do końca XVII wieku zlikwidowano jeszcze większość gotyckich elementów obronnych, z elewacji zniknęły otwory strzelnicze zastąpione przez prostokątne okna. W XVIII wieku zamkiem nie opiekowano się zbyt starannie i w 1793 roku większość murów rozebrano. Z głównego skrzydła południowego pozostał tylko parter, przeznaczony na mieszkania urzędników, pozostały też fragmenty skrzydła zachodniego.

W latach 1847-1849 wykorzystując gotyckie mury próbowano zrekonstruować zamek, który nabrał cech neogotyckich. Do istniejącego wielkiego domu został też dostawiony od strony wschodniej nowy budynek. W odbudowanych budynkach umieszczono szkołę.

W czasie wojen światowych mury zamkowe nie zostały oszczędzone, ale już w latach 1946 - 1954 odbudowano je i ponownie przekazano na cele szkolnictwa. 13 listopada 1961 r. pożar strawił dach głównego budynku. Straty były poważne. W trakcie gaszenia pożaru woda zalała piętro i parter. Trzeba było odbudować całą górę szkoły i założyć nowy dach.

Niewiele zachowało się pozostałości po średniowieczu. Bardzo dobrze czytelne jest ogólne założenie urbanistyczne zamku. Do dziś zachowały się dwa skrzydła, w dolnej kondygnacji zbudowane z kamienia granitowego. Od strony wschodniej widoczna jest podpora, która wcześniej prawdopodobnie podpierała wieżę. Na szczytowej ścianie głównego budynku widoczne są dwa granitowe kamienie, które prawdopodobnie podtrzymywały tzw. Gdanisko, czyli średniowieczną ubikację. Ocalały też piętnastowieczne oryginalne piwnice ze sklepieniami krzyżowo-żebrowymi. Żebra o przekroju prostokąta wsparte są na środkowym

filarze. Jest to w tej chwili najcenniejszy, autentyczny zabytek z XIV wieku.

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

- ♣ Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie, podjął decyzję o wpisie do rejestru zabytków Województwa Warmińsko-Mazurskiego Zamku w Olsztynku wraz z jego otoczeniem.
- ♣ Orzeczeniem Konserwatorskim o uznaniu za zabytek Nr 502 z dnia 20 lutego 1961 roku wpisano pod nr A-537 - Założenia urbanistyczne miasta Olsztynka leżące w obrębie murów obronnych, których linię wytyczają ulice: Wąska, Zamkowa, Składowa i Mały Rynek wraz z zabudową z XVIII i XIX wieku, fragmentami zamku, kościołem i domem Mrongowiusza oraz obszar o promieniu 50 metrów na zewnątrz od fortyfikacji miejskich.
- ♣ Orzeczeniem Konserwatorskim o uznaniu za zabytek Nr 513 z dnia 27 czerwca 1961 roku wpisano pod nr A-597 – Zamek Zakonny w Olsztynku, a w szczególności skrzydło północne, sklepione piwnice gotyckie oraz fragmenty dawnych otworów wejściowych i okiennych oraz Decyzją o wpisaniu dobra kultury do rejestru zabytków z 12 czerwca 1968 roku - Zamek w Olsztynku wraz z najbliższym otoczeniem 50 -100 m. - zamek krzyżacki, gotycki pochodzący z XIV-XIX w. W 1945 r. częściowo spalony. Obecnie na rzucie węgielnicy, piętrowy, podpiwniczony. Skrzydło północne (pierwotne) murowane w dolnej partii z kamienia, w górnej z cegły o układzie gotyckim, jednotraktowe. Fasady zdobne zendrówkami. Obiekt stanowi zabytek architektury gotyckiej zaliczony do gr. III.
- ♣ Decyzją w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 12 września 1992 roku – Ślady pierwotnego osadnictwa (nawarstwienia kulturowe) starego miasta Olsztynka wraz z zamkiem. Znajdujące się pod współczesną powierzchnią gruntu ślady terenowe pierwotnego osadnictwa i działalności człowieka są unikalnymi i nie rozpoznanymi dotychczas relikdami, powstałymi na skutek kilkusetletniego funkcjonowania organizmu miejskiego miasta Olsztynek i zamku, mającymi bardzo dużą wartość historyczną i naukową.

Zamek w Olsztynku

W ramach realizacji ustawowych obowiązków ochrony nad zabytkami Powiat Olsztyński oraz Województwo Warmińsko – Mazurskie zrealizowały wspólny projekt p.n „Przebudowa obiektu oświatowego zespołu szkół w Olsztynku- etap II”. Inwestycja kosztowała ok. 4,5 miliona złotych, z czego 85% wydatków kwalifikowanych pochodziło ze środków unijnych, pozostałą część sfinansował Powiat ze środków własnych.

Remont XIV-wiecznego zabytku, w którym mieści się obecnie siedziba Zespołu Szkół (jedynej w powiecie placówki o profilu hotelarsko-gastronomicznym) zakończył się w sierpniu 2012 r.

Zakres przeprowadzonych prac był bardzo szeroki. Odnowione i wyremontowane zostały dwa budynki na przedzamczu- budynek schroniska i biblioteka. Renowacji doczekał się też mur, który ogradza zamek oraz przyległe budynki gospodarcze i budynek sanitariatu. Wszystkie wyremontowane obiekty zostały przystosowane dla potrzeb osób niepełnosprawnych. Dodatkowo wykonawca wzmocnił konstrukcję odnawianych budynków. W wyremontowanych budynkach, wyposażonych w niezbędny sprzęt dzięki środkom unijnym, mieszczą się profesjonalnie wyposażone pracownie gastronomiczne i hotelarskie, w których młodzież poznaje w praktyce tajniki zawodów.

Nie była to pierwsza inwestycja przeprowadzona na terenie tego obiektu. W latach 2004-2005 przeprowadzono szeroko zakrojone prace remontowe, które objęły swoim zakresem remont dachu, renowację elewacji oraz roboty związane ze stolarką okienną i drzwiową. Powiat Olsztyński otrzymał na ten cel częściowe dofinansowanie z Niemieckiej Federalnej Fundacji Ochrony Środowiska (DBU).

6.4.2. KAPLICA I KOSTNICA W JEZIORANACH

Własność Powiatu Olsztyńskiego stanowią nieruchomości w Jezioranach tj. kaplica i kostnica przy ul. Kajki 49, które decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie, wpisane zostały do rejestru zabytków Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW

- Decyzją w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 1 czerwca 1987 roku, pod nr rejestru A-2422 wpisano kaplicę przy ulicy Kajki w Jezioranach. Jest to kapliczka wolnostojąca, murowana z cegły, otynkowana. Wzniesiona na rzucie kwadratu. Cokół od strony frontowej i tylnej posiada prostokątne wnęki. Kapliczka z każdej strony posiada ostrołukowe wnęki flankowane z obu stron prostokątnymi pilastrami z głowicami. Ostrołuki wnęk zamknięte są w dwuspadowe szczyty. Na przecięciu tych czterech daszków wyrasta czterościenny naszczytnik kryty daszkiem namiotowym i zwieńczonym metalowym krzyżem. Neogotycka kapliczka z XIX/XX wieku posiada wartość zabytkową.
- Decyzją w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 1 czerwca 1987 roku, pod nr rejestru A-2421 wpisano kostnicę przy posesji Kajki 49 w Jezioranach. Jest to wolnostojący budynek, usytuowany szczytowo do ulicy, murowany z cegły i otynkowany. Szczyt ze spływami wolutowymi, ze ślimacznicami, w szczycie okrągła płycina. Wieżba dachowa drewniana, krokwiowa. Dach dwuspadowy, pokryty holenderką. Gzyms z profilowaną wiatrownicą opartą na wystających drewnianych końcach belek stropowych. W elewacji bocznej dwa okna w opaskach płaskich listwowych. W przyziemiu na osi znajdują się dwuskrzydłowe drzwi z ułożonymi w jodełkę deszczułkami. Budynek neobarokowy z końca XIX wieku posiada wartość zabytkową.

6.4.3. PAŁAC W GRAZYMACH

Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie, podjął decyzję o wpisie do rejestru zabytków Województwa Warmińsko-Mazurskiego Pałacu w Grazymach wraz z otaczającym go parkiem.

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW

- Decyzją w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 21 lutego 1968 roku, pod nr rejestru A-767 wpisano Pałac w Grazymach wraz z otaczającym parkiem. Pałac barokowy wzniesiony na przełomie XVII/XVIII wieku, w 1924 roku odbudowany po

pożarze. Murowany z cegły i otynkowany, na rzucie litery H, dwukondygnacyjny, jedenastoosiowy. Skrzydła boczne trzyosiowe, ujęte w narożach lizenami, nakryte dachem mansardowym. Korpus środkowy pięcioosiowy z podjazdem. Na osi, jednoosiowy słabo wysunięty ku przodowi rysalit ujęty lizenami, zwieńczony trójkątnym przyczółkiem. Nad częścią środkową dach dwuspadowy. Obiekt stanowi zabytek architektury barokowej zaliczony do grupy III.

- Decyzją w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 30 grudnia 1986 roku, pod nr rejestru A-3726 wpisano Park pałacowy w Grazymach, gm. Gietrzwałd. Park wraz z założeniem pałacowym obejmuje powierzchnię 9, 69 ha. Położony jest w obrębie Łęguty na działkach o nr 1, 9, 11 i 30. Ma kształt nieregularnego wieloboku, ze wszystkich stron graniczy z polami uprawnymi. Park krajobrazowy, pałacowy założony na przełomie XVII/XVIII wieku przekształcony na przełomie XIX/XX wieku. Centralnym punktem założenia jest pałac, wokół którego najwcześniej urządzono zieleń wysoką. W kierunku północnym i wschodnim rozciąga się park krajobrazowy o wnętrzu komponowanym, zachodni jego skraj stanowi aleja lipowo-klonowo- grabowa zakończona altaną lipową. W południowej części istnieją resztki najstarszych szpalerów i alei. Najstarszy drzewostan z pierwszego okresu kształtowania parku liczy około 200-300 lat. Do najstarszych założeń należą też aleje dojazdowe łączące Grazymy z Wynkami, Łopkajkami i Łęgutami. Szpaler przy murze na granicy folwarku, szpaler grabowy na wschodniej granicy parku oraz drzewa na północnym i północno-wschodnim obrzeżu parku pochodzą z późniejszego okresu i liczą około 100-120 lat. Pozostała część zadrzewień ma wiek około 60 - 80 lat. Drzewostan parkowy jest różnogatunkowy, różnowiekowy, dominują gatunki liściaste: lipa drobnolistna, grab, klon zwyczajny.

Pałac w Grażymach. Budowlę wzniesiono na średniowiecznych fundamentach. Grażymy od XVI wieku do 1725 roku były własnością rodu von Borcke, a następnie von der Groeben, aż do lat 20-tych XIX wieku. Wówczas w wyniku małżeństwa stały się dziedzictwem rodziny von Stein-Kamieński. Obecny pałac to dwukondygnacyjna, otynkowana rezydencja zbudowana na planie prostokąta, nakryta mansardowym dachem. Budowla posiada dwa boczne ryzality, pomiędzy którymi od frontu znajduje się płytszy ryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem. Całość otoczona jest zadbanym parkiem krajobrazowym, w którym zachowało się całe założenie folwarczne z pierwszej połowy XIX wieku. Wewnątrz pałacu część pomieszczeń została poddana konserwacji i przeznaczona rodzinie von Steinów. Pozostałą część przystosowano na potrzeby mieszkańców Domu Pomocy Społecznej. Za pałacem znajduje się zabytkowa aleja lipowa o długości ok. 700 metrów. Tworzą ją potężne stare drzewa. Na porośniętym rzadkim lasem wzgórzu, noszącym wszelkie cechy usypanego kurhanu znajduje się mały cmentarzyk. Spoczywa tam część rodziny von Steinów.

6.4.4. ZESPÓŁ PAŁACOWY W SMOLAJNACH

Zespół pałacowy w Smolajnach jest własnością Archidiecezji Warmińskiej. Niemniej jednak, na podstawie umowy użyczenia, od 1994 roku wchodzi w zasób nieruchomości Powiatu Olsztyńskiego. Obecna umowa, będąca kontynuacją ugody z dnia 7 czerwca 1994 roku, obowiązuje od dnia 6 czerwca 2029 roku.

Neobarokowy dworek myśliwski z końca XVIII w.

Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie, podjął decyzję o wpisie do rejestru zabytków Województwa Warmińsko - Mazurskiego Zespołu pałacowego w Smolajnach wraz z najbliższym z otoczeniem.

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW

- Orzeczeniem Konserwatorskim o uznaniu za zabytek Nr 477 z dnia 4 maja 1959 roku wpisano pod nr A-562 dawny pałac biskupi w Smolajnach – Pałac Fundacji Biskupa Grabowskiego, wybudowany w latach 1841-46 należy do cennych zabytków architektury pałacowej.
- Decyzją w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 23 sierpnia 1968 roku, pod nr rejestru A-1118 wpisano Dom przy bramie wjazdowej pałacu w Smolajnach, pochodzący z XVIII wieku dom barokowy, murowany z cegły, otynkowany. Zbudowany na rzucie prostokąta, na wysokim podmurowaniu, parterowy, czteroosiowy. Naroża ujęte lizenami, dach łamany z mansardami. Obiekt stanowi zabytek architektury barokowej zaliczony do grupy III.
- Decyzją w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 23 sierpnia 1968 roku, pod nr rejestru A-1119 wpisano Bramę wjazdową przy pałacu w Smolajnach, pochodzącą z XVIII wieku, barokową, murowaną z cegły, otynkowaną. Założenie na rzucie kwadratu, trzykondygnacyjna, w dolnej partii brama przejazdowa. Elewacja rozczłonkowana pilastrami, dach z latarnią. Obiekt stanowi zabytek architektury barokowej zaliczony do grupy I.
- Decyzją w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 7 marca 1995 roku, pod nr rejestru A-1386 wpisano pałacyk myśliwski na terenie zespołu pałacowego w Smolajnach, gmina Dobrze Miasto, w granicach działki nr 130/4 – Pałacyk zbudowany na przełomie XIX i XX wieku usytuowany w północnej części zespołu pałacowego. Budynek murowany z cegły, otynkowany, na niskiej kamienno-ceglanej podmurówce, ściany piwnic z kamienia, nad piwnicami sklepienie kolebkowe, nad pomieszczeniami nadziemnymi proste sufity, więźba dachowa drewniana o konstrukcji krokwiowej, dach kryty dachówką, schody i podłogi drewniane, okna dwudzielne, stolarka okienna drewniana, drzwi płycinowo-ramowe. Na planie prostokąta z ryzalitem pozornym od frontu oraz niewielkim aneksem założonym na planie półkolistym od południowego zachodu częściowo podpiwniczony, dwukondygnacyjny, kryty dachem mansardowym. Elewacja frontowa dziewięcioosiowa, symetryczna z trójosiowym, pozornym, dwukondygnacyjnym ryzalitem zwieńczonym trójkątnym szczytem z wejściem na osi głównej, nad którym znajduje się

balkon. W dolnej połaci dachu facjatki, w górnej okna powiekowe. Zachowany pierwotny układ wnętrz.

- Decyzją w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 25 kwietnia 1984 roku, pod nr rejestru A-3601 wpisano Park w Smolajnach, gmina Dobre Miasto. Park o charakterze krajobrazowym powstał wraz z zespołem pałacowym w latach 1741–1746. Graniczy od północy z lasem i gruntami ornymi, od wschodu z łąkami, od południowego zachodu i zachodu z polami i zabudowaniami gospodarczymi oraz terenem leśnym. Park obejmuje powierzchnię 8 ha w tym 0,72 ha to woda. Położony jest w obrębie Smolajny na części działki o nr 130. Kompozycja parku oparta jest na układzie gwieździstym, asymetrycznym, posiada kilka wnętrz krajobrazowych do urządzenia, których wykorzystano naturalną konfigurację terenu. Z dawnego układu przestrzennego zachowała się aleja grabowa oraz aleja klonowo-grabowa, szpaler starych lip, szpaler klonów i jesionów, masyw starodrzewu oraz pojedyncze stare drzewa. Pod względem ilościowym dominują świerki, graby, klony i brzozy. Do rzadkich gatunków drzew rosnących na terenie parku należy zaliczyć dąb czerwony, jodłę pospolitą, modrzew polski, sosnę wejmutkę oraz świerk kłujący.
- Decyzją w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 26 czerwca 1997 roku, pod nr rejestru A-4337 wpisano Zespół młyna wodnego w Smolajnach, gmina Dobre Miasto, w granicach działki nr 295/1, nad rzeką Czarna Struga. Zbudowany w około 1880 roku, urządzenia hydrotechniczne w obecnej formie pochodzą z 1933 roku.

Letni pałac biskupów warmińskich w Smolajnach. Pałac zbudowano w latach 1741-1746 dla biskupa Adama Stanisława Grabowskiego. Otacza go stary park. Droga do rezydencji wiedzie przez okazały budynek bramny z wysoką wieżą. Cały zespół pałacowo-parkowy użytkuje obecnie Zespół Szkół Rolniczych

W skład zespołu wchodzi:

- a) *Budowle hydrotechniczne* – rzeka przedzielona jest groblą, w którą wbudowano urządzenia piętrzące: jaz z upustem jałowym, kanał energetyczny z urządzeniem

wlotowym i komorą turbiny. Jaz piętrzący na głównym korycie rzeki i betonowa konstrukcja progu stałego i przyczółków, w które wbudowane są zamknięcia zastawkowe podnoszone i opuszczane ręcznie. Kanał energetyczny wybudowany przy prawym brzegu rzeki, ściany i dno betonowe, przykrycie częściowo płytą betonową i pomostem z dyli drewnianych. Kanał zakończony jest komora turbin o konstrukcji zamkniętej kamienno – betonowej, zamkniętej. W komorze umieszczona jest turbina Francisa z wałem poziomym.

b) *Budynek produkcyjno – mieszkalny młyna* – ustawiony prostopadle do koryta rzeki, poniżej grobli piętrzącej. Składa się z części mieszkalnej i produkcyjnej. Murowany z cegły na fundamentach wykonanych z kamienia. Ściany nośne murowane z cegły ceramicznej, obustronnie tynkowane. Stropy drewniane, więźba dachowa drewniana, krokwiowo – płatwiowa, dach kryty wtórnie elementem falistym, schody wewnętrzne drabiniaste, drewniane. Wzniesiony na planie prostokąta, wewnątrz podzielony na część mieszkalną i produkcyjną. Wnętrze dwutraktowe, w części produkcyjnej jednoprzestrzenne. Budynek wolnostojący, całkowicie podpiwniczony, jednokondygnacyjny z ryzalitem piętrowym przy części mieszkalnej, kryty dachem dwuspadowym. Elewacja frontowa ośmioosiowa, tynkowana, dekorowana gzymsem wieńczącym ryzalit z okulusem na szczycie. W młynie zainstalowano, obok turbiny Francisa, dwa młenki walcowe, pojedyncze z lat 20-tych XX wieku oraz obłuskiwacz do kasz Holender z lat 30-tych XX wieku.

c) *Budynek gospodarczy* – położony w sąsiedztwie budynku młyna. Na planie prostokąta, jednokondygnacyjny z poddaszem użytkowym, na podmurówce kamiennej. Ściany murowane z cegieł, spoinowane. Poddasze o konstrukcji drewnianej, odeskowane. Dach dwuspadowy, drewniany, kryty dachówką ceramiczną. Elewacje części murowanej starannie wykonane z odcinkowo zamkniętymi otworami drzwiowymi i półkoliście zamkniętymi otworami okiennymi.

Późnobarokowa (o cechach rokokowych) wieża bramna z 1765 r. z oficyną

6.5. ZABYTKI RUCHOME POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Zabytek ruchomy to „rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością, stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną artystyczną lub naukową”(art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki ruchome w szczególności gromadzone są w muzeach, archiwach, bibliotekach, skansenach oraz izbach pamięci.

Wykaz instytucji muzealnych na terenie powiatu olsztyńskiego

1. Muzeum Feliksa Nowowiejskiego w Barczewie
2. Muzeum Tkactwa Warmii i Mazur w Barczewie
3. Muzeum Sprzętu Pszczelarskiego i Narzędzi Rolniczych w Czerwoncu
4. Muzeum Dobrego Miasta w Baszcie Bocianiej
5. Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny w Olsztynku
6. Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny
Filia Salon Wystawowy Dom Mrongowiusza w Olsztynku
7. Skansen pszczelarsko-rolniczy w Czerwoncu
8. Izba Pamięci Marii Zientary-Malewskiej w Brąswaldzie

Poza zbiorami muzealnymi, archiwalnymi i bibliotecznymi zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty zabytkowe wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Liczne, murowane świątynie państwa krzyżackiego, wznoszone zazwyczaj z czerwonej cegły, były dekorowane oraz hojnie wyposażane przez patronów w sprzęty i paramenty liturgiczne. Znaczna część otrzymała wystrój malarski, czy to w formie podkreślenia elementów architektury czy malarstwa zdobiącego ściany świątyń. Nieliczne gotyckie ołtarze zachowały się do dzisiaj m. in. tryptyki w Dobrym Mieście.

Długie trwanie gotyku oraz szybki rozkwit sztuki barokowej już pod koniec XVII wieku, sprawiły że zarówno renesans, jak manieryzm pozostawiły po sobie nieliczne dzieła. Należą do nich np. kamienny nagrobek Andrzeja i Baltazara Potockich w kościele franciszkanów w Barczewie.

Pozostałe okresy również pozostawiły po sobie liczne elementy wyposażenia stanowiące zabytki ruchome m.in.:

- 1) płyty nagrobne i monumentalny ołtarz w kolegiacie dobromiejskiej,
- 2) witraże oraz pozostałe wyposażenie kościołów w Klebarku Wielkim, Brąswaldzie,

Kobułtach,

3) wyposażenie pałacu w Grazymach

Zabytki ruchome znajdujące się w obiektach będących własnością Powiatu Olsztyńskiego:

Witraże w kaplicy Domu Pomocy Społecznej w Barczewie (3 szt.) - figurują w rejestrze zabytków ruchomych województwa warmińsko – mazurskiego pod nr B-226.

6.6. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE NA TERENIE POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Zabytkiem archeologicznym jest każdy ślad aktywności człowieka występujący w ziemi lub pod wodą, którego zachowanie leży w kwestii społecznej ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną oraz naukową. Można wyodrębnić dwa rodzaje zabytków archeologicznych: ruchome i nieruchomości. Ruchome zabytki to przede wszystkim wszelkie przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości. Z naukowego punktu widzenia ważniejsze są zabytki nieruchome, czyli zbiór obiektów o charakterze kulturowym, grobowym, mieszkalnym lub gospodarczym, otaczający je układ warstw glebowych wraz ze znajdującymi się w nich zabytkami ruchomymi.

Zgodnie z art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- 1) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- 2) cmentarzyskami,

- 3) kurhanami,
- 4) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Jeziro Limajno, Gmina Dobre Miasto

Grodzisko staropruskie, pięknie położone w lesie nad jeziorem Limajno. Grodzisko jest niewielkie, usytuowane w naturalnym miejscu obronnym w widłach wysokiego na kilkadziesiąt metrów wąwozu, pełniło funkcje typowo obronne i refugialne-schronienia dla okolicznej ludności w przypadku zagrożenia najazdem.

W Polsce fundamentalną metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych stanowi ogólnopolski program badawczo – konserwatorski tzw. Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Celem tego programu jest rozpoznanie metodą badań powierzchniowych i w kwerendzie źródłowej, stanowisk archeologicznych na obszarze całego kraju oraz budowa archiwum danych o stanowiskach archeologicznych rozpoznanych tą metodą. Zauważyć należy, że program AZP jest otwarty, prace trwają przez cały czas a zbiory zasobów archeologicznych są nieustannie weryfikowane i uzupełniane. Wyniki badań archeologicznych z przestrzeni ostatnich lat powodują przyczyniają się do intensywnego wzrostu informacji, głównie o szczątkach pradziejowego i średniowiecznego osadnictwa. Rezultaty obecnych działań pozwalają skorygować, uszczegółwić i potwierdzić dane zawarte w źródłach pisanych, zaś materiał ruchomy uzupełnia informacje dotyczące kultury materialnej, statusu społecznego i zawodowego mieszkańców. Wyniki tych badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie zdarzeń.

Maruny, Gmina Barczewo

Grodzisko. Duże i okazałe grodzisko położone po prawej stronie drogi na trasie Maruny-Szynowo

Na terenie powiatu olsztyńskiego zlokalizowanych jest trzydzieści siedem zabytków archeologicznych. Głównie są to znajdujące się na powierzchni ziemi grodziska, nawarstwienia lub wały. Występują również gródki i osady, rzadziej cmentarzyska, kurhany czy osiedla. Rozmieszczenie zabytków archeologicznych występujących na terenie powiatu olsztyńskiego zostało przedstawione w poniższym zestawieniu tabelarycznym.

6.6.1. WYKAZ ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NAZWA WŁASNA	NR REJESTRU	DATA WPISU
Barczewo	Barczewko	grodzisko wyżynne	Stare Miasto	C-001	19 lipca 1948
		gródek nizinny, strażniczy	Romowa Góra lub Zamek	C-002	19 lipca 1948
	Barczewo	nawarstwienia kulturowe Starego Miasta		C-158	30 czerwca 1992
	Bartołty Wielkie	wał podłużny		C-262	1 grudnia 2002
		wały podłużne		C-263	11 grudnia 2002
	Jedzbark	grodzisko wczesnośredniowieczne	Palistkaberg	C-044	20 listopada 1968
	Kierzliny	wał podłużny		C-232	6 czerwca 1997
	Maruny	grodzisko wczesnohistoryczne, półwyspowe	Wał Szwedzki lub Góra Zamkowa lub Zameczek	C-007	27 stycznia 1949
	Ramsowo	grodzisko wyżynne	Małakof (Kręgowa Góra)	C-009	31 stycznia 1949
	Rejczuchy	grodzisko wyżynne	Krzyżowa Góra	C-010	31 stycznia 1949
Biskupiec	Biesowo	kurhan z brukiem kamiennym		C-046	21 listopada 1968
	Biskupiec	nawarstwienia kulturowe Starego Miasta		C-166	1 września 1992
	Czerwotka	grodzisko wysoczyznowe, cyplowe		C-227	28 marca 1997
		grodzisko wyżynne		C-182	26 maja 1993
	Labuszewo	grodzisko starożytne		C-267	19 sierpnia 2003
	Najdymowo	osada starożytna		C-211	3 kwietnia 1996
	Stanclewo	grodzisko wczesnośredniowieczne, wielocłonowe, wysoczyznowe		C-202	30 grudnia 1995
Dobre Miasto	Cerkiewnik	grodzisko starożytne		C-260	11 grudnia 2002
		grodzisko wczesnośredniowiecznośląskie	Kapelusz	C-254	24 listopada 1999
	Dobre Miasto	nawarstwienia kulturowe Starego Miasta		C-146	30 stycznia 1992

	Kabikiejmy	grodzisko półwyspowe	Góra Zamkowa	C-082	29 grudnia 1969
	Swobodna	grodzisko stożkowe	Złota Góra	C-224	23 grudnia 1996
		grodzisko wysoczyznowe, pierścieniowe	Szwedzki Szaniec	C-223	23 grudnia 1996
Dywity	Bukwałd	cmentarzysko kurhanowe		C-264	11 grudnia 2002
		grodzisko wczesnośredniowieczne	Góra Zamkowa	C-110	28 stycznia 1949
	Myki	gródek stożkowy średniowieczny	Słupy	C-205	2 lutego 1996
	Sętał	grodzisko nasypowe	Burgwall	C-118	2 listopada 1973
Olsztynek	Nadrowo	grodzisko nizinne, stożkowe		C-201	30 grudnia 1995
	Olsztynek	nawarstwienia kulturowe Starego Miasta wraz z Zamkiem		C-163	1 września 1992
	Ząbie	osada		C-249	20 stycznia 1999
Gietrzwałd	Łupstych	gródek strażniczy	Stary Szaniec	C-008	28 stycznia 1949
	Sząbruk	osiedle obronne, wczesnożelazne		C-128	27 maja 1983
Stawiguda	Bartag	dwa wały średniowieczne wraz z otoczeniem		C-280	12 lutego 2009
	Pluski	osada wczesnożelazna		C-246	30 czerwca 1998
Jeziorany	Jeziorany	nawarstwienia kulturowe Starego Miasta wraz z Zamkiem		C-165	1 września 1992
Jonkowo	Jonkowo	grodzisko	Stary Szaniec lub Ruski Szaniec	C-053	29 listopada 1968
Świątki	Różynka	grodzisko		C-259	11 grudnia 2002

Należy zaznaczyć, że zgodnie z art. 31 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru

dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny.

Z art. 82a ust. 1 wynika, że minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania, o których mowa w art. 31 ust. 1a, dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych, o których mowa w art. 31 ust. 2 oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2 % kosztów planowanych działań.

6.7. FORMY OCHRONY ZABYTKÓW NA TERENIE POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

6.7.1. WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW

Do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy (w tym archeologiczny) na podstawie decyzji wydanej przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru zabytku ruchomego (w tym archeologicznego) może nastąpić na wniosek właściciela zabytku, natomiast w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia tego zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej wojewódzki konserwator zabytków może dokonać wpisu z urzędu.

Wykaz zabytków nieruchomych z terenu powiatu olsztyńskiego wpisanych do rejestru prowadzonego przez Warmińsko – Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków według stanu na dzień 27 marca 2013 r. stanowi załącznik do Programu.

6.7.2. UZNANIE ZA POMNIK HISTORII

Za pomnik historii uznaje się zabytek o znaczeniu ponadregionalnym, o dużych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, posiadający znaczenie dla dziedzictwa kulturowego Polski. Zabytek zostaje uznany za pomnik historii w drodze rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do

spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. Pomnik historii to zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy, który ze względu na szczególną wartość i znaczenie dla kultury narodowej oraz z uwagi na swoją historię, klasę architektury lub piękno otaczającego go krajobrazu zasługuje na szczególną uwagę i ochronę.

Na terenie powiatu olsztyńskiego nie występują pomniki historii.

6.7.3. Utworzenie parku kulturowego

Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- a) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- b) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- c) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- d) składowania lub magazynowania odpadów.

Park kulturowy jest formą ochrony krajobrazu kulturowego umożliwiającą zachowanie wyjątkowych wartości historyczno - kulturowych w jednoczesnym ewentualnym powiązaniu z ochroną środowiska przyrodniczego. Ochronie podlega tu przetworzony działaniami człowieka krajobraz (tzw. krajobraz kulturowy). Istotą powoływania parków kulturowych jest to, że powstają one w wyniku inicjatywy społecznej. Od kilku lat w całej Polsce obserwuje się wzmożone wycinanie przydrożnych drzew. Na Warmii i Mazurach

problem ten jest bardzo poważny. Starostwo Olsztyńskie na wniosek Stowarzyszenia "Woryty" razem z Gminą Gietrzwałd w celu ochrony alei przydrożnej Gietrzwałd - Woryty stworzyli Park Kulturowy Warmińskiej Drogi Krajobrazowej Gietrzwałd – Woryty powołany uchwałą Rady Gminy XL /447/ 2010 z dnia 22 kwietnia 2011 r. w sprawie zatwierdzenia Planu Ochrony Parku Kulturowego Warmińskiej Drogi Krajobrazowej Gietrzwałd – Woryty. To pierwsze tego rodzaju działanie w kraju, zaś Park Kulturowy Warmińska Droga Krajobrazowa Gietrzwałd - Woryty jest pierwszym i jedynym parkiem kulturowym na terenie województwa Warmińsko - Mazurskiego. Zadrzewione aleje są elementem lokalnego krajobrazu gminy Gietrzwałd. Wywołują one spory entuzjazm wśród gości z zagranicy, zwłaszcza podczas jazdy samochodem. Dawniej sadzono drzewa przy drogach, aby latem chronić się przed słońcem zaś zimą przed śniegiem i wiatrem, drzewa także wskazywały kierunek trasy. W całej gminie znajduje się wiele tzw. „alei krajobrazowych”.

6.7.4. USTALENIA OCHRONY W MIEJSCOWYM PLANIE ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO ALBO W DECYZJI O USTALENIU LOKALIZACJI INWESTYCJI CELU PUBLICZNEGO, DECYZJI O WARUNKACH ZABUDOWY, DECYZJI O ZEZWOLENIU NA REALIZACJĘ INWESTYCJI DROGOWEJ, DECYZJI O USTALENIU LOKALIZACJI LINII KOLEJOWEJ LUB DECYZJI O ZEZWOLENIU NA REALIZACJĘ INWESTYCJI W ZAKRESIE LOTNISKA UŻYTKU PUBLICZNEGO

Zgodnie z art.18 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ochronę i opiekę nad zabytkami uwzględnia się również przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Ustalenia te dotyczą w szczególności zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji

zabytków i parków kulturowych.

1) Miasto Biskupiec – zabudowa urbanistyczna

Strefa ochrony konserwatorskiej „B”, podstrefa „B1” oraz strefa ochrony konserwatorskiej „A” Miasta Biskupiec znajdują się:

- od skrzyżowania ul. Leśnej z ul. Niepodległości; na południe wzdłuż ulicy Niepodległości do rzeki Dymer; rzeką Dymer wzdłuż do ulicy Warszawskiej; na wschód wzdłuż ulicy Warszawskiej do ulicy Ludowej; ulicą Ludową, przed Gimnazjum Nr 1, w stronę Al. Broni; wzdłuż Al. Broni do koszar; wzdłuż granicy koszar na południe do ulicy Wojewódzkiej; wzdłuż ulicy Wojewódzkiej do ulicy Wojska Polskiego; wzdłuż ulicy Wojska Polskiego na północny-zachód wraca do rzeki Dymer; ul. Warszawską do ulicy Poznańskiej; wzdłuż ulicy Gdańskiej do ulicy Mickiewicza; wzdłuż ul. Mickiewicza do ulicy Czynu Społecznego; ulicą Czynu Społecznego do Al. Róż; wzdłuż Al. Róż na północ do ulicy Ostre Koło; ulicą Ostre Koło do ulicy Słowackiego; ulicą Słowackiego do ulicy Cmentarnej; ulicą Cmentarną do ulicy Chrobrego, ulicą Chrobrego do torów kolejowych; wzdłuż torów kolejowych do skrzyżowania ulicy Leśnej z ulicą Niepodległości.

Strefa obserwacji archeologicznej „OW”, gdzie obowiązuje konieczność uzgadniania wszelkich działań inwestycyjnych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków

- jest zamknięta ulicami: Słowackiego, Cmentarną, Chrobrego do skrzyżowania z Armią Krajową; na południe do ulicy Ostre Koło; na zachód ulicy Ostre Koło do ulicy Słowackiego.

2) Gmina Biskupiec

– miejscowość Parleza Wielka

Strefa ochrony konserwatorskiej – wyznacza się strefę konserwatorską, w celu ochrony krajobrazu kulturowego układu ruralistycznego wraz z zespołem budynków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków. Strefa obejmuje centrum wsi Parleza Wielka.

(źródło: Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Parleza Wielka, obręb Lipowo, gmina Biskupiec – Uchwała Rady Miejskiej w Biskupcu Nr V/25/2011 z dnia 24.03.2011 r.)

– miejscowość Kojtryny

Strefa ochrony konserwatorskiej – ustala się strefę ochrony konserwatorskiej dla starodrzewu, stanowiącego pozostałość po założeniu dworsko-parkowym – drzewa oraz ich

układ przestrzenny podlegają bezwzględnemu zachowaniu

(źródło: Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów rekreacyjnych położonych w Kojtrynach, gmina Biskupiec – Uchwała Rady Miejskiej w Biskupcu Nr XXIV/190/08 z dnia 06.11.2008 r.)

3) Miasto Dobre Miasto - zabudowa urbanistyczna

Strefa ochrony konserwatorskiej „B1”, „B2”, B3”, „E”

- od mostu nad rzeką Mała Łyna na ulicy Wojska Polskiego, wzdłuż ulicy Wojska Polskiego na południe do ulicy Orła Białego; ulicą Orła Białego na wschód do ulicy Grunwaldzkiej; ulicą Grunwaldzką na południowy-wschód do ulicy Garnizonowej; ulicą Garnizonową do ulicy Lotników; wzdłuż ulicy Lotników na północ do ulicy Legionów; ulicą Legionów do ulicy Artylerzystów; pomiędzy ulicą Artylerzystów, a ulicą Saperów do rowu melioracyjnego; rowem melioracyjnym do rzeki Łyny; od ujścia rowu do rzeki Łyny prosto na zachód do rzeki Mała Łyna; wzdłuż rzeki Mała Łyna do mostu nad rzeką Mała Łyna na ulicy Wojska Polskiego.

4) Miasto Jeziorany - zabudowa urbanistyczna

Strefa ochrony konserwatorskiej „A”, „B”, „W”

- po obu stronach ulicy Mickiewicza w kierunku ulicy Kopernika; po obu stronach ulicy Kopernika do skrzyżowania ulicy Kopernika z ulicą Kasprowicza; wzdłuż ulicy Kasprowicza, do rzeki Zymza; na wschód rzeką Zymza do ulicy Kajki, po obu stronach ulicy Kajki do skrzyżowania ulicy Kajki z ulicą Sienkiewicza; na północ, od wschodniej strony ulicy Kajki ulicą Konopnickiej do rzeki Zymza, wzdłuż rzeki; po obu stronach ulicy Kościuszki do skrzyżowania ulicy Kościuszki i ulicy Kolejowej; za skrzyżowaniem ulicą Kościuszki (do zakrętu), na zachód w stronę centrum miasta; dookoła centrum, na północ do ulicy 1-Maja; na północ po obu stronach ulicy Mickiewicza.

5) Miasto Olsztynek - zabudowa urbanistyczna

Strefa ochrony konserwatorskiej Miasta Olsztynek

- zabudowania urbanistyczne Miasta Olsztyńka leżące w obrębie murów obronnych, których linię wytyczają ulice: Wąska, Zamkowa, Składowa i Mały Rynek wraz z zachowaną zabudową z XVIII i IX w. fragmentami zamku, kościołem i „Domem Mrongowiusza” oraz obszar w promieniu 50 m na zew. od fortyfikacji miejskich. *(źródło: Orzeczenie Konserwatorskie o uznaniu za zabytek Nr 502/1961 z 20.02.1961 r. Prezydium Wojewódzkiej*

6) Miasto Barczewo - zabudowa urbanistyczna

Strefa ochrony konserwatorskiej Miasta Barczewo

- w granicach administracyjnych miasta Barczewa wyznacza się następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

- 1) Stare Miasto łącznie z zabudową ulicy Tadeusza Kościuszki i ulicą Obrońców Warszawy oraz terenami zieleni dawnego cmentarza ewangelickiego w granicach:
 - ▲ od północy z rzeką Pisą, od zachodu z terenami zieleni nieurządzonej łącznie z zabudową ulicy Traugutta od miejsca połączenia z rzeką Kiermas, od południa granicę stanowi rzeka Kiermas do skrzyżowania z ulicą Targową i Kościuszki po zewnętrznej granicy działek, od wschodu wzdłuż rzeki Pisy, „Jeziorka Miejskiego” oraz zewnętrznej granicy byłego cmentarza ewangelickiego i ulicy Niepodległości do linii rzek,
 - ▲ strefa ochrony konserwatorskiej „Stare Miasto” pokrywa się ze strefą ochrony archeologicznej
- 1) zespół zabudowy mieszkalnej bliźniaczej przy ul. Kościuszki i Granicznej wraz z działkami (nr ewidencyjny 325/3 do 325/15 oraz 325/17 do 325/19)
- 2) zespół zabudowy mieszkalnej bliźniaczej przy ul. Kościuszki wraz z działkami (nr ewidencyjny 359/3 - 359/4)
- 3) zespoły zabudowy mieszkalnej przy ulicy Wojska Polskiego wraz z działkami (nr ewidencyjny 69/5; 73/8; 73/60; 73/64; 91/1; 91/2; 96/1; 96/2; 97/4; 98/1; 98/2; 99/3 do 99/5)
- 4) szkoła podstawowa przy ulicy Wojska Polskiego
- 5) zespół szpitala psychiatrycznego wraz z działką przy ulicy Niepodległości
- 6) zespół zakładu poprawczego wraz z działką przy ulicy Wojska Polskiego
- 7) zespół dworca kolejowego
- 8) cmentarz katolicki przy ulicy Armii Krajowej

(źródło: *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Barczewa wraz z fragmentami terenu w obrębach Ruszajny i Bark-Wrocikowo, uchwalony uchwałą nr XXXV/231/05 Rady Miejskiej w Barczewie dnia 23.05.2005 r.*)

7) Gmina Barczewo

– miejscowość Łęgajny

1. **Strefa ochrony konserwatorskiej „B”** – obejmuje obszar działek geodezyjnych wraz z ich otuliną i zachowaną zabudową historyczną. Obejmuje budynek szkoły podstawowej wraz z terenem wokół szkoły.
2. **Strefa ochrony ekspozycji „E”** - wyznacza miejsca ekspozycji walorów krajobrazowych układów ruralistycznych i dominat, ze względu na ich znaczenie dla zachowania tożsamości kulturowej obszaru.

(źródło: Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego obrębu geodezyjnego Łęgajny i części obrębu Kaplityny – Uchwała Rady Miejskiej w Barczewie Nr VII/55/07 z dnia 19.03.2007 r.)

8) Gmina Dywity

– miejscowość Frączki

1. **Strefa ochrony konserwatorskiej** – ustala się strefę ochrony konserwatorskiej wsi Frączki dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków wraz z otoczeniem.

(źródło: Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części terenu Warmińskiego Obszaru Turystycznego w obrębie geodezyjnym Frączki, gmina Dywity – Uchwała Rady Gminy w Dywitach Nr XLIII/343/10 z dnia 14.09.2010 r.)

– miejscowość Brąswałd

1. **Strefa ochrony konserwatorskiej „A”** - obejmuje kościół parafialny św. Katarzyny wraz ze wzgórzem kościelnym oraz cmentarzem.
2. **Ochrona układu ruralistycznego „B”** - obejmuje całą wieś, wzdłuż drogi, po obu jej stronach
3. **Ochrona ekspozycji krajobrazowej zabytkowego układu ruralistycznego wsi Brąswałd „E”** - obejmuje zachodnią część wsi Brąswałd

Dominanta kulturowa – wieża kościelna (centralny punkt wsi)

(źródło: Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Brąswałd, gmina Dywity – Uchwała Rady Gminy w Dywitach Nr XXX/248/09 z dnia 30.06.2009 r.)

– miejscowość Bukwałd

Ustala się następujące zasady ochrony konserwatorskiej:

1. **Ścisła ochrona konserwatorska „A”** tj. kaplica filialna pod wezwaniem św. Józefa w Bukwałdzie i cmentarz
2. **Ochrona układu ruralistycznego „B”** - obejmuje centrum wsi – wzdłuż drogi, na osi północ-południe

3. **Ochrona ekspozycji krajobrazowej zabytkowego układu ruralistycznego wsi Bukwałd „E”** - strefa rozciąga się po zachodniej i południowej stronie wsi Bukwałd
4. **Ochrona krajobrazu kulturowego wsi Bukwałd wraz z rozłogami pól „K”** - obejmują swoim zasięgiem strefę „E”, wychodzi poza jej granice na zachodnią oraz południową stronę wsi Bukwałd

(źródło: *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Bukwałd, gmina Dywity – Uchwała Rady Gminy w Dywitach Nr XXXIII/280/09 z dnia 01.12.2009 r.*)

– miejscowość Barkweda

1. **Strefa ochrony konserwatorskiej „A”** - obejmuje istniejące fragmenty cmentarza ewangelickiego z aleją lipową. Celem działań konserwatorskich w strefie „A” powinno być przywrócenie historycznego stanu cmentarza i zachowanie alei.

(źródło: *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego korytarza ekologicznego rzeki Łyny na terenie gminy Dywity – Uchwała Rady Gminy w Dywitach Nr XXXVI/243/06 z dnia 11.07.2006 r.*)

– miejscowość Dywity

1. **Strefa „B” (pośrednia ochrona konserwatorska)** – obejmuje teren byłej zabudowy folwarcznej. Strefa znajduje się w rozwidleniu dróg powiatowych: Różnowo-Rozgity, Różnowo-Dywity
2. **Strefa „A” (pełna ochrona konserwatorska)** – obejmuje teren byłego parku dworskiego. Sąsiaduje ze strefą ochrony konserwatorskiej „B” w rozwidleniu dróg powiatowych: Różnowo-Rozgity, Różnowo-Dywity
3. **Strefa „K”** - ochrona krajobrazowa terenu – obejmuje teren rozwidlenia dróg powiatowych Różnowo-Rozgity, Różnowo-Dywity

(źródło: *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w obrębie geodezyjnym Różnowo w rozwidleniu dróg powiatowych Różnowo-Rozgity i Różnowo-Dywity – Uchwała Rady Gminy w Dywitach Nr XXXIV/286/09 z dnia 21.12.2009 r., Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w obrębie geodezyjnym Różnowo w rozwidleniu dróg powiatowych Różnowo-Rozgity i Różnowo-Dywity – Uchwała Rady Gminy w Dywitach nr XXVII/229/09 z dnia 31.03.2009*)

9) Gmina Gietrzwałd

– miejscowość Nagłady

Strefa ochrony konserwatorskiej „B” - obejmująca centrum wsi Nagłady

(źródło: *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miejscowości Nagłady, gmina Gietrzwałd – Uchwała Rady Gminy Gietrzwałd Nr XVIII/169/2008 z dnia 06.03.2008 r.*)

– miejscowość Gietrzwałd

1. **Strefa ochrony konserwatorskiej „B”** - oś wschód-zachód, strefa znajduje się pomiędzy granicą wyznaczoną ulicami: Spacerową, Zakonną, Źródlaną, Olsztyńską a ulicą Kwiatową, Klonową, Ogrodową.
2. **Strefa ochrony konserwatorskiej „E”** - ochrona eksponowania zespołu zabudowy wsi. Granice strefy pokrywają się ze strefą „B”, z tym, że obszar strefy „E” jest większy niż strefa „B”.

(źródło: Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów w sąsiedztwie Sanktuarium Maryjnego – Uchwała Rady Gminy w Gietrzwałdzie Nr XII/107/2003 z dnia 30.12.2003 r., Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miejscowości Gietrzwałd – Uchwała Rady Gminy Gietrzwałd Nr X/108/2007 z dnia 23.08.2007 r., Zmiana Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Gietrzwałd w miejscowości Gietrzwałd – Uchwała Rady Gminy Gietrzwałd Nr XXVII/266/2008 z dnia 30.12.2008 r.)

– miejscowość Unieszewo

1. **Strefa ochrony konserwatorskiej** – na terenie miejscowości zlokalizowany jest następujący obszar objęty ochroną konserwatorską na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:
 - ▲ park krajobrazowy – wpisany do rejestru zabytków nieruchomych pod numerem A-1746 – zlokalizowany na dz. 6/18 w m. Barwiny obręb Unieszewo)

(źródło: Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów rekreacyjnych położonych nad jeziorem Wulpińskim w obrębie Unieszewo gmina Gietrzwałd – Uchwała Rady Gminy Gietrzwałd Nr XV/139/2011 z dnia 28.12.2011 r.)

6.7.5. OCHRONA NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Dziedzictwo kulturowe każdego narodu to nie tylko zabytki materialne, materialne świadectwa jego przeszłości i cuda przyrodnicze, ale również idee niematerialne, dziedzictwo niematerialne, które tworzy naszą zbiorową pamięć. Jeśli kultura materialna podtrzymuje tożsamość narodu to z pewnością dziedzictwo duchowe, niematerialne tworzy ją, kształtuje, wzbogaca i pobudza do materialnego wyrażania.

Po wielu latach oczekiwania i rozmów dziedzictwo niematerialne wreszcie doczekało się należytego traktowania. W dniu 15 stycznia 2013 r. Piotr Źuchowski, Minister kultury i dziedzictwa narodowego ogłosił w Olsztynie otwarcie „Krajowej listy dziedzictwa niematerialnego” na konferencji prasowej „Dziedzictwo niematerialne – promocja naszej tożsamości”. Lista ma uchwycić zjawiska z naszej kultury, które do tej pory były słabo

zauważane. Na liście ma się znaleźć to co nieulotne, ale co nierozzerwalnie wiąże się z dziedzictwem kulturowym regionu. Chodzi tutaj m.in. o praktyki, idee, przekazy oraz wiedzę i umiejętności, które są uznawane przez grupy za część własnego dziedzictwa kulturowego. Dziedzictwo niematerialne to swoiście pojęty żywioł, coś wyjątkowego i niepojętego, co żyje nadal w naszym otoczeniu. Lista krajowa to szansa na budowanie tożsamości społecznej, na promocję tego co mamy cennego i na wpisanie tych zjawisk w dalszej kolejności na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Warunkiem zgłoszenia niematerialnych tradycji na listę dziedzictwa jest jedynie chęć ich deponowania, a także oczywiście kultywowanie samych zjawisk, co ma być badane raz na 5 lat. Szczegółowe informacje na temat procedury składania wniosków na stronie – www.niematerialne.nid.pl i na stronach Narodowego Instytutu Dziedzictwa, który będzie sprawdzał te wnioski pod względem formalnym i pomagał w ich ewentualnym uzupełnieniu.

Powiat Olsztyński to w większości obszar należący do Warmii (około 90 proc. powierzchni powiatu leży w granicach historycznej Warmii), więc dziedzictwo niematerialne powiatu jest silnie związane z dziedzictwem Warmii. Przykłady charakterystycznych zjawisk niematerialnego dziedzictwa na terenie powiatu olsztyńskiego są liczne i niezwykle cenne.

Do najważniejszego z nich, ale zagrożonego wyginięciem i dlatego wymagającego ochrony, należy gwara warmińska, czyli własny język, którego używali i nadal używają mieszkańcy Warmii, w tym powiatu. Najbardziej znanymi gawędziarzami gwarowymi i osobami pielęgnującymi język mówiony Warmii są: Edward Cyfus z gminy Purda i młody Warmiak Łukasz Ruch z gminy Dywity. Gawędy warmińskie tego pierwszego ukazywały się w „Gazecie Olsztyńskiej”, a drugi publikował w „Gazecie Dywickiej”. Edward Cyfus razem z regionalistą dr Izabelą Lewandowską wydał w lutym 2013 roku pierwszy w historii Warmii „Elementarz gwary warmińskiej”. To pionierskie i cenne wydawnictwo ma być wprowadzane do szkół i bibliotek na terenie powiatu olsztyńskiego. Jak mówią sami autorzy podręcznik z jednej strony ma ułatwiać ludziom nauczenie się gwary, a z drugiej pokazywać co to jest Warmia i warmińskość. Pierwsza część z planowanych w sumie czterech zeszytów gwary ma 62 strony, jest bogato ilustrowana wspaniałymi rysunkami Anny Rok, które ułatwiają zapamiętywanie. Do elementarza dołączony jest także krążek CD, na którym zamieszczono wszystkie teksty z elementarza w formie audio. Nie bez znaczenia dla lepszego zapamiętania są ćwiczenia, krzyżówki i zadania opracowane przez Izabelę Lewandowską. W każdym podręczniku będzie też słowniczek wyrazów zamieszczonych w kolejnych odsłonach. W pierwszym zeszycie autorzy na warsztat wzięli rodzinę, dom i zagrodę, czyli podstawowe wyznaczniki warmińskiej wsi, na której funkcjonowała gwara. Słowa i zdania zamieszczone

w elementarzu dotyczą codzienności np. ópa i óma to dziadek i babcia, szurek to chłopiec, łobora to podwórze, a kokosz to kura. Jak przekonuje Cyfus warto pamiętać o tym, że gwara warmińska różniła się od mazurskiej zdecydowanie większą miękkością wymowy np. miękko to mniantko, bieda – bzieda, wiosna – ziosna, pies – psies, a piwo to psiwo. W nurt przypominania o gwarze warmińskiej i jej ochrony wpisuje się także działanie promocyjne Starostwa Powiatowego w Olsztynie, które przygotowało koszulki z dwoma hasłami w gwarze: „Warnijoki nie kokoszy i tyż swojo godka majó” oraz „Jom je z Warniji”.

Elementarz gwary warmińskiej napisany przez Edwarda Cyfusa i dr Izabelę Lewandowską

Koszulka z hasłem w gwarze warmińskiej wykonana przez Starostwo Powiatowe w Olsztynie

umiejętności

Obrzędy, zwyczaje, przekazy, wiedza i

Mieszkańcy powiatu, ich dzieci, wnukowie, ale i osoby, które przyjechały z innych części Polski i świata oraz osiedliły się na Warmii kultywują tradycje, obrzędy i inne zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Warmińskie Zapusty

Z odtwarzania ludowych, ale przetworzonych współcześnie „Zapustów Warmińskich” znane jest stowarzyszenie Teatr Węgajty w gminie Jonkowo. Zapusty to nic innego, jak pożegnanie karnawału na ludowo i z przytupem. Artyści przygotowują co roku widowisko oparte na warmińskich tradycjach. Scenariusz imprez przedstawia się zazwyczaj następująco: na początek widowisko wywodzące się z warmińskiej tradycji zapustów, ale na bardzo współczesny temat (np. w 2013 roku temat brzmiał: „Kryzys? Jaki kryzys?!”). W programie był także koncert zespołu The Trev Twins i muzyka taneczna. Nie zabrakło też kramików, grzanego wina i wiejskiego chleba.

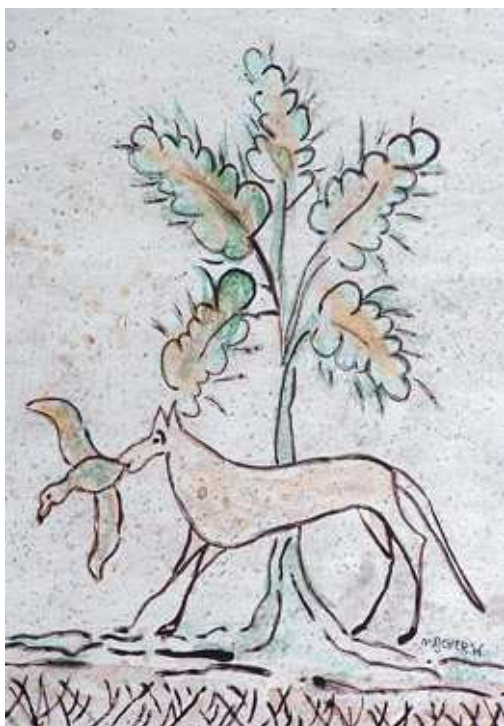
Zapusty Warmińskie przygotowane przez Teatr Węgajty

Kolejnym interesującym zespołem pielęgnującym obrzędy, pieśni i warmińskie zwyczaje jest „Węgojska Strużka”. Zespół działa od 2005 roku przy Zespole Szkół w Węgoju. W repertuarze znajdują się piosenki regionalne, religijne, patriotyczne, a także biesiadne. Zespół zapraszany jest na festyny, uroczystości dożynkowe, prowadzi lekcje regionalne, uświetnia uroczystości religijne i patriotyczne. Jest organizatorem gry fabularnej

terenowej w oparciu o postacie z baśni i legend Warmii pt. „Warmińskie Straszdyła”. „Strużka” powstała z potrzeby serca, chęci śpiewania i kultywowania tradycji regionu Warmii. Należą do niej dzieci i osoby dorosłe z okolicznych wsi Węgój, Stryjowo, Łabuchy, Dębowo, Rasząg a także z Biskupca.

Inną grupę tworzą osoby, które odtwarzają warmińskie i lokalne wzory na rękodziele tworzonym zgodnie z zasadami sztuki obowiązującymi na terenie Warmii. Dobrym przykładem artystów ludowych, którzy upowszechniają wzory warmińskie na ceramice są Izydor i Józef Borysowie z Olsztyna, czy malujący kafle i wzory na szkle Waldemar Majcher wspólnie z małżonką. Pierniki według receptury teściowej, wieloletniej mieszkanki powiatu z wzorami warmińskimi wykonuje z kolei Sylwia Ostrowska-Włodarczyk z miejscowości Słupy w gminie Dywity.

Motywy lokalne na kaflach autorstwa Waldemara Majchera

Niematerialne dziedzictwo kulturowe - jego trwanie, przeobrażenia i rodzące się wyrazy - stanowią przedmiot zainteresowania i intensywnych badań także współcześnie. Dokumentacja jego przejawów prowadzona jest przez ośrodki akademickie i instytucje kulturalne, organizacje pozarządowe, badacze indywidualnych, regionalistów oraz urzędy. Wynikiem tych badań jest niezwykle cenny materiał dotyczący kultury w Polsce na początku XXI wieku. Rozpoczęta 15 stycznia 2013 roku inicjatywa krajowej dokumentacji dziedzictwa niematerialnego ma na celu stworzenie centralnego inwentarza zasobów tego dziedzictwa obecnych na terenie naszego kraju, wciąż uzupełnianego i aktualizowanego, który stanowiłby odpowiednik istniejącej od dziesięcioleci Krajowej ewidencji zabytków. Ratyfikowana przez Polskę Konwencja UNESCO stanowi niezwykle ważny kamień milowy jako impuls do rozpoczęcia ogólnopolskiej działalności inwentaryzacyjnej. Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego będzie spisem przejawów żywego dziedzictwa niematerialnego z terenu Polski. Lista będzie miała charakter wyłącznie informacyjny i zawierać będzie opis zamieszczonych na niej zjawisk, ich rys historyczny, informacje o miejscu występowania, znaczeniu dla praktykujących je społeczności, a także dokumentację fotograficzną i filmową.

7. PROMOCJA ZABYTEKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Wykorzystanie powiatowych zabytków do promocji turystycznej to zadanie, bez którego trudno sobie wyobrazić prawidłowe funkcjonowanie „Programu opieki nad zabytkami powiatu olsztyńskiego 2013-2016”, ale i szeroko rozumianej strategii rozwoju. Wyniki badań opinii turystów zlecane przez samorzady wyraźnie pokazują, że prawie dwie trzecie ankietowanych przyjeżdża w dane miejsce właśnie ze względu na zabytki i pamiątki dziedzictwa kulturowego oraz historycznego. Starostwo Powiatowe w Olsztynie promuje i stara się wykorzystywać zabytki znajdujące się na terenie powiatu do rozwoju ruchu turystycznego. Wszelkie działania prowadzone są oczywiście w miarę możliwości finansowych powiatu.

7.1. PROMOCJA ZABYTEKÓW NA STRONIE INTERNETOWEJ

Od wielu lat strona internetowa Powiatu Olsztyńskiego www.powiat-olsztynski.pl jest podstawowym kanałem promocyjno-informacyjnym, na której umieszczone są materiały na temat najbardziej wartościowych i najciekawszych zabytków powiatu oraz jego historii, dziedzictwie kulturowym i współczesnych imprezach, które w dużej mierze starają się pielęgnować i przypominać o bogatej przeszłości Warmii i Powiatu olsztyńskiego. Informacje na ten temat można znaleźć w odrębnej zakładce „Atrakcje, Historia” umieszczonej w widocznym miejscu strony internetowej (w szeregu zakładek podstawowych na górze serwisu). Informacje o zabytkach można znaleźć także na stronie głównej w bieżących „Newsach”.

Screen ze strony internetowej powiatu: www.powiat-olsztynski.pl

Promocja w „Przeglądzie Warmińskim”

Od czerwca 2007 roku Starostwo Powiatowe wydaje miesięcznik powiatowy „Przegląd Warmiński”. To kolejny kanał informacyjno-promocyjny powiatu, gdzie swoje ważne miejsce mają zabytki. Gazeta jest wydawana w nakładzie 400 egzemplarzy i często opisuje zabytki powiatu w różnych kontekstach (inwestycje w zabytki, akcje ratowania zabytków przed degradacją, zabytki jako ciekawostki historyczne, promocja zabytków itp.). „Przegląd Warmiński” jest dostępny zarówno w formie papierowej, jak i elektronicznej na stronie internetowej Powiatu Olsztyńskiego. To czasopismo bezpłatne, a jego wydanie papierowe jest udostępniane nieodpłatnie w Biurze Obsługi Interesanta olsztyńskiego Starostwa. Egzemplarze gazety wysyłane są też do wszystkich 12 gmin powiatu, do najważniejszych urzędów Olsztyna i regionu oraz do bibliotek publicznych i świetlic wiejskich na terenie powiatu.

Warmia warto!

Przełąd Warminski

Rej. PR 285 Miesięcznik Powiatu Olsztynskiego

Pismo bezpłatne

Wielkie serca i góra książek dla Kresowiaków

Tego nie spodziewali się nawet najwięksi optymiści! Mieszkańcy Olsztyna, powiatu, a także kraju wyszali się wielką solidarnością z Polakami z kresów wschodnich i podarowali ponad 6 tysięcy pozycji w akcji „Książka dla Kresowiaków”.

> str. 3

Tej uczty nie da się nie lubić

Ponad 30 tysięcy piernogów warmińskich, ruskich, z mięsem, jagodami, czy brzoszwiniami zjedli goście szóstej Warmińskiej Uczty Pierogowej, która odbyła się w Biesowie w sobotę 25 sierpnia.

> str. 5

Krajobraz jak po wojnie

Zakończył się remont zabytkowej siedziby Zespołu Szkół w Olsztynku Odnowiony zamek prezentem na nowy rok szkolny

Starostwo Powiatowe w Olsztynie właśnie zakończyło remont XIV-wiecznego zabytku, w którym mieści się siedziba Zespołu Szkół. Inwestycja wspierana funduszami unijnymi kosztowała 4,5 mln zł. - Nigdy nie marzyłem, że zamek będzie odnowiony w tak piękny sposób - Bogumił Kuzniowski, prezes Towarzystwa Przyjaciół Olsztynka nie kryje radości.

Po remoncie zabytkowy obiekt w Olsztynku prezentuje się znakomicie

FOT. ARCHIWUM ZS OLSZTYNEK

Jacek Niedzwiecki

jacek.niedzwiecki@powiat-olsztynski.pl

Historia zamku, w którym mieści się obecnie Zespół Szkół w Olsztynku sięga XIV wieku. Obecnie szkoła jest jedyną placówką w powiecie o profilu hotelarstwo-gastronomicznym. W ubiegłej dekadzie przeprowadzony był I etap remontu. Teraz, po trwającym ponad rok remoncie inwestycja została wreszcie dokończona.

- Obiekt prezentuje się znakomicie - cieszy się Mirosław Pampuch, starosta olsztynski. - Zamek stał się perłą powiatu i regionu. To znakomity prezent dla uczniów na nowy rok szkolny. Jestem przekonany, że po remoncie poprawi się jakość kształcenia w placówce i warunki nauki dla uczniów.

Profesjonalne wyposa

Dyrekcja szkoły chce zorganizować Dzień Otwarty na zamku dla mieszkańców i udostępnić go w sezonie letnim turystom

- Nowe wyposażenie pozyskaliśmy także dzięki pieniądżom unijnym - mówi Ewa Orłowska, dyrektor Zespołu Szkół w Olsztynku. - Dostaaliśmy wszystko, co będzie potrzebne do praktycznej nauki zawodów związanych z gastronomią i hotelarstwem, czyli zastawy, kieliszki, serwice, dzbanki, suszarki do grzybów i owoców, sprzęt AGD, nowe

zamek będzie odnowiony w tak piękny sposób - mówi Bogumił Kuzniowski, prezes Towarzystwa Przyjaciół Olsztynka. - Zamek to jeden z najcenniejszych zabytków Olsztynka. Dobrze, że odzyskał blask.

Zamek też dla turystów

Ewa Orłowska już myśli o organizac-

Artykuł o remoncie zabytkowego zamku w Olsztynku w „Przełądzie Warmińskim”

Promocja zabytków w mediach regionalnych i ogólnopolskich

Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju Starostwa Powiatowego w Olsztynie prowadzi aktywną i skuteczną politykę informacyjną, co skutkuje licznymi publikacjami oraz audycjami i materiałami na temat zabytków powiatowych, czy wydarzeń promujących dziedzictwo kulturowe oraz historyczne Warmii w mediach regionalnych („Gazeta Olsztynska”, tygodnik „Nasza Warmia”, „Gazeta Wyborcza – Olsztyn”, „Radio Olsztyn”, TVP Olsztyn, portale www.olsztyn24.com, www.olsztyn.com.pl) i ogólnopolskich (portal onet.pl, Polska Agencja Prasowa, Radio RMF FM, Radio Zet, program Teleexpres, TVP Info).

**RADIO
OLSZTYN**

Olsztyn FM 103.2 Elbląg FM 103.4 Giżycko FM 99.6

Strona główna Mapa strony

POSLUCHAJ
RAMÓWKA
AUDYCJE
LISTA PRZEBOJÓW

Strona główna
Aktualności
Kalendarium
Galeria
Konkursy
Sonda
Ludzie Radia
O Radiu
Reklama
Kontakt

Aktualności

Strona główna > Aktualności > XIV-wieczny zamek jak nowy

2012-08-31

XIV-wieczny zamek jak nowy

Skończył się remont XIV-wiecznego zamku w Olsztynku, gdzie mieści się Zespół Szkół. Zamek jest odnowiony, a szkoła wyposażona w profesjonalny sprzęt. Odnowiono schronisko, bibliotekę, mur, który ogradza zamek oraz przyległe budynki gospodarczo-sanitarne.

Obiekty zostały przystosowane dla potrzeb osób niepełnosprawnych. W wyremontowanych budynkach powstały profesjonalnie wyposażone pracownie gastronomiczne i hotelarskie, w których młodzież będzie uczyła się zawodów. Wszystko, przy wsparciu funduszy unijnych, kosztowało 4 i pół miliona złotych.

Szkoła w olsztyńskim zamku jest jedyną placówką w powiecie olsztyńskim o profilu hotelarsko-gastronomicznym. Dyrekcja szkoły chce udostępnić zamkowe pomieszczenia turystom w przyszłe wakacje.

Kliknij na zdjęcie, aby je powiększyć

Tagi aktualności

tradycja, wybory, rozrywka, samorząd, granica, żałoba, Olsztyn, kolej, pożar, sport, służba zdrowia, gospodarka, motoryzacja, internowanie, medycyna, radio, ekologia, siatkówka, media, przestępczość, WOSP, święta, rekreacja, turystyka, mobbing, bezrobocie, Euro 2012, sąd, kosmos, drogi, Elk, Włodowo, wystawy, uniwersytet, praca, konkursy, fundusze europejskie, utonięcia, dzieci, Warmia i Mazury, wybuch, zdrowie, bezpieczeństwo, Obwód Kaliningradzki, grypa, prokuratura, rolnictwo, Katyń, Parlament Europejski, kultura, Gołdap, dobroczynność, zima, polityka, zwierzęta, demokracja, UE, historia, policja, ofiary, wypadki, edukacja, roszczenia, inwestycje, szkolenia, wojsko, podwyżki, targi, prawo, energia, Olecko, katakizmy, religia, ekonomia, śmierć,

Polecamy

- » Święto Niepodległości w Olsztynie
- » Kapitał Ludzki na Warmii i Mazurach
- » Laureaci konkursu odebrali nagrody
- » Jubileusz 60-lecia Radia Olsztyn

Publikacja o zabytkach i dziedzictwie Warmii na portalu Radia Olsztyn

Onet Wiadomości Sport Biznes Rozrywka Plotki Gry Tech Moto Styl życia Wiedza

onet.biznes

SPONSOR SERWISU
DeLonghi
Better Everyday

Szukaj w serwisie...

Aktywność znajomych z facebooka
Gospodarzy krach czy sensacyjne wzrosty? Sprawdź co zainteresowało Twoich znajomych.

Krzysztof Michalunio, Paweł Kicowski i 43 innych znajomych korzystają z aplikacji Onet.

Zaloguj się
Dowiedz się więcej

ITbiz

POLECAMY

Zysk i strata tygodnia
Kto pyta, nie płaci
Biznes Kompas

Tagi: napoje, browar, biznes

Warmia będzie przypominać tradycje browarnicze

10 lip, 06:25

pap

Powiat olsztyński zamierza zorganizować jesienią Warmiński Festiwal Dziedzictwa Browarniczego - impreza ma przypomnieć o zapomnianych dziś tradycjach browarniczych tej krainy - poinformował PAP Jacek Niedźwiecki z olsztyńskiego starostwa.

Wiadomości
Kraj
Świat
Komentarze
Analizy
Raporty
Branże
Fotoreportaże

Publikacje o zabytkach i dziedzictwie Warmii na portalu Onet

7.2 DOTOWANIE IMPREZ SŁUŻĄCYCH ZACHOWANIU DZIEDZICTWA WARMII

7.2.1. PRZEDSIĘWZIĘCIA NA RZECZ OCHRONY ZABYTKÓW I ZACHOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO DOFINANSOWANE Z BUDŻETU POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Od 2004 roku Powiat Olsztyński dofinansowuje jednostki samorządu terytorialnego z terenu powiatu organizujące wydarzenia, których celem jest promocja dawnych zwyczajów i

obrzędów warmińskich, dziedzictwa kulinarnego, czy wydarzeń historycznych. Rada Powiatu w Olsztynie od ośmiu lat przyjmuje „Uchwałę w sprawie udzielenia pomocy finansowej gminom powiatu olsztyńskiego na realizację zadań publicznych o charakterze ponadgminnym polegających na organizacji i przeprowadzeniu imprez mających duże znaczenie dla rozwoju kultury, sportu i promocji Powiatu Olsztyńskiego”. Dotacje dla gmin to co roku kwota kilkudziesięciu tysięcy złotych, które są zagospodarowane m.in. na takie imprezy, jak Kiermas Warmiński w Bałdach (z wjazdem biskupów warmińskich na Warmię), Napoleoniadę - rekonstrukcję bitwy z czasów napoleońskich, Dziedzictwo Kulinarne w Dywitach, czy Spotkania Warmińskie w Gietrzwałdzie.

Rekonstrukcja wjazdu biskupa warmińskiego w Bałdach w czasie Kiermasu

Starostwo Powiatowe w Olsztynie współpracuje na rzecz podtrzymania dziedzictwa Warmii także z organizacjami pozarządowymi z terenu powiatu. Co roku w Otwartym Konkursie Ofert NGO'sy mogą ubiegać się o środki z budżetu Powiatu m.in. na organizację imprez promujących dziedzictwo kulturalne, lokalny folklor i rzemiosło artystyczne. Do wydarzeń, które uzyskały dotację Powiatu i wpisują się w pielęgnowanie tradycji warmińskich zaliczyć można m.in. Festyn Archeologiczny w Gadach, Międzynarodowy Festiwal Chórów im. Feliksa Nowowiejskiego, który odbywa się w zabytkowym kościele św. Anny w Barczewie.

7.2.2. PROJEKTY UNIJNE POWIATU NA RZECZ PROMOCJI HISTORII I TRADYCJI

Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju olsztyńskiego Starostwa umiejętnie wykorzystuje środki zewnętrzne do promowania i ożywiania najważniejszych, przełomowych, a często także mało znanych dziejów i tradycji warmińskich.

Kopernik Warmiakiem

Pierwszy z realizowanych projektów Kopernik Warmiakiem był związany z bogatymi działaniami dokonanymi przez najwybitniejszego Warmiaka Mikołaja Kopernika. Większość życia, bo ponad 40 lat astronom spędził na Warmii, gdzie stworzył swoje wiekopomne dzieła, ale był także lekarzem, ekonomistą, czy administratorem zasadzającym chłopów na łanach opuszczonych. Projekt był nastawiony na multimedialny wymiar, ale nie zabrakło w nim też takich działań, jak ustawienie na terenie trzech warmińskich powiatów 38 tablic informacyjnych o lokowaniu danej miejscowości. W projekcie promowane są także najcenniejsze zabytki Warmii związane z osobą Kopernika. Na portalu: www.warmia-kopernik.pl znajduje się kompendium wiedzy o życiu i dokonaniach astronoma, w tym m.in. zdjęcia panoramiczne takich miejsc, jak Zamek Kapituły w Olsztynie, Archikatedra we Fromborku, Zamek w Lidzbarku, czy obiekty sakralne Pieniężna i Braniewa. W miniaturach filmowych aktor odgrywający Kopernika opowiada o swym życiu na Warmii, a w tle widzimy zabytkowe obiekty z kilkudziesięciu miejsc Warmii.

Screen zdjęcia panoramicznego ze strony www.warmia-kopernik.pl

Odświeżenie pamiątkowej tablicy informacyjnej w Ługwałdzie

Warmiński Festiwal Dziedzictwa Browarniczego

To nowy i nietypowy produkt regionalny, który w latach 2012-14 będzie prezentować dziedzictwo browarnicze i kulinarne Warmii. Warmia to nie tylko zachwycające kapliczki,

kościół, piękna przyroda z jeziorami, urozmaiconym krajobrazem i alejami warmińskimi. Już od czasów średniowiecza w regionie istniały silne tradycje browarnicze. Przez kolejne stulecia tradycje warzenia i wyszynku piwa stanowiły, poza rolnictwem, główne źródło dochodu mieszczan warmińskich. Piwo produkowano we wspólnie użytkowanych browarach miejskich, przydomowych browarach prywatnych, browarach zamkowych, a nawet w browarze klasztorным (Barczewo). Na terenach wiejskich działały natomiast browary folwarczne. Praktycznie w każdym mieście funkcjonował browar. Sytuacja taka utrzymała się także po przejściu browarnictwa z produkcji rzemieślniczej w przemysłową, co miało miejsce w XIX wieku i trwała praktycznie do 1945r. Tradycje browarnicze kontynuowano na Warmii także po drugiej wojnie światowej, w nowej już rzeczywistości. Co roku na imprezach browarniczych w Olsztynie, Braniewie i Biskupcu Reszelskim prezentowane jest Warmińskie Objazdowe Muzeum Browarnictwa z oryginalnymi dokumentami i pamiątkami, uczestnicy festiwalu w Biskupcu korzystają z możliwości zwiedzania z przewodnikiem zabytkowego, ale nieczynnego budynku browaru. Jednym z zamysłów WFDB jest promocja zabytkowych obiektów browarów na Warmii, co ma się przełożyć na znalezienie inwestorów dla cennych pamiątek historii. Festiwal promuje też zapomniane warmińskie przekąski piwne, czyli słone ciasteczka „nowolatki” i „fafernuchy”, czyli słodkie pierniki na miodzie z pieprzem. Organizowane były konkursy kulinarne na najsmaczniejsze „nowolatki” i „fafernuchy”.

Fragment ekspozycji Warmińskiego Objazdowego Muzeum Browarnictwa

8. SZLAKI TURYSTYCZNE WYKORZYSTUJĄCE ZABYTKI I ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Powiat olsztyński to czysta i piękna ziemia. Dla turystów jest to region szczególnie interesujący, bo można tu znaleźć nie zdeptane leśne ścieżki i jeziora, na których nie ma tłoku. Bogata przeszłość historyczna powiatu pozostawiła wiele interesujących pomników kultury, tajemnicze zamki krzyżackie z XIV-XV wieku, fragmenty murów obronnych i warowni, kapliczki, cmentarze rzymsko-katolickie i ewangelickie, kościoły gotyckie, barokowe. Warmia i Mazury to ziemia, gdzie współżyło, przenikało się i ścierało wiele kultur i narodowości. Ślady tych procesów widoczne są w bogactwie zachowanych śladów.

Warmia to także bogata i nieskażona przyroda. Na powierzchni 2 840 km kw. jest aż 12 rezerwatów przyrody i 14 użytków ekologicznych, które są miejscem występowania rzadkich gatunków fauny i flory. Wody to ponad 4%, lasy - 35% powierzchni powiatu, podczas gdy średnia dla województwa wynosi 29%. Bardzo ważne jest to, że lasy powiatu otaczają Olsztyn pierścieniem i łączą się z lasem miejskim, tworząc zielone płuca dla Olsztyna. W powiecie olsztyńskim występuje aż 167 różnych pomników przyrody w postaci ciekawych głazów i drzew - pojedynczych lub występujących w grupach i alejach.

Na terenie powiatu olsztyńskiego występuje wiele szlaków turystycznych ukazujących walory przyrodnicze oraz spuściznę kulturową. Szlaki są bardzo rozbudowane i dobrze ze sobą skomunikowane. Często wykraczają poza granice powiatu

8.1. SZLAKI ROWEROWE

1. Szlak „Poznaj architekturę wsi warmińskiej”

Szlak rowerowy jest zamkniętą pętlą okrężną wokół Olsztyna. Przebiegał będzie po drogach dogodnych dla ruchu rowerowego, częściowo po bocznych drogach asfaltowych, częściowo po drogach gruntowych i leśnych. Pętla w trzech punktach od strony południowo-wschodniej i w jednym od zachodu, łączyć się będzie z istniejącymi oznakowanymi wcześniej szlakami rowerowymi.

Długość szlaku (km): 117,7

Opis-komentarz:

0 km skrzyżowanie dróg: Słupy-Gady i Różowo- Barczewko. Droga asfaltowa

1,4 km po prawej stronie znajduje się leśny parking zdatny do przygotowania na jego terenie miejsca postoju dla rowerzystów

1,8 km po prawej stronie znajduje się Gospodarstwo Gościnne „Janczary”, prowadzące działalność agroturystyczną. Po stronie lewej istnieje możliwość zejścia na przygotowaną plażę.

2,7 km Barczewko. W miejscowości skrzyżowanie z drogą na Gady (kierunek wskazuje znak), trasa wiedzie prosto, nadal asfaltową szosą.

4,2 km Rozwidlenie dróg. Drogowskaz informuje o drodze do Łęgajn (w prawo). Rowerzysta napotyka tu na oznaczenia szlaków rowerowych gminy Barczewo. Droga asfaltowa.

6,6 km Biedowo.

7,7 km Skrzyżowanie z drogą prowadzącą do Tuławek (w lewo, drogowskaz). Tuz obok znajduje się duża stajnia z końmi sportowymi, urządzony parkour i okólniki. Nadal szosa.

8,5 km Przejazd kolejowy.

9,8 km Dojazd do ruchliwej drogi, jej bezkolizyjne przecięcie i wjazd do Barczewa. Ulica asfaltowa.

10 km Barczewo. Ulica Warmińska.

10,8 km Skręt w prawo w ulicę Mickiewicza, przejazd przez most na rzece Pisa. 11,2 km Węzeł szlaków gminnych (mapa z opisami na ścianie jednego z budynków).

11,4 km Skręt w lewo na ulicę Kościuszki (droga prowadzi do Butryny, o czym informuje drogowskaz). Droga asfaltowa.

13,2 km Po lewej cmentarz.

15,1 km W lewo odchodzi droga w kierunku Leszna (drogowskaz).

16,7 km W lewo odchodzi droga w kierunku Jedzbarka (drogowskaz).

18,0 km Pogorszenie jakości nawierzchni asfaltowej.

22,2 km Prejłowo. Skręt w prawo w kierunku Olsztyna (drogowskaz). Asfaltowa szosa.

Rozpoczęcie odcinka wspólnego z czarnym szlakiem rowerowym gminy Purda

23,3 km Na skrzyżowaniu trasa wiedzie w lewo (drogowskaz na Purdę i Butryny). Czarny szlak wiedzie prosto do Olsztyna.

25,4 km Pajtuny. Nadal asfalt.

28,3 km Purda. Węzeł szlaków rowerowych (mapa i opisy), skrzyżowanie dróg na Barczewo, Butryny, Nową Wieś. Trasa prowadzi drogą asfaltową w prawo.

31,6 km Marcinkowo. Asfaltowa szosa.

32,0 km W lewo odchodzi droga w kierunku Purdki (drogowskaz).

32,5 km Stacja PKP Marcinkowo, przejazd kolejowy.

35,1 km Skrzyżowanie i bezkolizyjne przecięcie drogi Olsztyn-Ostrołęka . Dalej asfalt.

36,0 km Wjazd do lasu. Trasa prowadzi dobrej jakości gruntową drogą leśną.

37,3 km Skrzyżowanie leśnych dróg, rozpoczęcie odcinka wspólnego z czerwonym szlakiem gminy Purda. Skręt w prawo. Dobra droga leśna.

38,8 km Skrzyżowanie leśnych dróg. Trasa prowadzi w lewo. Dobra droga leśna

39,6 km Nawierzchnia zmienia się na żużlową.

40,0 km Leśniczówka Kaborno. Skrzyżowanie dróg. Trasa wiedzie prosto. Żużel.

40,6 km Zabudowania miejscowości Kaborno, skrzyżowanie dróg (trasa prosto). Miejscami nawierzchnia piaszczysta.

42,0 km Wjazd do kompleksu leśnego. Wygodna, szeroka, dobrze utwardzona droga leśna.

42,7 km Skręt w lewo (w kierunku jeziora), przy leśnej kapliczce.

43,0 km Na skrzyżowaniu w prawo. Dobra droga leśna.

43,5 km W prawo możliwość wjazdu nad jezioro. Trasa wiedzie w lewo.

43,8 km Skręt w prawo na przecięciu dróg. Droga leśna.

45,1 km Trękus. Nawierzchnia szutrowa.

45,3 km Skrzyżowanie przy kapliczce. Trasa prowadzi prosto.

45,8 km Nawierzchnia zmienia się po wyjeździe ze wsi na asfalt.

47,0 km Linowo. Droga asfaltowa.

48,9 km Wjazd na drogę Szczęsne –Stary Olsztyn. Kierunek w lewo. Asfaltowa szosa.

50,5 km Stary Olsztyn.

52,2 km Skrzyżowanie i bezkolizyjne przecięcie drogi Olsztyn- Butryny. Punkt wspólny z żółtym szlakiem rowerowym gminy Purda. Dalej nawierzchnia żużlowa.

53,0 km Dojazd do jeziora i drogi prowadzącej wzdłuż jego brzegu (na prawo). Spotkanie z zielonym szlakiem turystyki pieszej.

53,3 km Zabudowania miejscowości Bartążek. Wjazd na asfalt.

55,4 km Dojazd do drogi Olsztyn- Bartąg oraz mostu na Łynie. Skręt w lewo. Asfalt.

55,5 km Bartąg. Na skrzyżowaniu skręt w lewo (na Ruś, drogowskaz).

56,3 km Rozwidlenie dróg: w lewo Ruś, trasa prowadzi w prawo (Gietrzwałd). Wyboisty asfalt.

57,5 km Koniec odcinka asfaltowego, początek szutrowego.

57,7 km Przejazd pod mostem kolejowym. Za nim na podjeździe bruk

57,9 km Koniec odcinka stabilizowanego brukiem. Dalej droga żużlowa.

59,2 km Dojazd do drogi na Warszawę i jej bezkolizyjne przecięcie. Wjazd na drogę prowadzącą do Tomaszowa (w lewo, drogowaskaz). Asfalt.

60,3 km Tomaszkowo. Na skrzyżowaniach nie zmieniamy kierunku.

63,5 km Na prawo zjazd do ośrodka Copernicus, jezioro, zabudowania letniskowe. Nadal asfalt.

65,0 km Sząbruk. Skrzyżowanie z drogą prowadzącą do Kudyp (w prawo). Trasa wiedzie w lewo w kierunku Gietrzwałdu (drogowaskaz). Początek odcinka wspólnego z czerwonym szlakiem rowerowym Olsztyn- Stare Jabłonki. Szosa.

67,3 km Uniszewo. Trasa wiedzie cały czas asfaltem.

68,8 km Dalszy ciąg zabudowań Uniszewa. Po prawej zostaje przejazd kolejowy.

70,0 km Stacja PKP Uniszewo.

72,4 km Łajsy. Przejazd przez tory. Asfalt.

75,9 km Wjazd do Gietrzwałdu, przejazd pod drogą Olsztyn- Ostróda. W centrum skrzyżowanie. Trasa prowadzi prosto podjazdem (znak na Woryty). Asfalt.

77,6 km Woryty. Na rozwidleniu koło kapliczki w prawo. Szosa asfaltowa.

78,6 km Wjazd na drogę gruntową (w prawo) i na pierwszym skřęćie również w prawo. Koniec odcinka wspólnego ze szlakiem czerwonym. Dalej droga gruntowa polna.

81,9 km Rentyny. Droga piaskowa, miejscami grząska. Po prawej jezioro.

82,3 km Skřęć w lewo, w drogę leśną (podjazd).

84,5 km Wjazd na drogę Olsztyn- Morąg. Trasa wiedzie w prawo.

84,6 km Skřęć w lewo, w boczna gruntową drogę.

86,1 km Wjazd na asfalt w miejscowości Wrzesina. Trasa w lewo.

86,6 km Ostatnie zabudowania wsi, nawierzchnia asfaltowa przechodzi w szuter dobrze utwardzony.

88,0 km Porbady.

88,2 km Skrzyżowanie koło drzewa, pęćła wiedzie w prawo. Dobra droga polna.

88,6 km Rozwidlenie dróg koło krzyża. Należy skřęćić w prawo. Droga polna.

90,0 km Skřęć w lewo w kierunku stacji PKP Godki. Droga gruntowa.

90,5 km Stacja, przejazd przez tory kolejowe.

90,7 km Wjazd na szosę w kierunku Jonkowa (w prawo).

91,9 km Węgajty. Trasa wiedzie asfaltem.

93,5 km Wjazd do Jonkowa. Należy kierować się w lewo, na ulicę Ks.Jana Hanowskiego. We wsi asfalt.

94,0 km W centrum Jonkowa skrzyżowanie z droga na Mostkowo. Trasa prowadzi prosto.

95,0 km Rozwidlenie dróg: w prawo Olsztyn, pęćła skřęća w lewo drogą asfaltową do Mątek.

96,7 km Małki. We wsi mocno dziurawy asfalt.

97,7 km Wyjazd i zmiana nawierzchni na szuter.

97,8 km Rozwidlenie dróg: w prawo do wsi Polejki (drogowskaz), w lewo dobrej jakości szuter w kierunku wsi Kajny (drogowskaz). Skręt w prawo.

99,3 km Przejazd przez tory kolejowe. Zaraz za torami skręt w lewo i jazda droga gruntowa wzdłuż torów.

101,8 km Wjazd na asfalt w Barkwedzie. Skręt w prawo.

102,0 km Przejazd przez most na Starej Łynie. Istnieje możliwość dojazdu do Gospodarstwa „Strusiolandia”. Początek odcinka wspólnego ze szlakiem pieszym czerwonym. Asfalt.

102,3 km Skręt w prawo w drogę leśną.

103,5 km Rozwidlenie dróg polnych, skręt w prawo.

106,3 km Drewniany most nad rzeką. Dalej droga polna.

107,0 km Wjazd na asfalt we wsi Brąswałd. Skręt w prawo.

107,2 km Skręt w lewo w drogę żuźlową (koło kapliczki).

107,4 km Rozwidlenie dróg koło krzyża, jazda w prawo (zgodnie ze wskazaniem strzałek) w kierunku Spręcowa i Ługwałdu. Droga gruntowa.

108,6 km Skręt w prawo na rozwidleniu. Droga gruntowa.

109,8 km Wjazd na asfalt w miejscowości Ługwałd. Skręt w lewo

111,1 km Dojazd do trasy Olsztyn- Dobre Miasto, bezkolizyjne przecięcie i dalej droga szutrowa, potem leśna.

112,7 km Dojazd do Gospodarstwa „Oaza Spokoju”, skręt w lewo. Droga gruntowa dobrej jakości.

113,8 km Wjazd na szosę Dywity-Różnowo. Skręt w lewo. Asfalt. Początek odcinka wspólnego z niebieskim szlakiem rowerowym gminy Dywity.

114,5 km Różnowo. Rozpoczyna się dziurawy asfalt. W lewo droga na Rozgity. Trasa prowadzi prosto.

115,1 km Rozwidlenie dróg. W lewo do Dąbrówki Wielkiej, trasa wiedzie w prawo (drogowskaz informuje o kierunku na Słupy). Dziurawy asfalt. Koniec odcinka wspólnego ze szlakiem niebieskim.

115,3 km Koniec drogi asfaltowej, rozpoczyna się droga gruntowa.

116,7 km Leśne miejsce postoju, w lewo droga wzdłuż ściany lasu, trasa prowadzi prosto. Droga leśna.

117,7 km Wjazd na szosę Olsztyn- Gady, bezkolizyjne przecięcie, dalej jazda szosą w kierunku Barczewka (prosto). Zamknięcie pętli.

2. Szlak "7 cudów natury 7 cudów kultury" - gmina Biskupiec (szlak ułożony przez Katolickie Gimnazjum Społeczne w Biskupcu)

Opis-komentarz: Biskupiec – Rzeck – Rasząg – Zabrodzie – Kobyły – Parelskie Wzgórza – Lipowo – Stanclewo – Bredynki – Dębowo – Czerwonka – Biesowo – jezioro Galk – jezioro Dadaj

3. Szlak - Rowerem po złote runo Stowarzyszenia Kulturalnego "Nasz Kawalek Warmii" .

Długość trasy: 31 km.

Znakowanie w terenie: trasa oznakowana.

Opis-komentarz: Ścieżka jest wyznakowana jako pętla, która prowadzi po malowniczych warmińskich terenach. Można włączyć się w nią w dowolnym miejscu. Proponowane początki trasy to dworzec PKP Czerwonka lub zjazd w kierunku Biskupca z drogi nr 16 (Biskupiec - Mrągowo). W obu tych miejscach są umieszczone tablice informacyjne z mapką trasy i podstawowymi informacjami. Wystartować proponujemy z tego drugiego punktu. Zjeżdżamy z obwodnicy do Biskupca.

8.2. SZLAKI KAJAKOWE

1. Szlak 2 Marózką i Łyną do Olsztyną

Opis-komentarz: Waplewo – Mostek drogowy – Most kolejowy – Jezioro Maróz – Swaderki – Mostek – Jezioro Święte – Wyływ rzeki Marózka – gospodarstwo rolne w Kurkach – Kurki most drogowy – Niski mostek – Jezioro Łańskie – Wyływ Łyny – Jezioro Ustrych – Początek przełomu (w tym miejscu należy wysiąść z kajaków i je przenieść) – Ruś – elektrownia – Wieś Bartąg – Most drogowy, przedmieścia Olsztyną
Długość szlaku 56,5 km

2. Szlak 3 Rzeką Łyną w gminie Dobrze Miasto

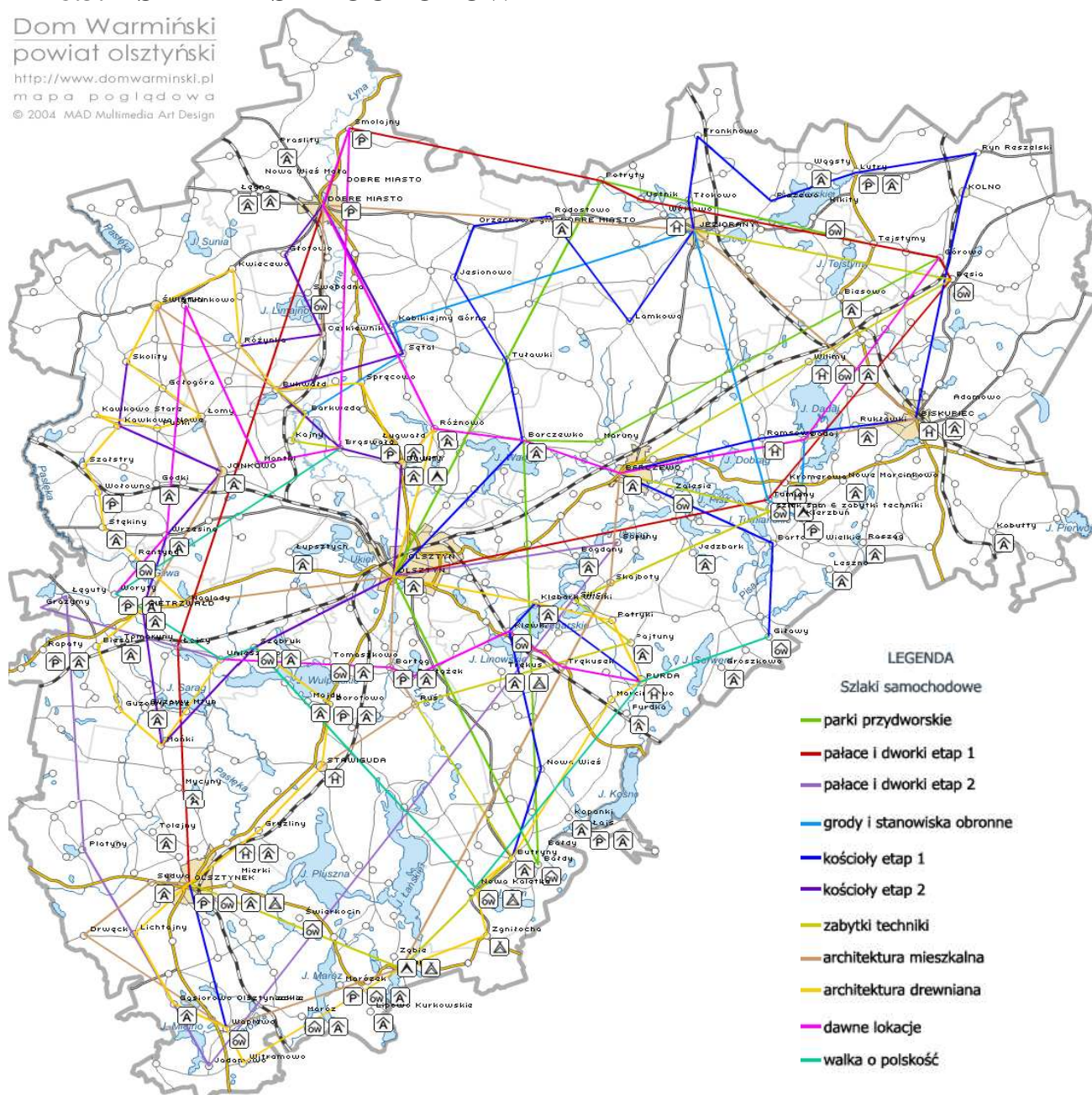
Długość szlaku: 40 km

Opis-komentarz: Most drogowy w Kłodce (wodowanie kajaków) – okolice Knopina (częste, gwałtowne zakola do 15 – 20 m) - dalej w kierunku Dobrego Miasta Dużą Łyną (prawe ramię Łyny będące sztucznym wykopem) – czynna elektrownia wodna (tu należy dobić do prawej

strony brzegu i przenieść kajaki około 50 m) – dalej płynie się pod mostem drogowym obok Bocianiej Baszty – most drogowy w Kosyniu (płynąc spokojnym nurtem, odcinek rzeki z licznymi zakolami wśród łąk o wysokim 1 m brzegu, brzegi wznoszą się i z daleka widać pałac w Smolajnach) – most drogowy w Smolajnach (po prawej stronie odnoga starorzecza po lewej las sosnowo – świerkowy – wpływamy na najładniejszy odcinek szlaku (na zakolach po lewej i po prawej stronie kilkumetrowe urwiska i starorzecza z siedliskami ptactwa wodnego) – most drogowy drogi do Urbanowa – Urbanowo (za Urbanowem do granicy gminy teren wznosi się i szlak biegnie wśród pagórków) – płyniemy do granicy gminy.

8.3. SZLAKI SAMOCHODOWE

Dom Warmiński
powiat olsztyński
<http://www.domwarminski.pl>
mapa poglądowa
© 2004 MAD Multimedia Art Design

Mapa turystyczna powiatu olsztyńskiego – szlaki samochodowe. Źródło: www.domwarminski.pl

Szlaki oznakowane

1. Szlak Kopernikowski (na terenie powiatu olsztyńskiego – ok 60 km, długość całego szlaku 302 km)

Olsztyn – Dywity – Brąswald – Dobre Miasto – Glotowo – Smolajny – Lidzbark Warmiński – Ignaliny – Babiak – Krosno – Orneta – Pieniężno – Parkosze – Braniewo – Frombork – Podgrodzie – Tolkmicko – Kadmny – Wysoczyzna Elbląska - Elbląg – Pasłek – Buczyniec – Małdyty – Dobrocin – Morą – Kretowiny – Jonkowo – Olsztyn.

2. Szlak Grunwaldzki (długość szlaku na terenie powiatu olsztyńskiego ok 60 km, długość całego szlaku 283 km)

Olsztyn – Gietrzwałd – Zawady Małe – Stare Jabłonki – Ostróda – Pietrzwałd – Wysoka Wieś – Lubawa – Samplawa – Bratian – Nowe Miasto Lubawskie – Boleszyn – Lidzbark – Działdowo – Nidzica Łyna – Dąbrówno – Grunwald – Olsztynek – Dorotowo – Olsztyn.

3. Szlak Mazurski (długość szlaku na terenie powiatu olsztyńskiego ok 50 km, długość całego szlaku 445 km).

Olsztyn – Barczewo – Biskupiec – Łężany - Reszel – Św. Lipka – Kętrzyn – Gierłoż – Mamerki – Węgorzewo – Rapa – Gołdap – Olecko – Wieliczki – Ełk – Ogródek – Orzysz – Nowe Guty – Pisz – Ruciane Nida – Wojnowo – Krutyń – Zgon – Spychowo – Szczytno – Pasym – Olsztyn.

Szlaki tematyczne

1. Pałace i dworki

Etap 1 Przebieg szlaku: Olsztynek – Łajsy (przez Biesal) - Smolajny (przez Dobre Miasto, Radostowo) - Potryty - Ustnik (przez Jeziorany) - Tejstymy - Górowo - Bęsia – Tumiany - Olsztyn

Etap 2 Przebieg szlaku: Olsztyn - Sapuny (przez Butryny, Swader, Waplewo) - Jadamowo – Gąsiorowo Olsztyneckie - Płatyny (przez Guzowy Piec) - Lęguty - Grazymy (przez Gietrzwałd) - Uniszewo - Sząbruk – Olsztyn

2. Parki przydworskie

Przebieg szlaku: Olsztyn (przez Jeziorny) - Potryty - Tejstymy (przez Biskupiec, Barczewo, w kierunku Barczewka) - Górowo - Maruny - Barczewko (przez Nową Wieś) - Bałdy - Olsztyn

3. Grody i stanowiska obronne

Przebieg trasy: Barczewko – Barczewo – Dadaj – Kierzbuń – Tumiany – Jeziorany – Kabikiejmy Górne – Sętań – Barkweda

4. Kościoły

Etap 1 Przebieg trasy: Stawiguda - Gryzliny - Olsztynek - Waplewo (przez Kadrowo, Swader) - Kurki - Butryny - Nowa Wieś (przez Trękusek) - Klewki - Klebark Wielki - Purda (przez Prejłowo) - Giławy - Bartoły Wielkie - Barczewo - Ramsowo (przez Kromerowo) - Biskupiec - Kolno - Ryn Reszelski - Lutry - Pisowo - Frankowo - Tłokowo - Jeziorany (przez Krokowo) - Lamkowo (przez Derc) - Radostowo - Orzechowo - Jesionowo - Buławki - Barczewko – Olsztyn.

Etap 2 Przebieg trasy: Olsztyn – Dywity – Brąswałd – Bukwałd (przez Spręcowo) – Sętań – Dobre Miasto – Głotowo – Cerkiewnik – Różynka - Kwiecewo – Świątki – Skolisty – Nowe Kawkowo – Jonkowo – Wrzesina – Gietrzwałd – Mańki (przez Uniszewo) – Sząbruk – Olsztyn.

5. Zabytki techniki

Przebieg trasy: Olsztynek (przez Kurki, Butryny w kierunku Olsztyna) - Ruś (przez Stary Olsztyn, Trekusek i Purdę) -Pajtuński Młyn - Silice (przez Prejłowo i Bartoły Wielkie) - Klimkowo - Barczewo (przez Biskupiec) - Bęsia (przez Tejstyny) - Jeziorany - Dobre Miasto - Cerkiewnik - Bukwałd – Barkweda - Kajny – Brąswałd.

6. Architektura mieszkalna

Przebieg trasy: Olsztyn - Bartąg - Ruś (przez Gałławki) - Stawiguda - Gryzliny - Olsztynek - Sudwa (przez Świetajny) - Drwęck (przez Lichatjny, Jamiołowo) - Waplewo (przez Kadrowo, Swader), Swaderki - Kurki (przez Zgniłochę, Butryny, Purda, Patryki) - Skajboty - Barczewo - Biskupiec - Jeziorany - Dobre Miasto - Cerkiewnik - Bukwałd (powrót w stronę Dobrego Miasta na Głotowo) - Świątki (przez Skalisty) - Skalisty (przez Łomy) - Jonkowo (przez Giedajty - Wrzesina) - Gietrzwałd – Olsztyn.

7. Architektura drewniana

Przebieg trasy: Olsztyn (przez Klebark Wielki, Patryki, Purdę) - Marcinkowo (przez Butryny) - Nowa Kaletka (przez Zgniłochę, Kurki, Żelazno, Witrażowo) - Waplewo - Gąsiorowo Olsztyneckie (przez Pawłowo) - Lichtajny - Olsztynek - Gryzliny - Stawiguda - Dorotowo -

Sząbruk - Uniszewo (przez Guzowy Piec) - Mańki - Guzowy Piec - Biesal - Gietrzwałd - Woryty - Gietrzwałd - Nagłady (przez Wrzesinę) - Stękiń - Wołowno - Szałstry (przez Nowe Kawkowo) - Stare Kawkowo (powrót ze Starego Kawkowa do Nowego Kawkowa) - Nowe Kawkowo (przez Pupki) - Łomy (przez Gołogórę) - Skolity (przez Świątki) - Kwiecewo (przez Różynkę) - Bukwałd - Spręcowo - Dywity - Różnowo - Dywity - Olsztyn

8. Dawne lokacje

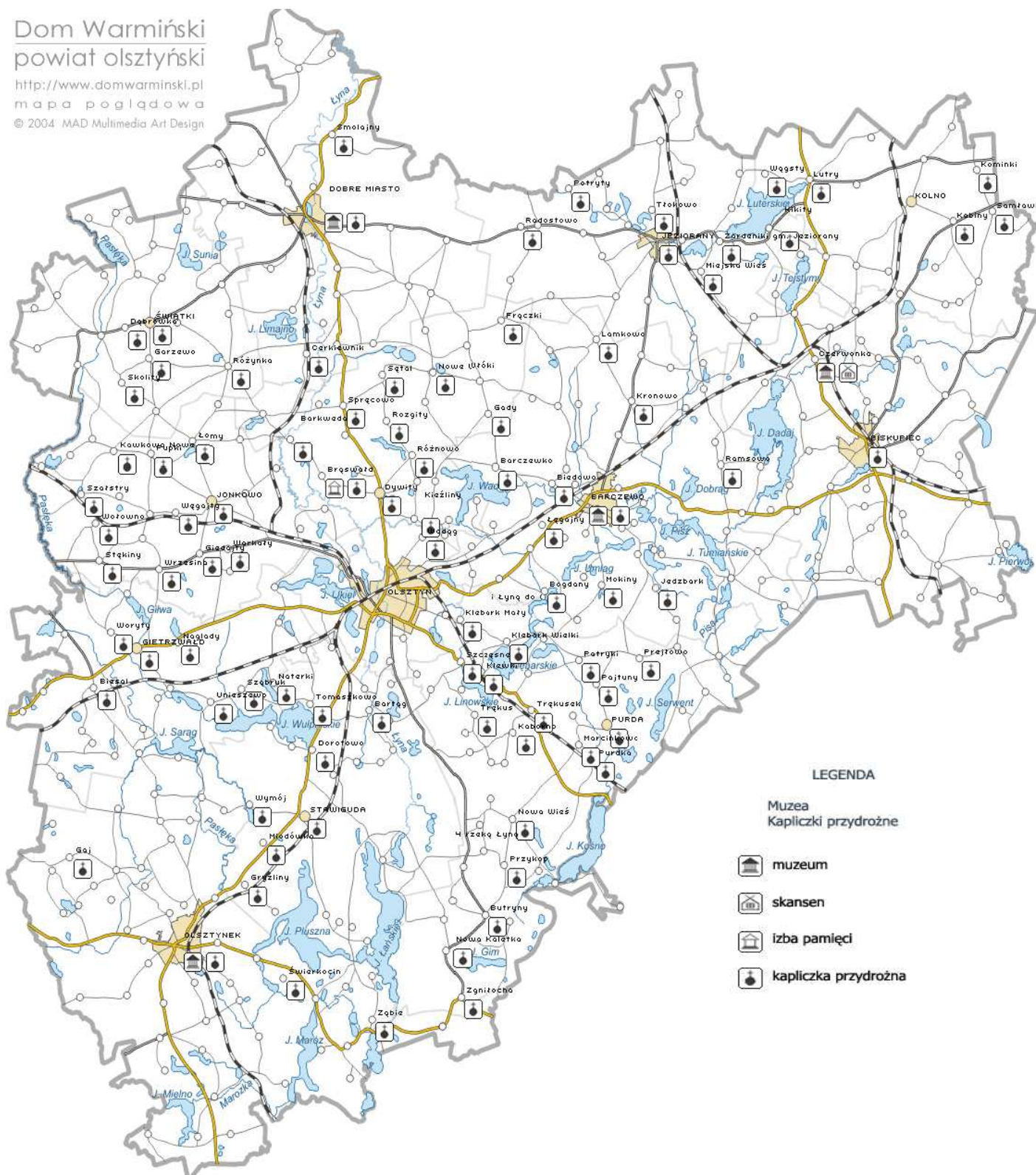
Przebieg trasy: Purda - Trękusek - Klewki - Bartązek - Bartąg (można pojechać przez Olsztynek do Gąsiorowa Olsztyneckiego) - Unieszewo - Gietrzwał - Woryty - Wrzesina - Jonkowo - Matki (przez gutkowo) - Brąswałd (przez dobre Miasto) - Smolajny - (powrót do Dobrego Miasta przez Kabikejmy Dolne) - Różnowo - Barczewko - Barczewo - Dadaj (przez Biskupiec) - Górowo

9. Walka o polskość

Przebieg trasy: Giławy - Purda (przez Butryny) - Nowa Kaletka (powrót w stronę Olsztyna przez Bartąg i Tomaszkowo) - Sząbruk - Uniszewo - Gietrzwałd - Woryty (przez Wrzesinę, Warkały, Gutkowo) - Brąswałd

Dom Warmiński powiat olsztyński

<http://www.domwarminski.pl>
mapa poglądowa
© 2004 MAD Multimedia Art Design

Mapa turystyczna powiatu olsztyńskiego – muzea i kapliczki. Źródło: <http://www.domwarminski.pl>

8.4. SZLAKI KONNE

1. Trasy konne na terenie Nadleśnictwa Jedwabno

Nr. 1 - długości ok. 12,5 km.; przebiega w pobliżu wsi Natać Wielka,

Nr. 2 - długości ok. 11 km.; przebiega w pobliżu wsi Bałdy,

Nr. 3 - długości ok. 10,5 km.; przebiega w pobliżu wsi Małszewo

Nr. 4 - długości ok. 24 km.; przebiega pomiędzy wsiami: Zimna Woda, Wały, Muszaki,

Nr. 5 - długości ok. 8,5 km.

2. Trasy konne na terenie Nadleśnictwa Jagiełek

Nr 1 – przebiega w pobliżu Jeziora Guzowy Piec

3. Trasy konne na terenie Nadleśnictwa Kudypy

Nr1. – leśnictwo Stary Dwór; gm. Stawiguda, Gietrzwałd – przebiega w pobliżu miasta Olsztyna

Nr 2 – leśnictwo Kudybki; gm. Gietrzwałd – przebiega w pobliżu wsi: Kudypy, Naterki,

Nr 3 – leśnictwo Nagłady; gm. Gietrzwałd – przebiega w pobliżu miasta Olsztyna

Nr 4 – leśnictwo Wrzesina; gm. Jonkowo – przebiega w pobliżu wsi Wrzesina

Nr 5 – leśnictwo Żelazowice; gm. Gietrzwałd – przebiega w pobliżu wsi: Rentyny, Woryty, Stęki

Nr 6 – leśnictwo Chmury; gm. Dobre Miasto – przebiega w pobliżu Jeziora Limajno

8.5. SZLAKI PIESZE I NARCIARSKIE

1. Szlak Kopernikowski (42 km w Powiecie olsztyńskim)

Olsztyn (Wysoka Brama) – Brąswałd - Most nad sztucznym korytem Łyny – Barkweda – Bukwałd – Cerkiewnik – Glotowo – Dobre Miasto – Smolajny

2. Szlak im. A. Śliwy (18,5 km)

Olsztyn (Wysoka Brama) – Rezerwat Redykajny – Jezioro Tyrsko – Gutkowo – Łupsztych – Dajtki

3. Szlak 3 (6 km + z Olsztynka do Waplewa)

Olsztynek – Waplewo – Maróz – Żelazno

4. Szlak Napoleona (32 km)

Gutkowo – Mątki – Jonkowo – Łomy – Pupki – Gołogóra – Skolity – Kalisty – Dąbrówka – Konradowo

5. Szlak 5 (49,9 km)

Olsztyn (Wysoka Brama) – Obrońców Tobruku – Jaroty – Bartązek – Kielary – rzeka Łyna/most – Ruś/sklep – skraj lasu – granica rezerwatu Las Warmiński – rzeka Łyna/elektrownia – skrzyżowanie dróg i duktów – Półwysep Lalka – Droga Kurki/Dąb – Kurki – Brzeźno Łyńskie – Orłowo – Łyński Młyn – przejazd kolejowy – Dobrzyń PKP

6. Szlak im. Diernowa (10,3 km)

Olsztyn Jakubowo – Sanatorium

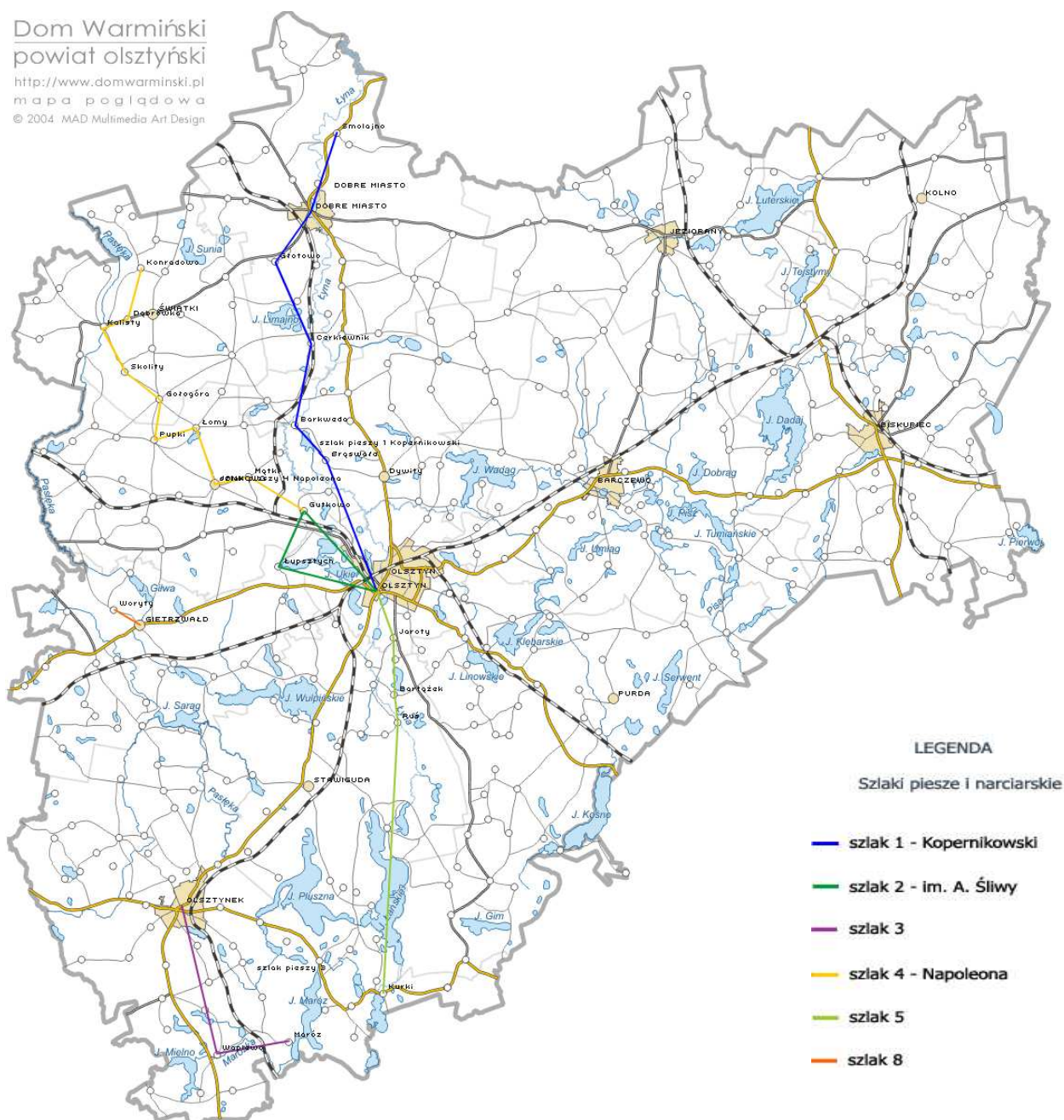
7. Szlak Błękitny (4 km)

Olsztyn ul. Bałtycka – jez. Długie - Las Miejski – Jakubowo

. 8. Szlak 8

(długość szlaku 15 km)

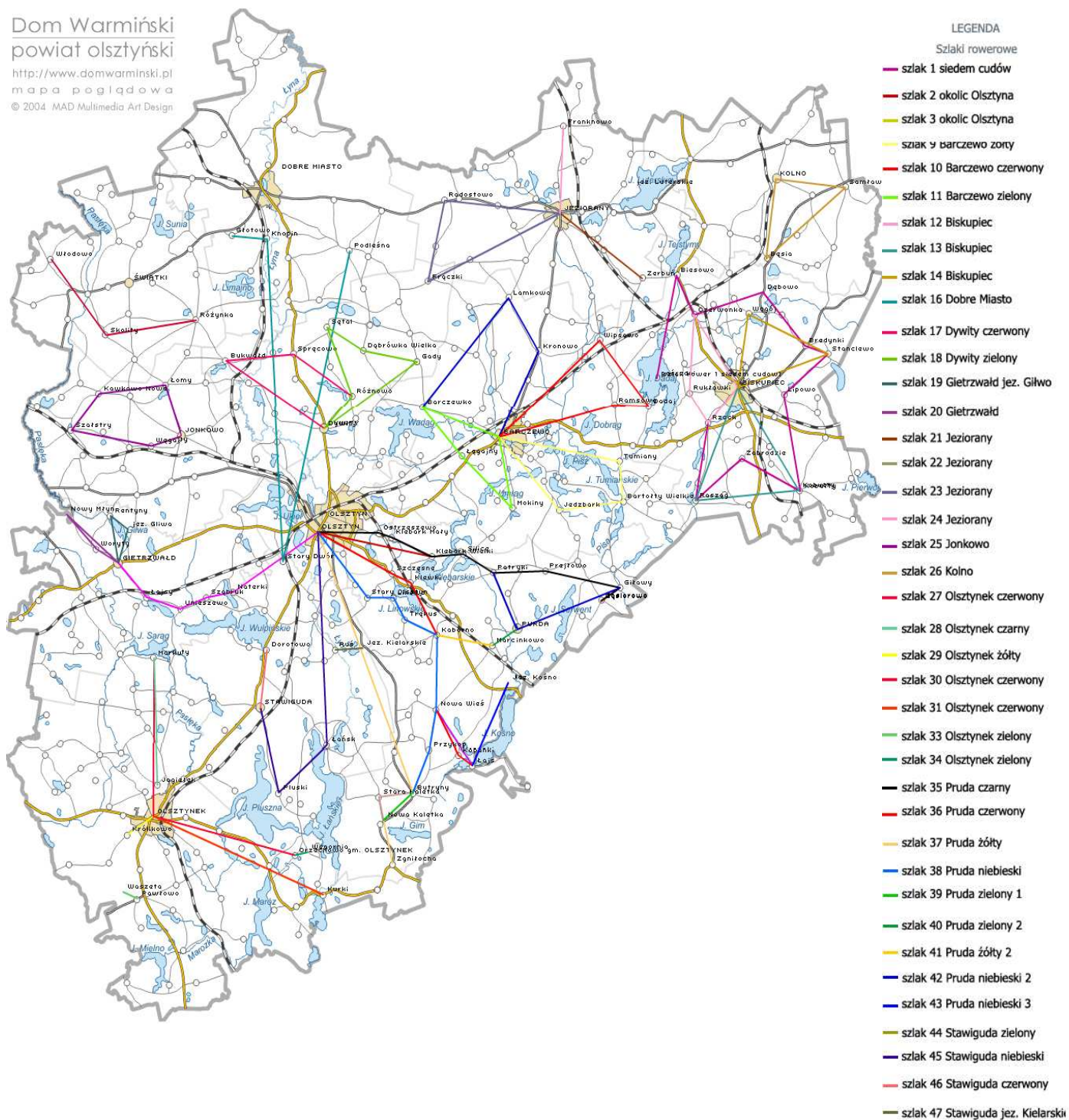
Gietrzwałd – Woryty (murowane warmińskie domy z końca XIX w. Oraz budynek dawnej szkoły polskiej) – przez las Żelazowice (w okolicy rezerwat "Ostoja bobrów na rzece Pasłęce") - powrót do Woryt – Gietrzwałd

Mapa turystyczna powiatu olsztyńskiego – szlaki piesze i narciarskie. Źródło: www.domwarminski.pl

8.5.1. LEŚNE ŚCIEŻKI PRZYRODNICZE NA TERENIE NADLEŚNICTW POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

1. Leśna ścieżka "Sanatorium" (ok. 4 km)
2. Leśna ścieżka "Kudypska Polana"
3. Leśna ścieżka "Las bliżej nas" (ok. 3 km)
4. Leśna ścieżka "Zazdrość" (ok. 6,7 km)
5. Leśna ścieżka "Zielony szlak" (ok. 5 km)

Mapa turystyczna powiatu olsztyńskiego – szlaki rowerowe. Źródło: www.domwarminski.pl

9. DIAGNOZA STANU ISTNIEJĄCEGO I POTENCJAŁU POWIATU OLSZTYŃSKIEGO W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY ZABYTKÓW - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Niniejszy Program ma na celu wskazanie istniejącego stanu zabytków oraz zdefiniowanie możliwości i obowiązków prawnych, dzięki którym Powiat Olsztyński dba o własne dziedzictwo kulturowe. Dokładna ocena, zarówno materii prawnej jak i materialnej ma na celu określenie aktualnej pozycji i perspektyw, a wraz z tym najlepszej strategii postępowania w zakresie opieki i ochrony zabytków. Jedną z podstawowych metod analizy strategicznej wykorzystywanej przy opracowaniu diagnozy jest analiza SWOT. Analiza ta ma na celu sklasyfikowanie czynników wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na opiekę i ochronę zabytków na terenie powiatu olsztyńskiego.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> ▲ duża ilość różnorodnych zabytków charakterystycznych dla regionu Warmii; ▲ atrakcyjne położenie powiatu olsztyńskiego pod względem krajobrazowym i kulturowym; ▲ duża ilość szlaków turystycznych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe; ▲ bogaty zasób ruchomych dzieł sztuki; ▲ kultywowanie i promowanie tradycji warmińskiej; ▲ funkcjonowanie i wspieranie działalności Społecznych Opiekunów Zabytków Powiatu Olsztyńskiego; ▲ wzrost inwestycji mających na celu ochronę i renowację zabytków; ▲ liczne publikacje nt. dziedzictwa kulturowego Warmii. 	<ul style="list-style-type: none"> ▲ zły stan zachowania znacznej części zabytków zlokalizowanych na terenie powiatu olsztyńskiego; ▲ niewystarczające środki finansowe na konserwację obiektów zabytkowych; ▲ brak kontynuacji i nawiązań w stosunku do istniejącej przestrzeni zabytkowej, zanikanie tradycyjnej architektury i zabudowy charakterystycznej dla regionu Warmii; ▲ niewystarczająca promocja bieżąca zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego; ▲ niedostateczna edukacja społeczna o konieczności i potrzebie należytego dbania o zabytki oraz niedostateczna świadomość właścicieli zabytków o prawnych zobowiązaniach do należytego utrzymania obiektów; ▲ brak powiatowej ewidencji zabytków;

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> ⤴ dalsza edukacja i wzrost zainteresowania właścicieli zabytków ochroną i pracami konserwatorskimi; ⤴ efektywniejsze zarządzanie infrastrukturą dotyczącą szlaków turystycznych; ⤴ dalszy rozwój turystyki, w tym agroturystyki, w oparciu o obszary historyczne i obiekty zabytkowe; ⤴ możliwość pozyskiwania zewnętrznych źródeł wsparcia na realizację prac konserwatorskich i remontowych dotyczących obiektów zabytkowych; ⤴ promocja i wsparcie inicjatyw lokalnych mających na celu popularyzację, promocję i prezentację zabytków i dziedzictwa kulturowego Powiatu Olsztyńskiego; ⤴ promocja i rozwój tradycyjnej architektury charakterystycznej dla regionu Warmii. 	<ul style="list-style-type: none"> ⤴ niewystarczające środki finansowe na ochronę i opiekę zabytków, realizację prac renowacyjnych i konserwatorskich; ⤴ niedostateczna liczba działań i akcji promocyjnych na rzecz ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego; ⤴ pogarszający się stan techniczny zabytków; ⤴ niewłaściwe użytkowanie obiektów zabytkowych; ⤴ prowadzenie prac budowlanych na zabytkach niezgodnie ze sztuką budowlaną; ⤴ brak wypracowanych procedur określających współpracę instytucji odpowiedzialnych za ochronę zabytków z właścicielami zabytków.

10. CELE PRIORYTETOWE I ZADANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU OLSZTYŃSKIEGO NA LATA 2013 – 2016

Zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami programy opieki nad zabytkami, w tym powiatowe, mają na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Uwzględniając określone wyżej kierunki działania oraz przeprowadzając syntezę analizy SWOT Powiat Olsztyński określił cele priorytetowe oraz wskazał zadania, których podjęcie przyczyni się do poprawy stanu zachowania i zagospodarowania obiektów zabytkowych.

CEL I: OCHRONA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU OLSZTYŃSKIEGO	
ZADANIA	PODMIOTY/JEDNOSTKI REALIZUJĄCE
Ochrona krajobrazu kulturowego i środowiska naturalnego	Powiat Olsztyński
Promowanie regionalnej architektury i budownictwa	<ul style="list-style-type: none"> ▲ Wydział Infrastruktury i Budownictwa ▲ Wydział Inwestycji i Funduszy UE ▲ Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju
Wspieranie rozwoju turystyki z uwzględnieniem walorów dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> ▲ Wydział Inwestycji i Funduszy UE, ▲ Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju ▲ Wydział Oświaty, Kultury i Kultury Fizycznej
Wspieranie inicjatyw mających na celu pozyskiwanie środków finansowych z zewnętrznych źródeł wsparcia na realizację prac konserwatorskich i remontowych dotyczących obiektów zabytkowych	<ul style="list-style-type: none"> ▲ Wydział Inwestycji i Funduszy UE
Wsparcie inicjatyw lokalnych mających na celu popularyzację, promocję i prezentację zabytków i dziedzictwa kulturowego Powiatu Olsztyńskiego	<ul style="list-style-type: none"> ▲ Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju, ▲ Wydział Oświaty, Kultury i Kultury Fizycznej
CEL II: PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I EDUKACJA MIESZKAŃCÓW POWIATU OLSZTYŃSKIEGO W ZAKRESIE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	
Promowanie istniejących i wspieranie inicjatyw mających na celu tworzenie nowych szlaków turystycznych wykorzystujących zasoby dziedzictwa kulturowego Powiatu Olsztyńskiego.	Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju
Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego i inicjatyw dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami w mediach.	Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju
Promowanie i prezentacja zabytków z terenu powiatu olsztyńskiego za pośrednictwem internetu.	Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju
Promocja kultury i tradycji warmińskiej.	<ul style="list-style-type: none"> ▲ Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju, ▲ Wydział Oświaty, Kultury i Kultury Fizycznej
Opracowywanie folderów, przewodników i innych pozycji dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu oraz wspieranie zewnętrznych publikacji dotyczących tematyki.	Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju

Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego, jego stanu zachowania i potrzeb związanych z jego ochroną wśród mieszkańców Powiatu Olsztyńskiego.	<ul style="list-style-type: none"> ♣ Wydział Infrastruktury i Budownictwa, ♣ Wydział Inwestycji i Funduszy UE, ♣ Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju, ♣ Wydział Gospodarowania Środowiskiem, ♣ Wydział Geodezji i Gospodarki Nieruchomościami
Organizacja i udział w szkoleniach dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i opieki nad zabytkami.	Powiat Olsztyński
Edukacja właścicieli w zakresie prawnych zobowiązań do należytego utrzymania obiektów zabytkowych.	Powiat Olsztyński
Określenie procedur i warunków współpracy z właścicielami zabytków.	Powiat Olsztyński
CEL III: UTWORZENIE, PROWADZENIE I BIEŻĄCA AKTUALIZACJA EWIDENCJI ZABYTEKÓW POWIATU OLSZTYŃSKIEGO	
Opracowanie wykazu, wraz z opisem geodezyjnym budowlanym, inwestycyjnym i dokumentacją zdjęciową, zabytków będących w zasobach Powiatu Olsztyńskiego, w tym wykazu kapliczek.	<ul style="list-style-type: none"> ♣ Wydział Inwestycji i Funduszy UE, ♣ Wydział Infrastruktury i Budownictwa; ♣ Wydział Geodezji i Gospodarki Nieruchomościami; ♣ Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju
Prowadzenie w wersji elektronicznej i bieżąca aktualizacja ewidencji zabytków Powiatu Olsztyńskiego i ewidencji kapliczek.	<ul style="list-style-type: none"> ♣ Wydział Infrastruktury i Budownictwa; ♣ Wydział Geodezji i Gospodarki Nieruchomościami; ♣ Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju
Udostępnienie ewidencji na stronach internetowych Powiatu Olsztyńskiego oraz stronach internetowych innych zainteresowanych podmiotów.	Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju
Opracowanie mapy zabytków będących w zasobach Powiatu Olsztyńskiego.	<ul style="list-style-type: none"> ♣ Wydział Infrastruktury i Budownictwa; ♣ Wydział Geodezji i Gospodarki Nieruchomościami; ♣ Wydział Informacji, Promocji i Rozwoju

Realizacja Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2013 – 2016, a tym samym osiągnięcie zakładanych celów priorytetowych możliwe będzie dzięki realizacji określonych zadań przy zastosowaniu następujących instrumentów:

- 1) prawnych – wynikających z przepisów ustawowych w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki i ochrony zabytków oraz uwzględnieniu Programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego,
- 2) finansowych – polegających na wspieraniu prac konserwatorskich i renowacyjnych przy obiektach zabytkowych oraz inicjatyw lokalnych, w tym również inicjatyw mających na celu pozyskiwanie środków finansowych z zewnętrznych źródeł wsparcia mających na celu popularyzację, promocję i prezentację zabytków i dziedzictwa kulturowego Powiatu Olsztyńskiego,
- 3) koordynacji – osiągnięcie poszczególnych celów możliwe będzie dzięki współpracy Powiatu Olsztyńskiego z organizacjami pozarządowymi, właścicielami zabytków i innymi podmiotami na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami,
- 4) społecznych – mających na celu realizację działań promocyjnych i edukacyjnych na rzecz społeczności zamieszkującej powiat olsztyński,
- 5) kontrolnych – mających na celu monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego Powiatu Olsztyńskiego.

11. LITERATURA I ŹRÓDŁA

1. *Warmiacy i Mazurzy. Życie codzienne ludności wiejskiej w I połowie XIX wieku.* Praca zbiorowa pod redakcją Bogumiła Kuźniewskiego. Towarzystwo Przyjaciół Olsztynka. Olsztynek 2002 r.
2. *Warmińskie kapliczki. Część I.* Mirosław „Micia” Bojenko, Adam Brosch. Dobre Miasto 2011 r.
3. *Waloryzacja i ochrona alei przydrożnych na terenie województwa warmińsko – mazurskiego.* Opracowanie Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie. Olsztyn 2007 r.
4. www.powiat-olsztynski.pl
5. www.domwarminski.pl
6. www.aleje.org.pl
7. www.nida.pl

**Wykaz zabytków nieruchomości z terenu powiatu olsztyńskiego wpisanych do rejestru prowadzonego przez
Warmińsko – Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

GMINA	MIJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	NR REJ	DATA WPISU
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	21	DOM	A-231	25 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO			UKŁAD URBANISTYCZNY	A-333	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO			MURY OBRONNE	A-326	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	KOŚCIUSZKI		KAPLICA PRZYDROŻNA Z 3 KRUCYFIKSAMI	A-332	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO			DAWNA PLEBANIA PRZY KOŚCIELE	A-335	15 czerwca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	KLASZTORNA	3	DOM	A-331	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	GRUNWALDZKA	24	DOM	A-330	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	GRUNWALDZKA	26	DOM	A-329	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	14	KAMIENICZKA	A-328	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	20	KAMIENICZKA	A-327	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	22	DOM	A-343	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	24	KAMIENICZKA	A-337	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	54	KAMIENICZKA	A-334	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	60	KAMIENICZKA	A-338	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	62	KAMIENICZKA	A-339	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	64	KAMIENICZKA	A-340	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	66	KAMIENICZKA	A-341	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	68	KAMIENICZKA	A-344	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	70	KAMIENICZKA	A-346	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	9	DOM	A-336	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	11	DOM	A-345	23 lipca 1957

BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	13	DOM	A-342	23 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	15	DOM	A-114	25 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	NOWOWIEJSKIEGO	9	POZOSTAŁOŚCI DAWNEGO ZAMKU BISKUPIEGO	A-546	14 czerwca 1961
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	22	DOM	A-325	25 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	17	DOM	A-350	25 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	19	DOM	A-348	25 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	23	DOM	A-349	25 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	25	DOM	A-347	25 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	42	DOM	A-351	25 lipca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO			KOŚCIÓŁ ŚW ANNY I ŚW SZCZEPANA	A-218	18 marca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO			KOŚCIÓŁ ŚW ANDRZEJA APOSTOŁA WRAZ Z GROBOWCEM RENESANSOWYM KARDYNAŁA BATOREGO	A-219	20 marca 1957
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	KOPERNIKA	1	PLEBANIA	A-1024	24 lipca 1968
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MOSTOWA		WJAZD PRZY UL. MOSTOWEJ /RELIKTY BRAMY MIEJSKIEJ/	A-948	7 czerwca 1968
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	58	DOM	A-3804	6 marca 1995
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	38	DOM	A-3818	20 kwietnia 1995
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	19	DOM	A-3853	21 listopada 1995
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MAZURSKA	4	DOM	A-3854	21 listopada 1995
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	KOPERNIKA	3	DOM	A-3877	13 marca 1996
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	KLASZTORNA	005 A	DOM	A-4068	17 czerwca 1998
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	NOWOWIEJSKIEGO	7	DOM PARAFIALNY	A-2005	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	GRUNWALDZKA	3	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI	A-1993	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	KOŚCIUSZKI	007/009	SYNAGOGA	A-2003	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	GRANICZNA		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3514	27 maja 1993
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	OLSZTYŃSKA	15	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3513	27 maja 1993
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	WARMIŃSKA		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3506	27 maja 1993
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	WOJSKA POLSKIEGO	38	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3507	27 maja 1993
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	WARMIŃSKA	1	KAMIENICA	A-4018	19 listopada 1997
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO			WIEŻA CIŚNIEŃ	A-4009	6 października 1997
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	GRUNWALDZKA	10	DOM	A-2004	11 maja 1987

BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	GRUNWALDZKA	11	DOM	A-2002	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	GRUNWALDZKA	22	DOM	A-2022	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	KOPERNIKA	5	DOM	A-2027	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	KOŚCIUSZKI	3	DOM	A-2029	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	KOŚCIUSZKI	5	DOM	A-2025	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MAZURSKA	2	DOM	A-2031	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MAZURSKA	3	DOM	A-2032	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	8	DOM	A-2024	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	10	DOM	A-2023	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	12	DOM	A-2015	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	13	DOM	A-2109	14 sierpnia 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	15	DOM	A-2028	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	16	DOM	A-2020	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	17	DOM	A-2019	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	18	DOM	A-2018	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	026 A, B	DOM	A-2016	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	27	DOM	A-1998	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	28	DOM	A-2017	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	29	DOM	A-2021	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	30	DOM	A-2030	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	31	DOM	A-2026	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	52	DOM	A-1994	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	MICKIEWICZA	56	DOM	A-1996	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	26	DOM	A-2000	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	31	DOM	A-2001	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	39	DOM	A-2014	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	40	DOM	A-2006	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	44	DOM	A-2108	14 sierpnia 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	54	DOM	A-2007	11 maja 1987

BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	TRAUGUTTA	56	DOM	A-2008	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	WOJSKA POLSKIEGO	1	DOM	A-2009	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	WOJSKA POLSKIEGO	3	DOM	A-2010	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	WOJSKA POLSKIEGO	5	DOM	A-2011	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	WOJSKA POLSKIEGO	13	DOM	A-2012	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	WOJSKA POLSKIEGO	14	DOM	A-2013	11 maja 1987
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	PUŁASKIEGO		ZESPÓŁ DWORCA PKP (11 OBIEKTÓW)	A-3664	10 lutego 1994
BARCZEWO (miasto)	BARCZEWO	PLAC RATUSZOWY	1	RATUSZ	A-4202	19 stycznia 2001
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARCZEWKO			KOŚCIÓŁ ŚW WAWRZYŃCA WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-943	7 czerwca 1968
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARCZEWKO		9	KAPLICZKA	A-3364	20 maja 1992
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARCZEWKO		10	KAPLICZKA	A-3363	20 maja 1992
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARCZEWKO		78	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3366	20 maja 1992
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARCZEWKO			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI - PARAFIALNY	A-2403	5 maja 1988
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARCZEWKO		53	KAPLICZKA	A-4201	5 stycznia 2001
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARCZEWKO		17	CHATA DREWNIANA	A-947	7 czerwca 1968
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARCZEWKO		110	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-4402	17 lipca 2006
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARCZEWKO	MIĘDZY PARCELĄ 37 A KOŚCIOŁEM		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-4401	26 lipca 2006
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARCZEWKO	POSESJA	7	KAPLICZKA	A-4428	26 lipca 2006
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARTOŁTY WIELKIE			KOŚCIÓŁ ŚW JAKUBA APOSTOŁA WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1021	23 lipca 1968
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARTOŁTY WIELKIE			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3988	14 maja 1997
BARCZEWO (obszar wiejski)	BARTOŁTY WIELKIE			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3987	14 maja 1997
BARCZEWO (obszar wiejski)	BIADOWO		10	KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3362	20 maja 1992
BARCZEWO (obszar wiejski)	DADAJ			PARK	A-1254	27 listopada 1978
BARCZEWO (obszar wiejski)	DOBRĄG			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-848	27 marca 1968
BARCZEWO (obszar wiejski)	DOBRĄG			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-849	27 marca 1968
BARCZEWO (obszar wiejski)	JEDZBARK			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	A-2398	20 kwietnia 1988
BARCZEWO (obszar wiejski)	KIERZBUŃ			PARK	A-1243	7 sierpnia 1978
BARCZEWO (obszar wiejski)	KIERZBUŃ			DWÓR	A-4134	17 stycznia 2000

BARCZEWO (obszar wiejski)	KLIMKOWO			MŁYNARZÓWKA	A-4007	6 października 1997
BARCZEWO (obszar wiejski)	KRUPOLINY			ZESPÓŁ DWORSKO - PARKOWY	A-4305	29 czerwca 2004
BARCZEWO (obszar wiejski)	LAMKOWO			KOŚCIÓŁ ŚW MIKOŁAJA	A-762	22 marca 1968
BARCZEWO (obszar wiejski)	LAMKOWO		44	CHAŁUPA	A-842	22 marca 1968
BARCZEWO (obszar wiejski)	LAMKOWO			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	A-2406	5 maja 1988
BARCZEWO (obszar wiejski)	ŁĘGAJNY			KAPLICA FILIALNA P.W. ŚW. BONAVENTURY I ŚW. FLORIANA	A-4142	20 stycznia 2000
BARCZEWO (obszar wiejski)	MARUNY			PARK	A-1248	30 sierpnia 1978
BARCZEWO (obszar wiejski)	MOKINY			KAPLICA FILIALNA P.W. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA JEZUSOWEGO	A-4143	20 stycznia 2000
BARCZEWO (obszar wiejski)	NIKIELKOWO			PARK	A-1261	30 listopada 1978
BARCZEWO (obszar wiejski)	RAMSOWO			KOŚCIÓŁ ŚW ANDRZEJA APOSTOŁA	A-835	19 marca 1968
BARCZEWO (obszar wiejski)	RAMSOWO			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	A-2405	5 maja 1988
BARCZEWO (obszar wiejski)	SAPUNY		10	DWÓR	A-4038	30 grudnia 1997
BARCZEWO (obszar wiejski)	SZYNOWO			PARK	A-1252	25 listopada 1978
BARCZEWO (obszar wiejski)	TUMIANY		11	DWÓR	A-4026	15 grudnia 1997
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC			UKŁAD URBANISTYCZNY WRAZ Z KOŚCIOŁEM EWANGELICKIM, ZABUDOWĄ Z XVIII I XIX W. I KOŚCIOŁEM PARAFIALNYM	A-429	14 grudnia 1957
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	1 MAJA		KOŚCIÓŁ ŚW JANA CHRZCICIELA	A-19	13 sierpnia 1949
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	MAZURSKIE PRZEDMIEŚCIE	008 010	KAMIENICZKA	A-3943	2 stycznia 1997
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	6	RATUSZ	A-2258	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	WARSZAWSKA	17	KOŚCIÓŁ EWANGELICKO - AUGSBURSKI, OB. RZYMSKO-KATOLICKI P.W. ŚW. KAROLINY	A-2259	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	NIEPODLEGŁOŚCI		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2260	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	NIEPODLEGŁOŚCI	2	BUDYNEK STAROSTWA	A-2261	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	MATEJKI		WIEŻA CIŚNIEŃ	A-2238	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	FLORIAŃSKA	2	KAMIENICA	A-2262	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	FLORIAŃSKA	6	BUDYNEK MIESZKALNY	A-2252	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	FLORIAŃSKA	8	BUDYNEK MIESZKALNY	A-2263	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	FLORIAŃSKA	10	BUDYNEK MIESZKALNY	A-2264	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	FLORIAŃSKA	12	BUDYNEK MIESZKALNY	A-2265	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	FLORIAŃSKA	14	BUDYNEK MIESZKALNY	A-2222	8 września 1987

BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	FLORIAŃSKA	16	BUDYNEK MIESZKALNY	A-2220	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	KAJKI	21	KAMIENICA	A-2223	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	MAZURSKIE PRZEDMIEŚCIE	2	KAMIENICZKA	A-2221	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	MAZURSKIE PRZEDMIEŚCIE	4	KAMIENICZKA	A-2225	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	MICKIEWICZA	12	WILLA	A-2219	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	MICKIEWICZA	35	KAMIENICZKA	A-2218	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	NIEPODLEGŁOŚCI	3	KAMIENICA	A-2217	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	NIEPODLEGŁOŚCI	9	BUDYNEK MIESZKALNY	A-2235	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	NIEPODLEGŁOŚCI	11	KAMIENICZKA	A-2241	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	NIEPODLEGŁOŚCI	13	KAMIENICZKA	A-2240	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	1	KAMIENICA	A-2233	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	4	KAMIENICZKA	A-2239	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	8	KAMIENICZKA	A-2224	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	10	KAMIENICZKA	A-2237	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	12	KAMIENICZKA	A-2236	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	14	KAMIENICZKA	A-2226	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	16	KAMIENICZKA	A-2234	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	018/020	KAMIENICZKA	A-2242	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	22	KAMIENICZKA	A-2232	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	024 026	KAMIENICZKA	A-2231	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	WARSZAWSKA	5	KAMIENICZKA	A-2230	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	WARSZAWSKA	17	KAMIENICZKA	A-2229	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PLAC WOLNOŚCI	6	KAMIENICA	A-2228	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PLAC WOLNOŚCI	8	KAMIENICA	A-2227	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC			ODCINEK MURU PRZY KOSCIELE ŚW. JANA CHRZCICIELA	A-2245	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	SŁOWACKIEGO		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2246	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	MONIUSZKI	8	KAMIENICZKA	A-2247	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	WARSZAWSKA	3	KAMIENICZKA	A-2248	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	WARSZAWSKA	12	KAMIENICZKA	A-2249	8 września 1987

BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	SŁOWACKIEGO	2	KAMIENICZKA	A-2250	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	SYRENY	16	KAMIENICZKA	A-2251	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	SYRENY	24	KAMIENICZKA	A-2255	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	SYRENY	26	KAMIENICZKA	A-2243	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	SYRENY	28	KAMIENICZKA	A-2256	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PLAC KOŚCIELNY	2	PLEBANIA	A-2257	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	CMENTARNA		DAWNY CMENTARZ EWANGELICKI OB. KOMUNALNY	A-2404	5 maja 1988
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	NIEPODLEGŁOŚCI	4	KAMIENICA	A-2266	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PIONIERÓW	2	KAMIENICZKA	A-2254	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	BOGUSŁAWSKIEGO	2	KAMIENICA	A-2244	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PRZESKOK	1	KAMIENICA	A-2253	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	PLAC KOŚCIELNY	1	NOWA WIKARÓWKA OB. PLEBANIA	A-3431	21 grudnia 1992
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	CHROBREGO	10	DOM	A-3650	20 grudnia 1993
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	WARSZAWSKA	16	BROWAR Z LEŻAKOWNIĄ Z ZACHOWANYM WYPOSAŻENIEM	A-4267	17 grudnia 2003
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	WOJSKA POLSKIEGO	3	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4407	24 kwietnia 2006
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	1-GO MAJA	21	KAMIENICA	A-2223	8 września 1987
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	CHROBREGO	17	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4415	5 czerwca 2006
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	CHROBREGO	8	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4416	5 czerwca 2006
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	CHROBREGO	21	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4417	5 czerwca 2006
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	CHROBREGO	13/15	KOMPLEKS BUDYNKÓW SZKOLNYCH: BUDYNEK SP NR 3, BUDYNEK I LO, INTERNAT	A-4488	3 stycznia 2008
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	DWORCOWWA	2	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4405	18 kwietnia 2006
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	KRYNICZNA	11	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4406	24 kwietnia 2006
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	SZPITALNA	7	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4404	18 kwietnia 2006
BISKUPIEC (miasto)	BISKUPIEC	SZPITALNA	1	DOM	A-469/0	14 grudnia 1957
BISKUPIEC (obszar wiejski)	BIESOWO			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. MIKOŁAJA I ŚW. ANTONIEGO PADEWSKIEGO	A-4141	18 stycznia 2000
BISKUPIEC (obszar wiejski)	BIESOWO			BUDYNEK DAWNEGO ZAJAZDU, NASTĘPNIE URZĘDU POCZTOWEGO, OBECNIE NIE UŻYTKOWANY WRAZ Z OTOCZENIEM	A-4460	26 marca 2007
BISKUPIEC (obszar wiejski)	BORKI WIELKIE			PAŁAC	A-608	2 maja 1968
BISKUPIEC (obszar wiejski)	BORKI WIELKIE			PARK	A-1280	7 lutego 1979

BISKUPIEC (obszar wiejski)	BORKI WIELKIE		57	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3548	7 lipca 1993
BISKUPIEC (obszar wiejski)	BREDYNKI		66	CHAŁUPA	A-600	7 października 1967
BISKUPIEC (obszar wiejski)	BREDYNKI		064 A	KAPLICA FILIALNA	A-4197	13 grudnia 2000
BISKUPIEC (obszar wiejski)	CZERWONKA			KOŚCIÓŁ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, OB. KAPLICA RZYMSKO-KATOLICKA, FILIALNA, P.W. ŚW. KRZYŻA	A-4144	20 stycznia 2000
BISKUPIEC (obszar wiejski)	CZERWONKA			KAPLICA FILIALNA P.W. ŚW. KRZYŻA	A-4145	20 stycznia 2000
BISKUPIEC (obszar wiejski)	DĄBRÓWKA KOBULECKA			PAŁAC	A-902	2 maja 1968
BISKUPIEC (obszar wiejski)	DĄBRÓWKA KOBULECKA			PARK	A-1404	11 listopada 1982
BISKUPIEC (obszar wiejski)	DROSZEWO			DWÓR (Z OTOCZENIEM 50 - 100M.)	A-601	7 października 1967
BISKUPIEC (obszar wiejski)	DROSZEWO			PARK	A-1267	15 grudnia 1978
BISKUPIEC (obszar wiejski)	KOBUŁTY			KOŚCIÓŁ EWANGELICKI WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-620	12 października 1967
BISKUPIEC (obszar wiejski)	KOBUŁTY			DWÓR (Z OTOCZENIEM 50-100 M.)	A-625	12 października 1967
BISKUPIEC (obszar wiejski)	KOBUŁTY		33	SPICHLERZ	A-3812	17 marca 1995
BISKUPIEC (obszar wiejski)	KOBUŁTY			PARK	A-1345	11 stycznia 1982
BISKUPIEC (obszar wiejski)	KOBUŁTY			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. JÓZEFA	A-4136	18 stycznia 2000
BISKUPIEC (obszar wiejski)	KOJTRYNY			PARK	A-1264	5 grudnia 1978
BISKUPIEC (obszar wiejski)	MOJTNY			PARK	A-1279	2 lutego 1979
BISKUPIEC (obszar wiejski)	NAJDYMOWO			KAPLICA RODOWA	A-4533	27 października 2009
BISKUPIEC (obszar wiejski)	NASY			DWÓR (Z OTOCZENIEM 50-100 M.)	A-627	12 października 1967
BISKUPIEC (obszar wiejski)	PARLEZA WIELKA			PARK	A-1281	8 lutego 1979
BISKUPIEC (obszar wiejski)	RASZĄG			PARK	A-1239	6 czerwca 1978
BISKUPIEC (obszar wiejski)	RASZĄG			KAPLICA FILIALNA P.W. ŚW. JÓZEFA	A-4133	17 stycznia 2000
BISKUPIEC (obszar wiejski)	RASZĄG			KOŚCIÓŁ EWANGELICKO-AUGSBURSKI	A-4135	17 stycznia 2000
BISKUPIEC (obszar wiejski)	RZECK		50	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3547	7 lipca 1993
BISKUPIEC (obszar wiejski)	SADOWO			PARK	A-1409	1 grudnia 1982
BISKUPIEC (obszar wiejski)	ZABRODZIE			PARK	A-1278	2 lutego 1979
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO			MURY OBRONNE	A-419	30 października 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO	10	KAMIENICZKA	A-420	30 października 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO	6	KAMIENICZKA W GRANICAH DZIAŁKI	A-418	30 października 1957

DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO	4	KAMIENICZKA	A-417	30 października 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ORŁA BIAŁEGO		KOŚCIÓŁ NAJŚWIĘTSZEGO ZBAWICIELA I WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH (KOLEGIATA I ZABUDOWANIA KOLEGIACKIE)	A-50	16 września 1949
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	OLSZTYŃSKA	1	KOŚCIÓŁ ŚW MIKOŁAJA	A-51	16 września 1949
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO			KAPLICA ŚW JERZEGO Z OTOCZENIEM 50 100 M.	A-1153	3 września 1968
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GÓRNA	001 A	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI	A-1154	3 września 1968
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO		BASZTA "BOCIANIA" Z OTOCZENIEM 50 - 100 M.	A-1150	3 września 1968
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO			UKŁAD URBANISTYCZNY ORAZ OBSZAR 50 M. NA ZEW. OD MURÓW	A-416	30 października 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GDAŃSKA		WIEŻA CIŚNIEŃ	A-3879	15 marca 1996
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ORŁA BIAŁEGO	28	STAJNIA /OB. MAGAZYN/	A-4075	16 lipca 1998
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	FABRYCZNA	004 A	DOM	A-3939	18 grudnia 1996
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	OLSZTYŃSKA	2	DOM PARAFIALNY	A-2156	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GRUNWALDZKA		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3520	31 maja 1993
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3521	31 maja 1993
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	OLSZTYŃSKA		BRAMA CMENTARNA	A-2175	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GROBLOWA	8	BUDYNEK ADMINISTRACYJNY GAZOWNI	A-2191	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GROBLOWA	6	RZEŹNIA	A-2141	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	37	SPICHLERZ	A-2193	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WARSZAWSKA	5	SPICHLERZ	A-2294	2 listopada 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GRUNWALDZKA	16	DOM	A-2187	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GRUNWALDZKA	19	DOM	A-2216	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GRUNWALDZKA	37	DOM	A-2207	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	KRÓTKA	2	DOM	A-2152	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	2	WILLA	A-2151	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	3	DOM	A-3919	3 października 1996
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	17	DOM	A-2150	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	19	DOM	A-2149	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	35	DOM	A-2148	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	MALCZEWSKIEGO	13	DOM	A-2147	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	OLSZTYŃSKA	8	WILLA	A-2146	1 września 1987

DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	OLSZTYŃSKA	10	DOM	A-2145	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO	7	DOM	A-2211	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO	11	DOM	A-2209	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO	15	DOM	A-2204	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO	17	DOM	A-2212	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ORŁA BIAŁEGO	24	DOM	A-2131	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WARSZAWSKA	1	DOM	A-2189	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WARSZAWSKA	3	DOM	A-3880	21 marca 1996
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WARSZAWSKA	4	DOM	A-2188	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WARSZAWSKA	6	DOM	A-418	30 października 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WARSZAWSKA	12	WILLA	A-2155	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WARSZAWSKA	14	DOM	A-2202	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	8	DOM	A-2194	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	10	DOM	A-2192	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	12	WILLA	A-2084	27 lipca 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	18	DOM	A-2195	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	23	DOM	A-2190	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	25	DOM	A-2201	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	26	DOM	A-2210	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	27	DOM	A-2215	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	026 A	SPICHLERZ	A-2292	2 listopada 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	026 A	BRAMA PRZY SPICHLERZU	A-2291	2 listopada 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GRUNWALDZKA	25	DOM	A-2197	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	4	DOM	A-2176	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	6	DOM	A-2177	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	24	DOM	A-2186	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	14	DOM	A-2203	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	28	DOM	A-2174	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	45	DOM	A-2198	2 września 1987

DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	47	DOM	A-2199	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	49	DOM	A-2184	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	14	DOM	A-2185	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	028 A	DOM, DAWNA STAJNIA	A-2178	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ŁUŻYCKA	53	DOM	A-2200	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GÓRNA	1	DOM	A-2214	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GÓRNA	18	DOM	A-2213	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GÓRNA	20	DOM	A-2208	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GRUNWALDZKA	21	DOM	A-2196	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GRUNWALDZKA	23	DOM	A-2205	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GRUNWALDZKA	27	DOM	A-2206	2 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	FABRYCZNA	3	DOM	A-2137	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	FABRYCZNA	5	DOM	A-2138	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	MALCZEWSKIEGO	11	DOM	A-2139	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ORŁA BIAŁEGO	13	DOM	A-2140	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ORŁA BIAŁEGO	024A	DOM	A-2157	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ORŁA BIAŁEGO	22	SPICHLERZ	A-2142	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	OLSZTYŃSKA	10	SPICHLERZ	A-2293	2 listopada 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	KOŚCIUSZKI		GAZOWNIA	A-2839	3 sierpnia 1989
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GÓRNA	009 A	STAJNIA - OB. SKLEP I WARSZTAT	A-4121	30 sierpnia 1999
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	GRUNWALDZKA	46	WILLA	A-2179	1 września 1987
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO	5	DOM KAMIENICA	A-416	30 września 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO	12	DOM KAMIENICA	A-416	30 września 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	SOWIŃSKIEGO	8	KAMIENICZKA	A-416	30 października 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	WOJSKA POLSKIEGO	31/33	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4342	26 października 2006
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	MALCZEWSKIEGO	26	DOM KAMIENICA	A-416	30 września 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	MALCZEWSKIEGO	28	DOM KAMIENICA	A-416	30 września 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	ORŁA BIAŁEGO	11	KAMIENICZKA	A-416	30 września 1957
DOBRE MIASTO (miasto)	DOBRE MIASTO	PRZEMYSŁOWA	20	DOM-KAMIENICZKA	A-416	30 września 1957

DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	BZOWIEC		30	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3591	25 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	BZOWIEC		49	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3584	25 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	CERKIEWNIK			KOŚCIÓŁ ŚW KATARZYNY	A-3785	18 stycznia 1995
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	CERKIEWNIK			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	A-1799	9 stycznia 1987
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	GŁOTOWO			ZESPÓŁ ZABUDOWAŃ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. NAJŚWIĘTSZEGO ZBAWICIELA	A-1148	2 września 1968
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	GŁOTOWO			KAPLICZKA PRZYDROŻNA /NA PLACU PRZED KOŚCIOŁEM/	A-3580	21 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	GŁOTOWO			KAPLICZKA CMENTARNA /NA CMENTARZU PARAFIALNYM/	A-3578	21 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	GŁOTOWO		31	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3577	21 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	GŁOTOWO			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	A-1797	9 stycznia 1987
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	GŁOTOWO			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	A-1797	9 stycznia 1987
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	GŁOTOWO		29	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3581	21 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	GŁOTOWO		30	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3582	21 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	JESIONOWO			KOŚCIÓŁ FILIALNY P.W. ŚW.ŚW. MARCINA, ROCHA I WALENTEGO	A-3784	18 stycznia 1995
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	JESIONOWO			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI /WOKÓŁ KOŚCIOŁA/	A-1798	9 stycznia 1987
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	KNOPIN			KAPLICA /WRAZ Z NAJBLIŻSZYM OTOCZENIEM W PROMIENIU 100M./	A-1133	1 września 1968
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	KOSYŃ			MOST DROGOWY NAD RZEKĄ ŁYŃĄ W CIĄGU DROGI KRAJOWEJ NR 51 (KM. 60+ 765 M.)	A-4216	21 marca 2001
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	ŁĘGNO		11	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3620	8 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	ŁĘGNO		21	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3621	8 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	ŁĘGNO		22	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3619	8 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	MAWRY		6	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3603	29 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	MAWRY		9	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3605	29 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	MAWRY			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3602	29 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	MIĘDZYLESIE			KAPLICA ODPUSTOWA P.W. ŚW KRZYŻA WRAZ Z CMENTARZEM	A-1130	30 sierpnia 1968
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	MIĘDZYLESIE			TRZY KAPLICE CMENTARNE	A-1131	30 sierpnia 1968
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	MIĘDZYLESIE			KAPLICZKA PRZYDROŻNA P.W. ŚW KRZYŻA	A-1132	30 sierpnia 1968
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	MIĘDZYLESIE		52	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3608	2 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	NOWA WIEŚ MAŁA			KAPLICA P.W. MIŁOSIERDZIA BOŻEGO	A-3806	7 marca 1995
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	NOWA WIEŚ MAŁA		14	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3589	25 października 1993

DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	NOWA WIEŚ MAŁA		35	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3587	25 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	NOWA WIEŚ MAŁA		13	KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3585	25 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	NOWA WIEŚ MAŁA		27	KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3586	25 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	NOWA WIEŚ MAŁA		33	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3588	25 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	NOWA WIEŚ MAŁA		36	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3590	25 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	NOWA WIEŚ MAŁA		38	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3583	25 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	ORZECHOWO			KOŚCIÓŁ NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NMP WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1128	25 sierpnia 1968
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	ORZECHOWO			PLEBANIA	A-919	19 maja 1968
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	ORZECHOWO			SZKOŁA	A-3805	7 marca 1995
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	ORZECHOWO			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI /POŁOŻONY WOKÓŁ KOŚCIOŁA/	A-1801	9 stycznia 1987
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PIOTRASZEWO			KOŚCIÓŁ ŚW BARTŁOMIEJA /WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM/	A-1126	25 sierpnia 1968
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PIOTRASZEWO		11	DOM	A-3786	18 stycznia 1995
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PIOTRASZEWO		18	PLEBANIA /OBECNIE DOM/	A-3808	7 marca 1995
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PIOTRASZEWO			KAPLICZKA PRZYDROŻNA /PRZY OGRODZENIU KOŚCIOŁA/	A-3614	3 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PIOTRASZEWO		28	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3615	3 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PIOTRASZEWO			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI /POŁOŻONY WOKÓŁ KOŚCIOŁA/	A-1800	9 stycznia 1987
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PODLEŚNA		16	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3604	29 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PODLEŚNA		54	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3606	29 października 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PRAŚLITY		19	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3613	3 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PRAŚLITY			KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ /NA TERENIE POSESJI SZKOLNEJ/	A-3618	3 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	PRAŚLITY		35	KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3617	3 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY			PAŁAC	A-512	4 maja 1959
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY			DOM /PRZY BRAMIE WJAZDOWEJ PAŁACU/	A-1118	23 sierpnia 1968
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY			BRAMA WJAZDOWA PRZY PAŁACU	A-1119	23 sierpnia 1968
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY	ZESPÓŁ PAŁACOWY		PAŁACYK MYŚLIWSKI	A-3807	7 marca 1995
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY			PARK	A-1545	25 kwietnia 1984
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	SMOLAJNY			ZESPÓŁ MŁYNA WODNEGO	A-3999	26 czerwca 1997
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	STARY DWÓR		4	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3611	2 listopada 1993

DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	STARY DWÓR		12	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3610	2 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	STARY DWÓR		6	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3609	2 listopada 1993
DOBRE MIASTO (obszar wiejski)	WICHROWO			BUDYNEK NADLEŚNICTWA	A-3834	25 sierpnia 1995
DYWITY	BARKWEDA			MŁYN WODNY	A-3075	15 stycznia 1991
DYWITY	BRĄSWAŁD		16	CHAŁUPA	A-944	7 czerwca 1968
DYWITY	BRĄSWAŁD		45	KOŚCIÓŁ ŚW KATARZYNY	A-3549	12 lipca 1993
DYWITY	BRĄSWAŁD			KAPLICZKA PRZYDROŻNA /1789R./	A-2892	5 września 1989
DYWITY	BRĄSWAŁD			KAPLICZKA PRZYDROŻNA /1886R./	A-2885	5 września 1989
DYWITY	BRĄSWAŁD			KAPLICZKA PRZYDROŻNA /1896R./	A-2886	5 września 1989
DYWITY	BRĄSWAŁD			KAPLICZKA PRZYDROŻNA /1896R./	A-2887	5 września 1989
DYWITY	BRĄSWAŁD		16	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2897	5 września 1989
DYWITY	BRĄSWAŁD			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2896	5 września 1989
DYWITY	BRĄSWAŁD			CMENTARZ PARAFIALNY	A-4447	8 stycznia 2007
DYWITY	BUKWAŁD			KAPLICA FILIALNA ŚW JÓZEFA	A-3550	12 lipca 1993
DYWITY	BUKWAŁD			KAPLICZKA PRZYDROŻNA /1894R./	A-2888	5 września 1989
DYWITY	BUKWAŁD			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2889	5 września 1989
DYWITY	BUKWAŁD		10	DAWNA KARCZMA, OB. BUDYNEK NIEUŻYTKOWANY, WRAZ Z DZIAŁKĄ	A-4518	1 grudnia 2008
DYWITY	DYWITY			KOŚCIÓŁ ŚW SZYMONA I JUDY TADEUSZA	A-1023	23 lipca 1968
DYWITY	DYWITY	POLNA	7	CHAŁUPA	A-949	7 czerwca 1968
DYWITY	DYWITY			OGRODZENIE CMENTARZA PRZYKOŚCIELNEGO	A-2890	5 września 1989
DYWITY	DYWITY	OLSZTYŃSKA		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2893	5 września 1989
DYWITY	DYWITY			KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-2891	5 września 1989
DYWITY	DYWITY			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2895	5 września 1989
DYWITY	FRĄCZKI			KOŚCIÓŁ ŚW MARII MAGDALENY	A-3551	12 lipca 1993
DYWITY	FRĄCZKI			KAPLICZKA PRZYDROŻNA /K. SZKOŁY/	A-3483	4 maja 1993
DYWITY	FRĄCZKI		12	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3476	4 maja 1993
DYWITY	FRĄCZKI		33	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3481	4 maja 1993
DYWITY	FRĄCZKI			KAPLICZKA PRZYDROŻNA /PAS DROGI/	A-3490	5 maja 1993
DYWITY	FRĄCZKI	OTOCZENIE KOŚCIOŁA		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3494	6 maja 1993

DYWITY	FRĄCZKI		26	PLEBANIA	A-3552	12 lipca 1993
DYWITY	GADY		50	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3484	4 maja 1993
DYWITY	GADY		50	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-4569	28 kwietnia 2011
DYWITY	KIEŻLINY		67	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3482	4 maja 1993
DYWITY	KIEŻLINY			KAPLICA PARAFIALNA P.W. ŚW. ROZALII	A-4137	18 stycznia 2000
DYWITY	KIEŻLINY		67	KAPLICZKA PRZYDROŻNA/ CMENTARZ KOMUNALNY	A-3497	6 maja 1993
DYWITY	MYKI			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3495	6 maja 1993
DYWITY	MYKI		3	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3493	6 maja 1993
DYWITY	NOWE WŁÓKI		17	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3485	4 maja 1993
DYWITY	NOWE WŁÓKI			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3478	4 maja 1993
DYWITY	NOWE WŁÓKI		39	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3479	4 maja 1993
DYWITY	NOWE WŁÓKI			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3488	5 maja 1993
DYWITY	NOWE WŁÓKI			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3489	5 maja 1993
DYWITY	NOWE WŁÓKI			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3487	5 maja 1993
DYWITY	NOWE WŁÓKI			KAPLICA FILIALNA P.W. MATKI BOSKIEJ SZKAPLERZNEJ	A-4139	18 stycznia 2000
DYWITY	REDYKAJNY		1	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3480	4 maja 1993
DYWITY	RÓŻGITY			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3492	6 maja 1993
DYWITY	RÓŻGITY		3	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3527	14 czerwca 1993
DYWITY	RÓŻNOWO		15	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3531	14 czerwca 1993
DYWITY	RÓŻNOWO		40	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3530	14 czerwca 1993
DYWITY	SĘTAL			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW MIKOŁAJA	A-3636	1 grudnia 1993
DYWITY	SĘTAL	PRZY DRODZE DO RÓŻGIT		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3529	14 czerwca 1993
DYWITY	SĘTAL	DROGA DO SPRĘCOWA		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3532	14 czerwca 1993
DYWITY	SĘTAL	DROGA DO KABIKIEJM DOLNYCH		CMENTARZ	A-4577	31 sierpnia 2011
DYWITY	SŁUPY			DWÓR, OB. SZKOŁA I PRZEDSZKOLE	A-4028	15 grudnia 1997
DYWITY	SPRĘCOWO		36	CHAŁUPA	A-3622	10 listopada 1993
DYWITY	TUŁAWKI			KAPLICA ŚW MICHAŁA ARCHANIOŁA	A-1028	27 lipca 1968
DYWITY	WADĄG			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3491	5 maja 1993
DYWITY	ZALBKI		14	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3477	4 maja 1993

GIETRZAŁD	BARWINY			PARK KRAJOBRAZOWY	A-1746	30 grudnia 1986
GIETRZAŁD	BIESAL			KAPLICA PARAFIALNA P.W. NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NMP	A-4138	18 stycznia 2000
GIETRZAŁD	BIESAL			ZESPÓŁ STACJI KOLEJOWEJ WRAZ Z HISTORYCZNĄ ZABUDOWĄ W POSTACI 7 OBIEKTÓW Z BRUKOWANYM DOJAZDEM ORAZ Z ZIELENIĄ URZĄDZONĄ	A-4592	2 kwietnia 2012
GIETRZAŁD	DŁUŻNIEWO			KOŚCIÓŁ ŁĄCZNIE Z WYPOSAŻENIEM WNEŹRZA I OTACZAJĄCYMI GO DRZEWAMI ORAZ CMĘTARZEM	A-3	18 lipca 1949
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD			BAROKOWA KAPLICA PRZYDROŻNA	A-222	20 marca 1957
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD			DOM SAMULOWSKICH	A-1198	19 września 1973
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD	CMĘTARZ PRZYKOŚCIELNY		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3103	19 lutego 1991
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD	CMĘTARZ PRZYKOŚCIELNY		KAPLICZKA	A-3133	19 marca 1991
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD	CMĘTARZ PRZYKOŚCIELNY		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3127	19 marca 1991
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD	W CENTRUM WSI		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3128	19 marca 1991
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD		74	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3129	19 marca 1991
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD		13	CHAŁUPA	A-1707	4 września 1986
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD		16	CHAŁUPA	A-3002	25 stycznia 1990
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3132	19 marca 1991
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD		31	DOM /DAWNA SZKOŁA POLSKA/	A-1596	30 września 1985
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD			KAPICA WOTYWNA P.W. ŚW. JÓZEFA (OB.. KAPLICA POGRZEBOWA)	A-4235	20 września 2002
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD			PLEBANIA	A-4236	20 września 2002
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD			ORGANISTÓWKA (OB. BUDYNEK MIESZKALNY)	A-4234	20 września 2002
GIETRZAŁD	GIETRZAŁD			KOŚCIÓŁ NARODZENIA NMP ORAZ 2 BAROKOWE OBRAZY OŁTARZOWE I GOTYCKA , DREWNIANA PIĘTA	A-221	26 sierpnia 1949
GIETRZAŁD	GRAZYMY			PAŁAC	A-767	21 lutego 1968
GIETRZAŁD	GRAZYMY			PARK KRAJOBRAZOWY	A-1754	30 grudnia 1986
GIETRZAŁD	GUZOWY MŁYN			ZESPÓŁ MŁYNA I ELEKTROWNI WODNEJ	A-4030	16 grudnia 1997
GIETRZAŁD	ŁAJSY			PAŁAC, OB. BUDYNEK MIESZKALNO-BIUROWY	A-4027	15 grudnia 1997
GIETRZAŁD	ŁAJSY			PARK DWORSKI	A-1751	30 grudnia 1986
GIETRZAŁD	ŁAJSY	ZESPÓŁ DWORSKI		SPICHLERZ	A-2518	11 października 1988
GIETRZAŁD	ŁĘGUTY			KOŚCIÓŁ EWANGELICKI ŁĄCZNIE Z WYPOSAŻENIEM WNEŹRZA ORAZ OTACZAJĄCYMI DRZEWAMI ORAZ CMĘTARZ	A-3	18 lipca 1949

GIETRZWAŁD	ŁĘGUTY			ZESPÓŁ FOLWARCZNY (11 OBIEKTÓW)	A-4077	4 września 1998
GIETRZWAŁD	NAGLADY			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3286	2 marca 1992
GIETRZWAŁD	NAGLADY		28	KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3274	12 lutego 1992
GIETRZWAŁD	SZĄBRUK			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW MIKOŁAJA I ŚW. JANA EWANGELISTY	A-832	19 marca 1968
GIETRZWAŁD	SZĄBRUK		73	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3278	12 lutego 1992
GIETRZWAŁD	SZĄBRUK		19	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3271	12 lutego 1992
GIETRZWAŁD	SZĄBRUK		71	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3270	12 lutego 1992
GIETRZWAŁD	TOMARYNY			WIEŻE OBRONE MOSTU KOLEJOWEGO NA PASŁĘCE	A-4013	23 października 1997
GIETRZWAŁD	TOMARYNY		11	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3276	12 lutego 1992
GIETRZWAŁD	UNIESZEWO		6	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3299	10 marca 1992
GIETRZWAŁD	UNIESZEWO			DOM (DAWNA SZKOŁA POLSKA)	A-1597	30 września 1985
GIETRZWAŁD	UNIESZEWO		69, 66, 67, 68, 65	ZESPÓŁ STACJI KOLEJOWEJ WRAZ Z HISTORYCZNĄ ZABUDOWĄ W POSTACI 10 BUDYNKÓW (WSKAZANE W DECYZJI) ORAZ ZIELENIĄ URZĄDZONĄ	A-4590	9 marca 2012
GIETRZWAŁD	WORYTY			KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3285	2 marca 1992
GIETRZWAŁD	WORYTY		11	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3130	19 marca 1991
GIETRZWAŁD	WORYTY		30	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3279	12 lutego 1992
GIETRZWAŁD	WORYTY		33	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3293	2 marca 1992
GIETRZWAŁD	WORYTY		46	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3300	10 marca 1992
GIETRZWAŁD	WORYTY		48	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3277	12 lutego 1992
GIETRZWAŁD	WORYTY			DOM (DAWNA SZKOŁA POLSKA)	A-1594	30 września 1985
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY			KOŚCIÓŁ FARNY P.W ŚW BARTŁOMIEJA WRAZ Z WYPOSAŻENIEM WNĘTRZA (WG. ZAŁĄCZNIKA - 21 POZYCJI)	A-200	9 marca 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	002/002A	KAMIENICA MIESZCZAŃSKA (D. SPICHLERZ)	A-252	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIUSZKI	001(D26	KAMIENICA MIESZCZAŃSKA	A-247	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY			FRAGMENTY MIEJSKICH MURÓW OBRONNYCH	A-246	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY			UKŁAD URBANISTYCZNY - ZAŁOŻENIE (W GRANICACH 50 - 100 M. OD ZEW. LINII OBWAROWAŃ MIEJSKICH) - ZOB. ZAŁĄCZNIK	A-245	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY			BRAMA PRZY CMENTARZU KOŚCIOŁA P.W. ŚW. BARTŁOMIEJA	A-257	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC SŁOWIAŃSKI		KAPLICA P.W. ŚW KRZYŻA	A-248	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MOSTOWA	4	DOM PARAFIALNY	A-249	31 maja 1957

JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY		POZOSTAŁOŚCI DAWNEGO ZAMKU KRZYŻACKIEGO	A-250	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	2	DOM	A-251	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	3	DOM	A-254	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	6	DOM	A-256	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	7	DOM	A-244	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	8	DOM	A-259	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	RYCERSKA	4	DOM	A-258	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KRZYWA	7	DOM	A-253	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	ASNYKA	16	DOM Z BUDYNKIEM GOSPODARCZYM	A-255	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIUSZKI	5	DOM	A-3768	18 listopada 1994
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KONOPNICKIEJ	1	DOM	A-3767	18 listopada 1994
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KONOPNICKIEJ	2	DOM Z WIEŻĄ STRAŻACKĄ	A-3766	18 listopada 1994
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOPERNIKA	32	WILLA	A-3839	4 września 1995
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	10	DOM	A-4057	9 kwietnia 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PIENIĘŻNEGO/KOŚCIELNA	001/007	KAMIENICA	A-4058	15 kwietnia 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	17	DOM	A-3863	20 grudnia 1995
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	29	DOM	A-3862	20 grudnia 1995
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	1	DOM	A-4056	7 kwietnia 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	31	DOM	A-4067	10 czerwca 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	WĄSKA	4	KAMIENICA	A-4066	10 czerwca 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIUSZKI	15	DOM	A-4065	10 czerwca 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	NADBENZEŃNA	3	KAMIENICA	A-4064	10 czerwca 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KONOPNICKIEJ	5	DOM	A-4063	10 czerwca 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PIENIĘŻNEGO	3	KAMIENICA	A-4070	23 czerwca 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	32	DOM	A-4082	15 września 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	45	DOM	A-4084	15 września 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	9	DOM	A-4083	15 września 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	43	DOM	A-4085	30 września 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOPERNIKA	13	DOM	A-4086	1 grudnia 1998

JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIELNA	002 B	DOM	A-4087	1 grudnia 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	4	DOM	A-4088	1 grudnia 1998
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	24	DOM	A-4117	28 maja 1999
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	17	DOM	A-4019	20 listopada 1997
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	39	DOM	A-4035	29 grudnia 1997
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	NADBRZEŻNA	2	DOM	A-4034	29 grudnia 1997
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	NADBRZEŻNA	4	KAMIENICA	A-4033	29 grudnia 1997
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	35	DOM	A-4037	29 grudnia 1997
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	36	DOM	A-4036	29 grudnia 1997
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIELNA	2	BUDYNEK MAGAZYNOWO-GOSPODARCZY	A-3936	3 grudnia 1996
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	33	DOM	A-3935	3 grudnia 1996
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC KOŚCIELNY	2	PLEBANIA	A-2068	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA		KOŚCIÓŁ EWANGELICKO - AUGSBURSKI	A-2067	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	49	KOSTNICA	A-2066	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI		KAPLICA	A-2065	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOPERNIKA		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2038	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIUSZKI		BRAMY CMENTARNE I OGRODZENIE OTACZAJĄCE CMENTARZ	A-2063	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIUSZKI	10	SPICHLERZ	A-2074	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	ASNYKA	1	DOM	A-1883	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC JEDNOŚCI NARODOWEJ	5	DOM	A-1884	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC JEDNOŚCI NARODOWEJ	6	DOM	A-1891	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC JEDNOŚCI NARODOWEJ	9	DOM	A-1867	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC JEDNOŚCI NARODOWEJ	10	DOM	A-1886	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC JEDNOŚCI NARODOWEJ	12	DOM	A-1890	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC JEDNOŚCI NARODOWEJ	13	DOM	A-1888	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC JEDNOŚCI NARODOWEJ	14	DOM	A-1872	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC JEDNOŚCI NARODOWEJ	15	DOM	A-2033	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	4	DOM	A-1874	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	5	DOM	A-1879	25 lutego 1987

JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	6	DOM	A-1880	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	8	DOM	A-1885	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	10	DOM	A-1873	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	11	DOM	A-1871	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	12	DOM	A-1889	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	14	DOM	A-2036	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	19	DOM	A-1850	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	27	DOM	A-2035	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	30	WILLA "ZAMECZEK"	A-1881	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	37	DOM	A-4002	27 sierpnia 1997
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	41	DOM	A-1851	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	52	WILLA	A-1857	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	56	WILLA	A-1848	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	66	WILLA	A-2037	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOPERNIKA	9	DOM	A-1852	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOPERNIKA	37	DOM	A-2039	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KONOPNICKIEJ	15	DOM	A-3998	25 czerwca 1997
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KRZYWA	10	DOM	A-1854	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KRZYWA	11	DOM	A-1862	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KRZYWA	12	DOM	A-1882	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KRZYWA	14	DOM	A-1856	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KRZYWA	16	DOM	A-1859	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KRZYWA	18	KAMIENICZKA MIESZCZAŃSKA	A-2072	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	8	WILLA	A-2062	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	REJA	3	DOM	A-2075	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	REJA	4	KAMIENICZKA	A-2040	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	REJA	5	DOM	A-2034	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	REJA	6	DOM	A-1864	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	SAWICKIEJ	2	DOM	A-1870	25 lutego 1987

JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	1	WILLA	A-1869	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	9	DOM	A-1868	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	10	DOM	A-1858	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	11	DOM	A-1860	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	12	DOM	A-1847	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PLAC ZAMKOWY	14	DOM	A-1866	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA		BRAMKA CMENTARNA NA CMENTARZU EWANGELICKIM	A-2069	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	1	DOM	A-2070	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	3	DOM	A-2071	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	5	DOM	A-2083	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	7	DOM	A-2076	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	22	WILLA	A-2077	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIUSZKI	8	DOM	A-1875	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIUSZKI	9	DOM	A-1876	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIUSZKI	12	DOM	A-1877	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIUSZKI	17	DOM	A-1878	25 lutego 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	47	DOM	A-2078	1 czerwca 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA		CMENTARZ EWANGELICKO - AUGSBURSKI	A-2274	7 października 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOLEJOWA		CMENTARZ KOMUNALNY D. RZYMSKO-KATOLICKI	A-2275	7 października 1987
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	48	DOM	A-3360	12 maja 1992
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	NADBRZEŻNA	1	DOM	A-3486	4 maja 1993
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOPERNIKA	14	DOM	A-3542	22 czerwca 1993
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	MICKIEWICZA	16	DOM	A-3543	22 czerwca 1993
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIUSZKI	3	KAMIENICA	A-4125	10 grudnia 1999
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	PIENIĘŻNEGO	5	KAMIENICA	A-4126	14 grudnia 1999
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIELNA	4	DOM	A-4130	31 grudnia 1999
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	46	DOM	A-4129	31 grudnia 1999
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY			KAPLICA P.W. ŚW. ROCHA WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-636	12 października 1967
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	ASNYKA	14	DOM Z BUDYNKIEM GOSPODARCZYM	A-4571	31 maja 1957

JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KOŚCIELNA	11	BUDYNEK SPICHLERZA	A-4510	28 grudnia 2009
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	SIENKIEWICZA	6	DOM Z BUDYNKIEM GOSPODARCZYM	A-4572	31 maja 1957
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	26	BUDYNEK POCZTY POLSKIEJ WRAZ Z NAJBLIŻSZYM OTOCZENIEM PRZEBIEGAJĄCYM PO GRANICACH DZIAŁKI	A4529	17 lipca 2009
JEZIORANY (miasto)	JEZIORANY	KAJKI	7, 9, 13, 15, 16	KAZIMIERCZKI- ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE	A-245	31 maja 1957
JEZIORANY (obszar wiejski)	FRANKNOWO			KOŚCIÓŁ PAR. P.W. PANA BOGA WSZECHMOGĄCEGO WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-612	8 października 1967
JEZIORANY (obszar wiejski)	FRANKNOWO			DZWONNICA	A-611	8 października 1967
JEZIORANY (obszar wiejski)	FRANKNOWO			OGRODZENIE KOŚCIOŁA Z BRAMĄ	A-3925	8 października 1996
JEZIORANY (obszar wiejski)	KALIS			ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY (8 OBIEKTÓW, OKREŚLONA STREFA OCHRONY)	A-3403	23 października 1992
JEZIORANY (obszar wiejski)	KIERSZTANOWO			DWOREK	A-846	27 marca 1968
JEZIORANY (obszar wiejski)	KIKITY			KAPLICA FILIALNA	A-3924	8 października 1996
JEZIORANY (obszar wiejski)	KROKOWO			KOŚCIÓŁ ŚW MARII MAGDALENY	A-3923	8 października 1996
JEZIORANY (obszar wiejski)	MIEJSKA WIEŚ			KAPLICA	A-641	12 października 1967
JEZIORANY (obszar wiejski)	MODLINY			DWÓR	A-3406	26 października 1992
JEZIORANY (obszar wiejski)	PISZEWO			KOŚCIÓŁ FILIALNY P.W. ŚW WALENTEGO	A-3921	7 października 1996
JEZIORANY (obszar wiejski)	POTRYTY			DWÓR WRAZ Z ZABUDOWANIAMI GOSPODARSKIMI	A-617	12 października 1967
JEZIORANY (obszar wiejski)	POTRYTY			OFICyna DWORSKA	A-630	12 października 1967
JEZIORANY (obszar wiejski)	POTRYTY			ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY (21 OBIEKTÓW, OKREŚLONA STREFA OCHRONY)	A-3411	30 października 1992
JEZIORANY (obszar wiejski)	RADOSTOWO			KOŚCIÓŁ ŚW JERZEGO WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-602	7 października 1968
JEZIORANY (obszar wiejski)	RADOSTOWO			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-616	12 października 1967
JEZIORANY (obszar wiejski)	RADOSTOWO			OGRODZENIE CMENTARZA PRZYKOŚCIELNEGO Z BRAMKAMI	A-3304	12 marca 1992
JEZIORANY (obszar wiejski)	RADOSTOWO			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3302	12 marca 1992
JEZIORANY (obszar wiejski)	RADOSTOWO			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3296	9 marca 1992
JEZIORANY (obszar wiejski)	RADOSTOWO	REMIZA OSP		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3295	9 marca 1992
JEZIORANY (obszar wiejski)	RADOSTOWO		8	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3298	9 marca 1992
JEZIORANY (obszar wiejski)	STUDNICA			KAPLICA ŚW STANISŁAWA	A-3922	7 października 1996
JEZIORANY (obszar wiejski)	TŁOKOWO			KOŚCIÓŁ ŚW JANA CHRZCICIELA Z DREWNIANĄ WIEŻĄ	A-217	15 marca 1957
JEZIORANY (obszar wiejski)	TŁOKOWO			KAPLICA ŚW ROCHA WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-628	12 października 1967

JEZIORANY (obszar wiejski)	TŁOKOWO			KAPLICZKA CMENTARNA WRAZ Z NAJBLIŻSZYM OTOCZENIEM	A-621	12 października 1967
JEZIORANY (obszar wiejski)	TŁOKOWO			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	A-2273	7 października 1987
JEZIORANY (obszar wiejski)	USTNIK			ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY (13 OBIEKTÓW, USTALONO STREFĘ OCHRONY)	A-3404	23 października 1992
JEZIORANY (obszar wiejski)	WÓJTÓWKO			ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY (18 OBIEKTÓW, USTANOWIONO STREFĘ OCHRONY)	A-3418	10 listopada 1992
JEZIORANY (obszar wiejski)	ŻERBUŃ		24	KAPLICA ŚW FLORIANA	A-3920	7 października 1996
JONKOWO	GIEDAJTY			KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3135	19 marca 1991
JONKOWO	JONKOWO			KOŚCIÓŁ ŚW JANA CHRZCICIELA	A-838	22 marca 1968
JONKOWO	JONKOWO		87	CHAŁUPA	A-951	8 czerwca 1968
JONKOWO	JONKOWO			CMENTARZ PRZY KOŚCIELE PARAFIALNYM	A-1975	26 marca 1987
JONKOWO	NOWE KAWKOWO			KOŚCIÓŁ ŚW JANA EWANGELISTY	A-839	22 marca 1968
JONKOWO	NOWE KAWKOWO			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	A-1803	9 stycznia 1987
JONKOWO	STĘKINY			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3136	19 marca 1991
JONKOWO	STĘKINY			DZWONNICA	A-3137	19 marca 1991
JONKOWO	STĘKINY			KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3113	19 marca 1991
JONKOWO	WARKAŁY		3	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3525	14 czerwca 1993
JONKOWO	WARKAŁY			KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3109	19 marca 1991
JONKOWO	WARKAŁY		41	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3110	19 marca 1991
JONKOWO	WARKAŁY		35	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3528	14 czerwca 1993
JONKOWO	WRZESINA			KOŚCIÓŁ ŚW MARII MAGDALENY WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1029	27 lipca 1968
JONKOWO	WRZESINA			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	A-1802	9 stycznia 1987
JONKOWO	WRZESINA	DROGA DO STĘKIN		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3107	19 marca 1991
JONKOWO	WRZESINA			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3108	19 marca 1991
JONKOWO	WRZESINA			BUDYNEK PLEBANII	A-4391	9 marca 2006
KOLNO	BĘSIA			WIATRAC WRAZ Z NAJBLIŻSZYM OTOCZENIEM W PROMIENIU 50 - 100M.	A-607	7 października 1967
KOLNO	BĘSIA			CZWORAK	A-3373	17 lipca 1992
KOLNO	BĘSIA			PAŁAC I PARK	A-16	4 lipca 1949
KOLNO	DĄBROWA WYSOKA			KAPLICA FILIALNA	A-4162	21 marca 2000

KOLNO	GÓRKOWO			CMENTARZ WOJENNY Z OKRESU I WOJNY ŚWIATOWEJ	A-2357	29 stycznia 1988
KOLNO	GÓROWO			DWÓR WRAZ Z OTACZAJĄCYM PARKIEM	A-610	8 października 1967
KOLNO	GÓROWO			PARK KRAJOBRAZOWY	A-3254	23 grudnia 1991
KOLNO	KABINY		26	CHAŁUPA	A-614	10 października 1967
KOLNO	KABINY			KAPLICA FILIALNA	A-3967	14 marca 1997
KOLNO	KABINY			CMENTARZ WOJENNY	A-1894	2 marca 1987
KOLNO	KOLNO			KOŚCIÓŁ P.W. TRZECH KRÓLI WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-613	10 października 1967
KOLNO	KOLNO			OGRODZENIE KOŚCIOŁA	A-3966	14 marca 1997
KOLNO	KOLNO			KAPLICA CMENTARNA	A-4152	16 marca 2000
KOLNO	KOMINKI			KAPLICA FILIALNA P.W. ŚW. JANA CHRZCICIELA	A-4163	21 marca 2000
KOLNO	LUTRY			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-632	12 października 1967
KOLNO	LUTRY			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI - PARAFIALNY	A-1897	2 marca 1987
KOLNO	LUTRY			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. MARII MAGDALENY I ŚW. WALENTEGO	A-4166	22 marca 2000
KOLNO	OTERKI			PARK	A-1262	30 listopada 1978
KOLNO	OTERKI			DWÓR	A-3112	19 marca 1991
KOLNO	RYN RESZELSKI			KOŚCIÓŁ NARODZENIA NMP	A-8	13 sierpnia 1949
KOLNO	RYN RESZELSKI			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI (WOKÓŁ KOŚCIOŁA)	A-1895	2 marca 1987
KOLNO	SAMŁAWKI			KAPLICA EWANGELICKA, OB. FILIALNA P.W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA	A-4158	20 marca 2000
KOLNO	TEJSTYMY			PARK KRAJOBRAZOWY	A-3253	23 grudnia 1991
KOLNO	TEJSTYMY			DWÓR	A-3963	10 marca 1997
KOLNO	TEJSTYMY			STAJNIA	A-3964	10 marca 1997
KOLNO	TEJSTYMY			CMENTARZ EWANGELICKI	A-1902	2 marca 1987
KOLNO	WĄGSTY			KAPLICA FILIALNA P.W. MATKI BOSKIEJ RÓŻAŃCOWEJ	A-4164	22 marca 2000
KOLNO	WÓJTOWO			KAPLICA FILIALNA P.W. MATKI BOSKIEJ BOLESNEJ	A-4159	20 marca 2000
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK			ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE WRAZ Z ZABUDOWĄ /WG. ZAŁĄCZNIKA - TU ZABUDOWA!/ ZAMEK ZAKONNY WRAZ Z NAJBLIŻSZYM OTOCZENIEM W PROMIENIU 50 - 100M.	A-537	20 lutego 1961
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	ZAMKOWA	6	MUROWANY BUDYNEK PARAFIALNY /K. KOŚCIOŁA	A-550	27 czerwca 1961
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK				A-38	10 września 1949

				EWANGELICKIEGO/		
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK			MURY OBRONNE	A-194	24 listopada 1956
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	ZAMKOWA		KOŚCIÓŁ /OB.GALERIA MUZEUM BUDOWNICTWA LUDOWEGO/	A-196	25 listopada 1956
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	MRONGOWIUSZA	26	DOM	A-965	12 czerwca 1968
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	RYNEK	3	DOM /DAWNA PLEBANIA/	A-3771	21 listopada 1994
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	WARSZAWSKA	4	DOM (KAMIENICA MIESZCZAŃSKA)	A-3912	28 sierpnia 1996
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	MRONGOWIUSZA	5	DOM	A-3682	30 marca 1994
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	RATUSZOWA	4	DOM	A-3172	3 lipca 1991
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	ŚWIERCZEWSKIEGO	3	DOM	A-3651	23 grudnia 1993
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	PIONIERSKA		CMENTARZ KOMUNALNY, D. EWANGELICKO-AUGSBURSKI	A-2269	7 października 1987
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	GRUNWALDZKA		CMENTARZ KOMUNALNY, D. RZYMSKO-KATOLICKI	A-2281	7 października 1987
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	MRONGOWIUSZA / WODOCIĄGOWA		CMENTARZ KOMUNALNY, D. EWANGELICKO-AUGSBURSKI	A-2277	7 października 1987
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	KOLEJOWA		WIEŻA CIŚNIEŃ /KOLEJOWA/	A-3386	18 września 1992
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	SKŁADOWA	9	MAGAZYN	A-3413	2 listopada 1992
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	CHOPINA	1	KOŚCIÓŁ P.W. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA	A-4132	17 stycznia 2000
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	GÓRNA	1	WIEŻA CIŚNIEŃ	A-4157	16 marca 2000
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	RYNEK	1	RATUSZ	A-4203	19 stycznia 2001
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	CHOPINA	10	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4491	22 stycznia 2008
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	CHOPINA	7	BUDYNEK MIESZKALNY- PLEBANIA	A-4490	16 stycznia 2008
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	ZAMKOWA	2	BUDYNEK MIESZKOLNO – USŁUGOWY WRAZ Z DZAŁKĄ	A-4519	11 grudnia 2008
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	RYNEK	8	DAWNA PLEBANIA	A-197	28 listopada 1956
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	ŚWIERCZEWSKIEGO	31	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4492	22 stycznia 2008
OLSZTYNEK (miasto)	OLSZTYNEK	ŚWIERCZEWSKIEGO	27	BUDYNEK MIESZKALNY	A-4493	22 stycznia 2008
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	AMERYKA			CMENTARZ EWANGELICKI	A-2371	21 marca 1988
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	AMERYKA			ZESPÓŁ SZPITALA DLA DZIECI (BUD. GŁÓWNY, PAWILON LETNI, WILLA)	A-3524	8 czerwca 1993
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	DRWĘCK			CMENTARZ WOJENNY Z OKRESU I WOJNY ŚWIATOWEJ	A-3536	16 czerwca 1993
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	GĄSIOROWO OLSZTYNECKIE			PAŁAC	A-1588	15 sierpnia 1985
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	GĄSIOROWO		001 A	CHAŁUPA, OB. DOM MIESZKALNY	A-4210	13 lutego 2001

	OLSZTYNECKIE					
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	JADAMOWO			DWÓR	A-3579	21 października 1993
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	JADAMOWO			PARK	A-1414	2 marca 1983
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	JAGIEŁEK			CMENTARZ WOJENNY Z OKRESU I WOJNY ŚWIATOWEJ PRZY LEŚNICZÓWCE JAGIEŁEK	A-3535	16 czerwca 1993
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	JAGIEŁEK			CMENTARZ WOJENNY Z OKRESU I WOJNY ŚWIATOWEJ WRAZ Z POMNIKIEM USYTUOWANY PRZY LEŚNICZÓWCE JAGIEŁEK	A-3533	16 czerwca 1993
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	KURKI			KOŚCIÓŁ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, OB. FILIALNY, RZYMSKO-KATOLICKI	A-1514	6 stycznia 1984
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	ŁUTYNÓWKO			DWÓR	A-3502	17 maja 1993
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	MAKRUTY		8	CHAŁUPA	A-3559	15 września 1993
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	MAŃKI			KOŚCIÓŁ EWANGELICKI	A-957	10 czerwca 1968
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	MAŃKI			CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI	A-2768	20 marca 1989
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	MIERKI			CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI	A-2278	7 października 1987
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	MYCYNY			CMENTARZ WOJENNY Z OKRESU I WOJNY ŚWIATOWEJ	A-3538	16 czerwca 1993
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	NADROWO			PARK KRAJOBRAZOWY	A-2450	3 września 1988
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	NADROWO			ZESPÓŁ FOLWARCZNY (D. GORZELNIA OB..SPICHLERZ, CHLEWNIĄ, CIEŁĘTNIK, OBORA, WOZOWNIA, STODOŁA, STAJNIA I MAGAZYN, KUŹNIA)	A-3472	29 kwietnia 1993
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	ORZECHOWO			KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. JANA CHRZCICIELA	A-4146	26 stycznia 2000
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	PŁATYNY			PARK DWORSKI	A-2452	9 września 1988
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	SITNO			PARK PODWORSKI	A-1419	10 marca 1983
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	SUDWA			CMENTARZ WOJSKOWY /DUŻA MOGIŁA ZBIOROWA/	A-2270	7 października 1987
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	SUDWA			CMENTARZ WOJSKOWY Z OKRESU I WOJNY ŚWIATOWEJ	A-2280	7 października 1987
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	SWADERKI			CMENTARZ WOJENNY Z OKRESU I WOJNY ŚWIATOWEJ	A-3534	16 czerwca 1993
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	WAPLEWO			CMENTARZ WOJSKOWY Z OKRESU I WOJNY ŚWIATOWEJ	A-2279	7 października 1987
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	WAPLEWO			KOŚCIÓŁ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, OB. RZYMSKO-KATOLICKI P.W. ŚW. STANISŁAWA	A-4178	26 maja 2000
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	WARLITY MAŁE	W KSIĘDZE REJESTR. MIEJSC. PŁATYNY		DWÓR Z OTACZAJACYM OGRODEM	A-963	12 czerwca 1968
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	WARLITY MAŁE			PARK DWORSKI, KRAJOBRAZOWY	A-2453	9 września 1988
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	WIGWAŁD			KOŚCIÓŁ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, OB. RZYMSKO-KATOLICKI P.W. CHRYSZTUSA KRÓLA	A-4177	26 maja 2000

OLSZTYNEK (obszar wiejski)	WITRAMOWO			SCHRON BOJOWY SP 96	A-4059	24 kwietnia 1998
OLSZTYNEK (obszar wiejski)	WITRAMOWO			PARK KRAJOBRAZOWY	A-2454	9 września 1988
PURDA	BAŁDY			PARK	A-1568	11 września 1984
PURDA	BUTRYNY			KOŚCIÓŁ ŚW JAKUBA APOSTOŁA	A-1022	23 lipca 1968
PURDA	BUTRYNY			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3330	18 marca 1992
PURDA	BUTRYNY		13	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3336	18 marca 1992
PURDA	GIŁAWY			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. JANA CHRZCICIELA	A-4194	16 października 2000
PURDA	GIŁAWY			PRZY SKLEPIE - KAPLICZKA	A-4394	17 marca 2006
PURDA	GROSKOWO			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-847	27 marca 1968
PURDA	KABORNO		25	CHAŁUPA	A-950	8 czerwca 1968
PURDA	KABORNO			KAPLICA FILIALNA	A-1504	9 grudnia 1983
PURDA	KABORNO			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3341	26 marca 1992
PURDA	KABORNO		23	CHAŁUPA	A-1505	9 grudnia 1983
PURDA	KABORNO		21	CHAŁUPA	A-1501	9 grudnia 1983
PURDA	KABORNO		33	CHAŁUPA	A-1506	9 grudnia 1983
PURDA	KABORNO		14	CHAŁUPA	A-1503	9 grudnia 1983
PURDA	KABORNO		28	CHAŁUPA	A-1502	9 grudnia 1983
PURDA	KLEBARK WIELKI		32	PLEBANIA	A-837	22 marca 1968
PURDA	KLEBARK WIELKI			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3337	18 marca 1992
PURDA	KLEBARK WIELKI			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. KRZYŻA WRAZ Z OTOCZENIEM	A-4296	21 kwietnia 2004
PURDA	KLEWKI			CMENTARZ	A-4584	21 listopada 2011
PURDA	KLEWKI			KOŚCIÓŁ ŚW WALENTEGO I ŚW. ROCHA	A-841	22 marca 1968
PURDA	KLEWKI			ZAŁOŻENIE DWORSKO - PARKOWE	A-4181	9 czerwca 2000
PURDA	KLEWKI			PAŁAC	A-3440	29 stycznia 1993
PURDA	KLEWKI	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY		KAPLICZKA	A-3309	16 marca 1992
PURDA	KLEWKI	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY		KAPLICZKA	A-3312	16 marca 1992
PURDA	KOPANKI		9	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3255	23 grudnia 1991
PURDA	MARCINKOWO		3	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3319	18 marca 1992
PURDA	MARCINKOWO		22	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3335	18 marca 1992

PURDA	NOWA KALETKA		7	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3315	16 marca 1992
PURDA	NOWA KALETKA			KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3320	18 marca 1992
PURDA	NOWA WIEŚ		52	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3328	18 marca 1992
PURDA	NOWA WIEŚ			KOŚCIÓŁ EWANGELICKO-AUGSBURSKI (OB. FILIALNY, RZYMSKO-KATOLICKI P.W. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA) Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1015	14 czerwca 1968
PURDA	NOWA WIEŚ	KOLONIA		KAPLICZKA	A-4392	17 marca 2006
PURDA	PAJTUNY			ZESPÓŁ MŁYNA WODNEGO (Z WYPASAŻENIEM, BUDOWLANymi HYDROTEHNICZNYMI I MOSTEM I OTOCZENIEM	A-4285	28 stycznia 2008
PURDA	PAJTUNY			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3368	2 czerwca 1992
PURDA	PAJTUNY		17	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3323	18 marca 1992
PURDA	PATRYKI			PARK	A-1244	7 sierpnia 1978
PURDA	POKRZYWY			KAPLICZKA	A-4397	17 marca 2006
PURDA	PRZYKOP		79	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3314	16 marca 1992
PURDA	PRZYKOP		6	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3310	16 marca 1992
PURDA	PRZYKOP		1	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3339	23 marca 1992
PURDA	PURDA			CHAŁUPA	A-121	28 września 1953
PURDA	PURDA			KOŚCIÓŁ ŚW MICHAŁA ARCHANIOŁA	A-840	22 marca 1968
PURDA	PURDA			WIATRAK PALTRAK	A-763	22 marca 1968
PURDA	PURDA	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3311	16 marca 1992
PURDA	PURDA	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY		KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3316	16 marca 1992
PURDA	PURDA			KAPLICZKA PRZYDROŻNA (PRZY DRODZE NA PURDKĘ)	A-3313	16 marca 1992
PURDA	PURDA			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	A-1974	26 marca 1987
PURDA	PURDA		76	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3340	24 marca 1992
PURDA	STARA KALETKA		29	CHAŁUPA	A-3399	15 października 1992
PURDA	STARA KALETKA			KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-4398	17 marca 2006
PURDA	STARY OLSZTYN			PARK	A-1560	10 września 1984
PURDA	SZCZĘSNE		15	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2286	19 października 1987
PURDA	SZCZĘSNE		14	KAPLICZKA	A-2285	19 października 1987
PURDA	SZCZĘSNE		10	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2290	19 października 1987
PURDA	SZCZĘSNE		12	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-2289	19 października 1987

PURDA	SZCZĘSNE			KAPLICZKA DOMKOWA	A-2288	19 października 1987
PURDA	TRĘKUSEK			PARK	A-3259	2 stycznia 1992
PURDA	TRĘKUSEK			KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-3342	26 marca 1992
PURDA	TRĘKUSEK			DWÓR	A-3439	29 stycznia 1993
PURDA	TRĘKUS			KAPLICZKA WRAZ Z OTOCZENIEM: DWIEMA LIPAMI	A-4395	17 marca 2006
PURDA	TRĘKUS			KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-4396	17 marca 2006
PURDA	TRĘKUS			KAPLICZKA WRAZ Z OTOCZENIEM: CZTEREMA LIPAMI	A-4393	17 marca 2006
STAWIGUDA	BARTĄG			KOŚCIÓŁ P.W. ŚW JANA EWANGELISTY I OPATRZNOŚCI BOŻEJ	A-1025	24 lipca 1968
STAWIGUDA	BARTĄG			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3297	9 marca 1992
STAWIGUDA	BARTĄG		11	KAPLICZKA Z DZWONNICZKĄ	A-4274	29 grudnia 2003
STAWIGUDA	BARTĄG	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY		KAPLICZKA	A-3275	12 lutego 1992
STAWIGUDA	BARTĄG		4	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3272	12 lutego 1992
STAWIGUDA	BARTĄG		20	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3273	12 lutego 1992
STAWIGUDA	BARTĄG			CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI (PARAFIALNY)	A-4265	24 listopada 2003
STAWIGUDA	BARTĄŻEK			PARK	A-1233	20 lutego 1978
STAWIGUDA	DOROTOWO			KAPLICZKA	A-3290	2 marca 1992
STAWIGUDA	DOROTOWO			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3294	9 marca 1992
STAWIGUDA	DOROTOWO		19	CHAŁUPA	A-2774	5 kwietnia 1989
STAWIGUDA	GĄGŁAWKI			PARK DWORSKI	A-1576	19 października 1984
STAWIGUDA	GRYŻLINY			KOŚCIÓŁ ŚW WAWRZYŃCA	A-845	27 marca 1968
STAWIGUDA	GRYŻLINY		1	KAPLICZKA	A-3288	2 marca 1992
STAWIGUDA	GRYŻLINY		2	CHAŁUPA	A-2776	5 kwietnia 1989
STAWIGUDA	MIODÓWKO			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3291	2 marca 1992
STAWIGUDA	PLUSKI		54	CHAŁUPA	A-1507	12 grudnia 1983
STAWIGUDA	PLUSKI		21	CHAŁUPA	A-1585	17 kwietnia 1985
STAWIGUDA	PLUSKI		11	ZAGRODA	A-3821	11 maja 1995
STAWIGUDA	RUŚ		28	CHAŁUPA BLIŻNIACZA	A-858	28 marca 1968
STAWIGUDA	RUŚ		27	CHAŁUPA BLIŻNIACZA	A-954	10 czerwca 1968
STAWIGUDA	RUŚ			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3365	20 maja 1992

STAWIGUDA	RUŚ			MŁYN WODNY	A-1508	12 grudnia 1983
STAWIGUDA	RUŚ		29	CHAŁUPA	A-2778	5 kwietnia 1989
STAWIGUDA	RUŚ		30	CHAŁUPA	A-2777	5 kwietnia 1989
STAWIGUDA	RUŚ		62	CHAŁUPA	A-3050	11 czerwca 1990
STAWIGUDA	STAWIGUDA			KAPLICA	A-3092	1 lutego 1991
STAWIGUDA	STAWIGUDA			KAPLICZKA PRZYDROŻNA	A-3284	2 marca 1992
STAWIGUDA	STAWIGUDA		163	CHAŁUPA	A-3104	27 lutego 1991
STAWIGUDA	TOMASZKOWO		33	CHAŁUPA	A-1027	27 lipca 1968
STAWIGUDA	TOMASZKOWO			KAPLICZKA	A-3289	2 marca 1992
STAWIGUDA	TOMASZKOWO		26	KAPLICZKA	A-3287	2 marca 1992
STAWIGUDA	TOMASZKOWO		4	KAPLICZKA	A-3292	2 marca 1992
STAWIGUDA	TOMASZKOWO		27	CHAŁUPA	A-2775	5 kwietnia 1989
STAWIGUDA	TOMASZKOWO		26	CHAŁUPA	A-2780	5 kwietnia 1989
ŚWIĄTKI	BRZYDOWO			ZESPÓŁ DWORSKO - PARKOWY	A-4298	30 kwietnia 2004
ŚWIĄTKI	KALISTY			DWÓR	A-1058	31 lipca 1968
ŚWIĄTKI	KOMALWY			PARK DWORSKI	A-1752	30 grudnia 1986
ŚWIĄTKI	KOMALWY			DWÓR	A-2589	25 listopada 1988
ŚWIĄTKI	KWIECEWO			KOŚCIÓŁ ŚW JAKUBA APOSTOŁA WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1141	1 września 1968
ŚWIĄTKI	KWIECEWO		002, OB.11	DOM	A-1136	1 września 1968
ŚWIĄTKI	ŁUMPIA			PARK KRAJOBRAZOWY	A-1467	25 marca 1983
ŚWIĄTKI	RÓŻYNKA			KOŚCIÓŁ ŚW MATEUSZA APOSTOŁA WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-1121	23 sierpnia 1968
ŚWIĄTKI	WŁODOWO			KOŚCIÓŁ MICHAŁA ARCHANIOŁA WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A-925	19 maja 1968
ŚWIĄTKI	ŻARDENIKI			PARK DWORSKI	A-1758	30 grudnia 1986